

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE OG LOKALHISTORIE
UDGIVET AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

FORTID og NUTID

BIND XX . HEFTE 2 . SIDE 49—136 . KØBENHAVN 1957

Skåneland

Af Knud Fabricius

Det er en almindelig opfattelse, at den historiske udvikling regelmæssig fører fra de mindre til de større politiske enheder, at stammer smelter sammen til folk, og folk etter til nationer. Således gik det jo også i det gamle Danmark for Jyllands og Sjællands vedkommende, begge steder var man i folkevandringstiden nået til en politisk enhed, der samlede sig om de to kongesæder i Jelling og Lejre. Men for Skånelands vedkommende, der dannede den tredje store enhed inden for det gamle danske rige og bestod af Skåne, Halland, Blekinge og Bornholm, er sagen ikke lige så klar. Allerede ved midten af det 6te århundrede kendte den gotiske historieskriver Jordanes navnene på en række skandinaviske stammer, blandt hvilke »Bergio«, »Hallin« og »Liothida« o.s.v. af moderne sprogforskere har kunnet stedfæstes til Halland og det nordvestlige Skåne og identificeres med indbyggerne i det nuværende Bjerge (Bjäre) herred, i Halland og i Luggude herred. Tre århundreder senere ser vi en skånsk stormand, Osfrid, i en dansk konges følge deltage i politiske forhandlinger med den karolingiske kejser. »Der eksisterede altså ved vikingetidens begyndelse en slags politisk forbindelse mellem Skåne og et rige i det nuværende Danmark« (Ingvar Andersson). Men hvorledes denne forbindelse, der skulle være i halvniende århundreder, er kommet i stand, ved vi ikke, selv om det ligger nær at mene, at vikingetogene mod vest, hvori skåningerne deltog, har været en drivkraft til foreningen. Der findes heller intet spor til, at der forud herfor skulle have gået en politisk samling af Skånelands stammer til eet folk. Ingen historisk konge over Skåne er kendt fra hine tider — selv om Saxo i sine sagn også omtaler skånske underkonger — og i modsætning til Sjælland og Jylland findes intet sted angivet som kongesæde eller kongegravsted. Da Wulfstan ved år 900 indgav sin bekendte rejsebeskrivelse fra Østersøen til kong Alfred af England, meddelte han heri, at Bornholm havde sin særlige konge, og at Blekinge var et svensk landskab. Men om Langeland, Lolland, Falster og Skåne hedder det, at »alle disse lande høre til Danmark«.

Det er således muligt, at sammensmeltingen af de skånske bygder til eet land først er sket efter foreningen med Danmark. Måske har selve denne forening virket kraftigt til sammensmeltingen af Skånes

forskellige dele. I hvert fald kan dannelsen af et »Skåneland« ikke være meget yngre end de skånske landskabers tilknytning til Sjælland og Jylland. Dens ydre symbol var det landsting, som først mødtes ved Arnedal 5 km øst for Lund, derefter på »Sankt Libershøj«, tæt nord for denne by, og endelig på sine sidste stadier, indtil forsvenskningen ophævede det, i »Allehelgenklostret« på bakken oven over Lund. Dette samlingssted for Skåne var jævnbrydigt med Viborg ting for Jylland og Ringsted ting for Sjælland; her foretages kongevalg og traf man afgørende politiske beslutninger for hele riget; her var Skånes øverste domstol for søgsmål og retstrætter. Dens lov var længe uskrevet, men ved år 1200 opstod på privat foranstaltning »Skånske lov«, der må være blevet vedtaget på tinget og sammen med de i tidernes løb tilkomne retskilder havde gyldighed indtil 1683, da svensk lov og ret påbødtes.

Skånske lov var affattet på skånsk mål, og skønt skånsk i vore dage udgør flere dialekter, fra grænsen af »Opsverige« mod nord til »Sønder-sletten« mod sydvest, hvor skånsk dialekt står sjællandsk nærmest, synes det for tusinde år siden at have været mere ensartet. Det stod sproget på Sjælland nærmere end svensk og havde bevaret visse gammeldags endelser og former, som var bortkastede i sjællandsk og jysk. Det var et typisk udtryk for en befolkning, som på grund af sin afsides beliggenhed måtte være mindre påvirket af europæiske strømninger end Danmarks øvrige provinser, og som derfor også i stærkere grad end de hang ved gammel overlevering og med uvilje så på statslige indgreb i sit hidtil ubundne liv. Jernbyrd holdt sig længere i Skåne end i andre danske lande, og på landstinget dømte man fredløs ved »våbentag«. Igennem en stor del af middelalderen giver Skånelands særpræg sig derfor til kende i modstand mod de reformer, som kommer fra kongens eller ærkebispens side.

Skåne blev nemlig i den ældre middelalder (ca. 1100) sæde for den ærkebisp, der ikke blot fik Danmark, men en tid også Norge og Sverige under sig. Hans sæde blev Lund, en by der er opstået på Knud den Stores tid og måske efter kongeligt påbud som et dansk London. Medens Helsingborg hidtil havde været den vigtigste stad i Skåne, blev nu Lund en slags »metropolis totius Daniæ«, d. e. »hele Danmarks hovedstad«, i hvert fald set fra gejstligt synspunkt. Det er overflødig her at minde om, hvorledes forholdet mellem den verdslige og den åndelige magt efterhånden udviklede sig, fra den intimeste forbindelse under Absalon og Andreas Sunesøn til de bitre ideologiske fejder under Jakob Erlandsøn, Jens Grand og Esger Jul. Kongens magt var mindre i Skåne end i nogen anden landsdel, hvilket også fandt sit udtryk i, at ærkebispens jordbesiddelse langt overgik hans.

Man kunne derfor have tænkt sig, at Skånes befolkning under disse stridigheder ville have sluttet op omkring ærkebisperne, fordi de her kunne finde en mægtig støtte i deres modstand mod statens stadigt voksende krav. Dette er dog ingenlunde tilfældet. Skåningerne deltog ganske vist i de første Vendertog under Eskils ledelse og i de senere tog under Absalons. Men der er ingen tegn til, at bønderne, og for den sags skyld også borgerne, har følt sig interesserede i den kamp for kanonisk rets gennemførelse i Danmark og den gejstlige magts ligestilling med statsmagten, som Jakob Erlandsøn og Jens Grand førte. Derimod viste almuen tænder, når dens skånske lokalpatriotisme og dens sociale rettigheder krænkedes. Den rejste opstand mod Absalon, fordi han satte sine sjællandske frænder til at styre sine skånske ejendomme og ville gennemføre bispetienden og præsternes pligt til at leve i ugift stand. Den rejste sig også mod Erik Plovpenning, da han 1249 ville indføre den skat på bønderne, som har givet ham hans tilnavn. Også i 1260erne hører vi om opstande i Skåne. Befolkningen levede således op til den forskrift, som Skånske lov giver:

»Sæd er hos skåninger, de ærlige mænd:
De tog mod uret aldrig end.«

Men på 1200-tallet var de skånske bønder ikke længere landskabets eneste stand og endnu mindre dets første stand. Foruden gejstigheden med ærkebispen som sit overhoved var en stormandsklasse, adelen, vokset frem, der med særlige troskabsbånd var knyttet til sin herre, som ikke blot kunne være kongen, men også ærkebispen. Endelig blev borgerne den tredje stand, som fik voksende betydning, og ved Skanør opstod i tilknytning til de store sildefiskerier det internationale marked, som førte købmænd fra fjerne lande til Skånes kyster. Alle disse faktorer må have virket til at føre europæiske kulturstrømme ind over Skåneland og at give livet og samfundsformerne et mere moderne og mindre gammeldags præg. De nye stænder trådte i forbindelse med og følte sig solidariske med deres klassemænner i det øvrige Danmark. Skåningerne deltog i besluttende møder for hele riget, både af politisk og faglig art, knyttede her personlige forbindelser og må have bragt kundskab om forholdene i andre landskaber med tilbage til deres hjemstavn. Foreløbig fik dog dette ingen betydning for rigsenheden, da denne af andre grunde var i opløsning. Den fuldbyrdedes i 1332, da riget ved pantsætning var helt i fremmede herrers vold, og Skåne og Blekinge var tilfaldet den holstenske grev Johan. Atter viste skåningerne deres gamle friheds- og selvstændighedsfølelse ved at rejse oprør og indkalde den svenske konge Magnus (Smek). Han blev hyldet af skåningerne og føjede titlen »Skånes konge« til sine to tidligere, Sveriges og Norges. Men han

fik landet som pant af grev Johan ved at udbetale denne pantesummen derfor, og retten til at indløse pantet forbeholdtes »den, der måtte have retten dertil«. Der var nemlig dengang ingen konge i Danmark.

Men der kom til sin tid en konge, Valdemar Atterdag. Mens han arbejdede på at samle Danmark, sendte ærkebispen ham hjælp, skønt hans konge, Magnus, samtidig var i forbund med Valdemars fjender. Dette viser, hvor lidt tilfreds man i Skåne var med sin svenske konge; man klagede over, at han i modstrid med sine løfter traf beslutninger om Skånes styrelse i svensk rigsråd og trængte svenske hovedsmænd ind på de skånske slotte. Da Valdemar efter 27 års adskillelse genvandt Skåne til det danske rige, var der indtruffet en gennemgribende forandring med de ledende stænder, adel og gejstlighed. De var og forblev fra nu af kongetro og rigstro. Hertil bidrog ikke mindst forholdet til Sverige. Efter den kortvarige unionstid under Margrete og Erik af Pommern var trekvarter århundrede (1448—1523) opfyldt af forsøg fra dansk side på at genoprette unionen med våbenmagt, og efter en kort pause kom et århundrede (1559—1658) fuldt af krige mellem de to riger. I disse to århundreder var Skåne gang på gang genstand for indfald og hærgninger (af Karl Knutsson, Åge Hansen Thott, Erik XIV og Gustav Adolf), der var velegnede til at holde et nationalhad ved lige. Det er således sagt om folkevisen om Tyge Krabbe, at den viser den skånske adels iver for at værge landet og dens glæde over at kunne bringe det svenske hovedbanner til København til ophængning i Frue kirke (C. P. O. Christiansen).

Om bondestandens holdning og stemninger over for Danmark og Sverige hører vi derimod i denne tid meget lidt. Den var desuden, især adelsbønderne på den skånske slette, sunket så langt ned i afhængighed af de højere stænder, at den næppe havde synderlig sans for offentlige sager. Thi det var kun et simpelt led i selvopholdelsen, at man i denne tid kom ind på at slutte »bondefred« mellem de skånske og smålandske grænsegærdene, hvorved bønderne forpligtede sig til ikke på egen hånd at gøre hinanden skade, men at overlade sådant til de fejdende hære.

Ved middelalderens overgang til den nyere tid kom der dog et øjeblik, da samfundsudviklingen i Skåne, ligesom i de øvrige danske lande, syntes at skulle tage et helt andet forløb, end den havde haft i de sidste århundreder. Højgejstlighedens stilling var undergravet, og adelen var forhadt; modsat var borgerne i stærk vækst og modtagelige for de nye tanker, som sydfra brød ind over Norden. Bønderne i skovbygden, hvortil det adelige storbrug sjældent havde nået, var desuden endnu i besiddelse af deres gamle kraft og ville — lige så lidt som deres forfædre på Eskils og Absalons tid — »tage mod uret«. Store samfundsændringer syntes at forestå, hvis de fik støtte fra oven, fra kongemagtens side. Christiern II forstod dette; han omgav sig med borgerlige rådgivere som

borgmester Hans Mikkelsen fra Malmø og søgte efter hollandsk forbillede at fremme det danske handelsliv; han viste også forståelse for bøndernes ulykkelige kår. Forsøget glippede vel, og Christiern II måtte gå i landflygtighed, men borgere og bønder blev ham tro. Henrik Gøje forsvarerede med borgernes hjælp Malmø for kong Christiern i mange måneder, og Søren Norby gjorde 1525 landgang i Skåne, hvor borgere og bønder på landstinget hyldede ham på Christiern II's vegne og brændte en snes adelsborge og flækker af. Det var den sidste gang, skånsk almue rejste sig mod overklasserne. Ligesom i Absalons tid kom riget disse til hjælp, og den skånske opstand blev slået til jorden. Dog bevarede bønderne i Nord- og Midtskånes skovegne deres gamle uafhængighed og selvfølelse.

Bevarede den skånske adel således sin politiske og sociale magt, så længe landskabet var et led af det danske rige, gjaldt det modsatte om den katolske højgejstlighed, som borgere og bønder ligeledes havde villet til livs. Dette skyldtes, at åndelige kræfter nu blev deres forbundsfælle. Allerede før Søren Norbys oprør brød ud, havde tyske prædikanter på feddene ved Skanør, hvor det internationale marked holdtes, forkyndt Luthers nye lære, og i slutningen af 1520'erne bredte bevægelsen sig til Skånes nye hovedstad Malmø. Klaus Mortensen Tøndebinder, Peder Laurensen og Frans Vormordsen skabte her en lignende luthersk fri-menighed, som den der allerede fandtes i Viborg i Nørrejylland. Fra Malmø bredte kætteriet sig til Skånes øvrige byer. Allerede under Frederik I's regering var tiggermunkene uddrevne af deres klostre i alle byer.

Under hans søn, Christian III, blev Luthers lære dansk statsreligion, og samtidig med ærkebispedømmets ophævelse inddroges alle dets ejendomme og landklostrenes besiddelser til kronen. De nye præster blev efterhånden alle uddannede ved Københavns universitet, og selv om de fleste af dem var skåninger, var der mellem dem et stadigt voksende antal fra øerne og Jylland. De blev kaldede af de adelsmænd, som havde patronatsret til de pågældende sogne. De evangeliske præster, som i næsten halvandet århundrede sad i de skånske præstekald, blev en kraftig støtte for rigsenheden. De var kongetro og deres kultur var dansk.

Også om adelen gælder det, at den fra nu af havde et stærkere dansk præg end tidligere, hvortil det bidrog, at mange af dem også havde besiddelser i Danmarks øvrige provinser, så at de kun til en vis grad kan betragtes som skåninger. Tiden fra reformationen til Roskildefreden er noget overdrivet blevet kaldet »adelsvældens periode«; den var i virkeligheden præget af forbundet mellem konge og adel, men blandt rigets stænder var adelen den eneste, som havde politisk magt og indflydelse. Adelen var lige så kongetro som prætestanden, og den nåede i denne tid sin højeste blomstring, hvorom talrige herregårdsbygninger i Skåne den dag i dag bærer vidne. Den skånske gren af den danske adel satte sit topskud i Tyge Brahe, der var født på den skånske gård Knudstrup,

gjorde sin største opdagelse på en anden gård Herrevadkloster og sin manddomsgerning på den skånske ø Hven. Men andre medlemmer af slægter som Bille, Krabbe, Ulvstand, Thott, Rommel, Barnekov og Vallendorf indskrev ligeledes deres navne for bestandig i Danmarks historie.

De skånske stæder havde ligeledes en blomstringstid i det 16de og begyndelsen af det 17de århundrede. Udførselen af korn og fedestude voksende, og der fandt en stærk indvandring sted til Malmø, Ysted, Landskrone og Helsingborg fra de øvrige danske landsdele, til dels også fra Tyskland og Nederlandene. Også om byernes danskedsfølelse findes der utvetydige vidnesbyrd; her skal blot nævnes et, den række billeder af de danske konger, som endnu pryder Malmøs rådhus. Om bøndernes stemninger er det vanskeligere at udtale sig. Men det synes, som om det folkelige had til Sverige, som Syvårskrigen, Kalmarkrigen og Torstenssonfejden måtte fremkalde, da de skånske landskaber blev genstand for blodige hærgninger, har knyttet disse landskabers befolkning nærmere til Danmark. Under Syvårskrigen var det navnlig Halland og Blekinge, som kom til at føle fjendens arm. Erik XIV har selv skildret sin erobring af Rønneby i ordene: »Rødt som blod farvedes vandet i elven, alle mænd sloges ihjel, så at mere end 2000 mand i staden kom af dage, foruden en del kvinder og børn, som finnerne slog ihjel«. Under Kalmarkrigen kom Gustav Adolf med sin rytterhær gennem Nordøstskåne så langt ned som til Åhus ved Østersøen; staden Væ blev afbrændt, men byttet faldt atter i danskernes hænder, da de overrumpledé den unge konge på Vidsø (Vitsjö) kirkegård. Og under Torstenssons krig, da Gustav Horn med en svensk hær erobrede hele Vestskåne lige til Malmøs porte, blev landet hærget i en grad, så at man endnu århundreder efter i Skåne beregnede tildragelser ud fra »Horns krig«.

Alle sådanne begivenheder måtte avle frygt og had og fremkaldte modforanstaltninger. Det gjaldt navnlig om befolkningen i de skånske grænseegne, der almindelig sammenfattedes under navnet »Gønge herred«, men som omfattede hele strøget fra Kattegat langs Hallandsås til Blekinge mod øst. Allerede under Syvårskrigen høres om bondehære herfra, som gjorde indfald på smålandsk grund; deres anfører, Mikkel Pedersen Gønge, udmarkede sig i den grad, at han optoges i den danske adelsstand. Under Kalmarkrigen var beboerne i skovbygden inddelt i afdelinger til at vogte grænsen, og regulære soldater ledede dem og gav dem større tryghed. Endelig havde bønderne under Horns krig selvvalgte førere som bonden Bent Mogensen, og under overanførsel af Christian IV's svigersøn Ebbe Ulfeld gjorde de nye indfald på svensk område. Alt dette gjorde, at almuen i grænseegnene og det skovrigt midterland bevarede deres uafhængighedsfølelse og erhvervede stor våbenfærdighed. Gøngebøssesmedene blev berømte, og selv i København gik der ry af befolkningens kampevne. En ikke ringe del af Skånes

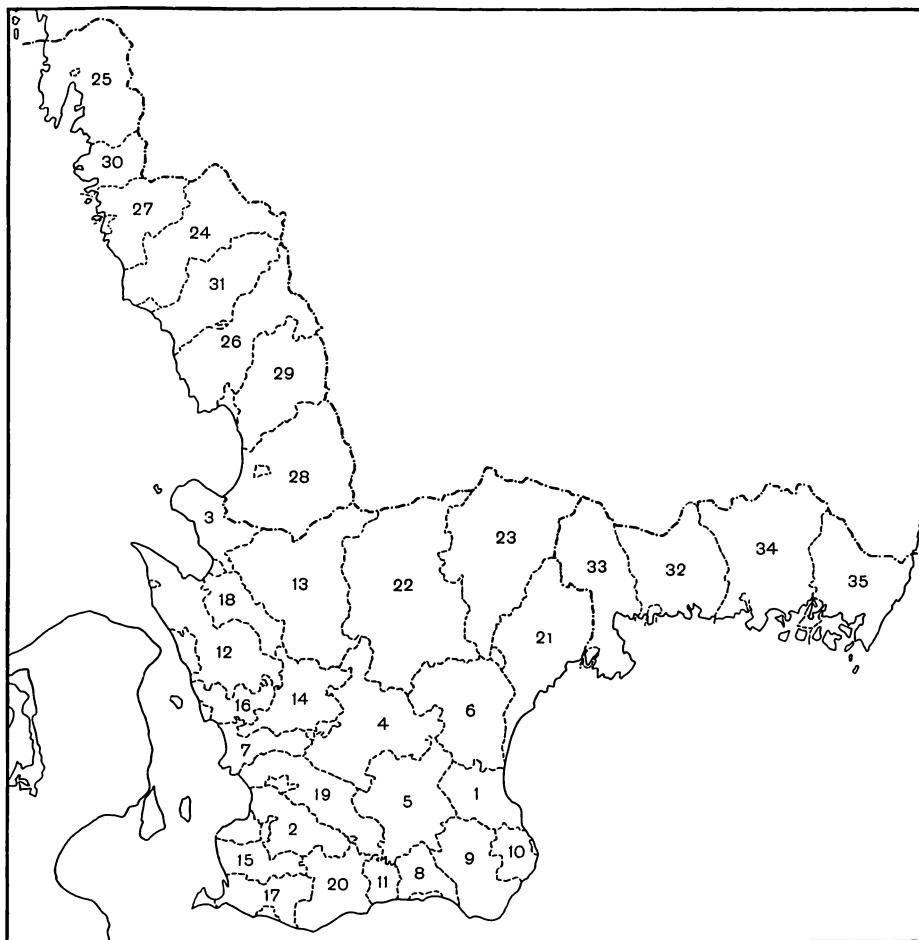
almue blev således forskånet fra at synke ned til sådanne kår, som blev de almindelige adelige fæstebønder til del.

Ser man på Skånelands stilling under det sidste danske styre, er der altså stor forskel herpå og dengang, da landskabet først fremtrådte i historiens lys. På mange måder minder Skånes historie i de første århundreder af dansk rigsenhed om Jyllands. Begge steder var uroen almindelig, og forsøgene på at bryde rigsenheden hyppige. Men begge steder fandt den samme udvikling sted: samfundet differentieredes, nye samfundsklasser voksede frem: gejstlighed, adel og borgere, og efterhånden følte de sig alle som danske. Selv til bondestanden nåede bevidstheden herom. Ganske vist var denne nationale bevidsthed ret forskellig fra nutidens. Kraftigere end landsmandskabet med sjællændere og jyder virkede tilknytningen til statens centrum, kongen, som var fredens og rettens vogter, og til hovedstaden, hvor den af ham skabte rigsstyrelse havde sit sæde. København var blevet den stad, hvortil økonomiske og personlige bånd knyttede skåningerne, og i »kongens by« fandt mange unge de bedste fremtidsmuligheder. Dansk føltes nu som det skriftsprog, der naturligt svarede til de skånske landsmål; man mødte det i øvrighedens påbud, og det lød hver søndag fra prædikestolene.

Og dog havde Skåneland stadig sit særpræg. Som det tydeligste tegn herpå stod landstinget ved Lund, fra hvis retsområde ganske vist Halland, Blekinge og Bornholm i tidens løb var udskilte som særlige retskredse. Men på alle disse ting gjaldt stadig skånsk lov og retsvæsen, suppleret med de forordninger, som siden lovens tilkomst var emanerede fra rigsmyndighederne. Også på andre punkter viste Skåneland sin særlige udvikling; vornedskabet for bønderne gjaldt således ikke øst for Øresund. Iøvrigt var det snarere nuancer af end forskelligheder fra dansk kultur, der viste sig for den jyde eller øbo, som kom til Skåneland. Det gjaldt klædedragt, byggeskik, jordbrug og tænkemåde. Og det er karakteristisk, at det ord, hvormed vi nu betegner riget, i 17de århundrede anvendtes om landskabet. Når den tids skåningør talte om deres »fædreland«, mente de dermed Skåneland.

Ved freden i Roskilde (1658) afstod den danske konge de skånske landskaber til den svenske konge og Sveriges krone. Afståelsen blev definitiv, bortset fra Bornholm. I endnu et kvart århundrede vedblev dansk sprog at lyde i gudstjenesten og undervisningen, og skånsk lov og ret at herske ved lands- og herredstingene samt byretterne. Så forsvandt de på svensk foranstaltning i 1680'erne. Skåningørne fik et nyt rigssprog, og efterhånden medførte dette bevidstheden om at tilhøre en anden nation. Men hermed forsvandt ikke tillige Skånelands særpræg og særlige tungemål. Som en særlig tone lyder de endnu inden for den svenske kultur.

Kort over herredsinddelingen i Skåne, Halland og Blekinge

<i>Skåne</i>			<i>Blekinge</i>
1. Albo	14. Onsjö	25. Fjäre	
2. Bara	15. Oxie	26. Halmstads	
3. Bjäre	16. Rönnebergs	27. Himle	
4. Frosta	17. Skytts	28. Höks	
5. Färs	18. S. Åsbo	29. Tönnersjö	
6. Gärds	19. Torna	30. Viske	
7. Harjagers	20. Vemmenhögs	31. Årstads	
8. Herrestads	21. Villands		
9. Ingelstads	22. V. Göinge		
10. Järrestads	23. Ö. Göinge		
11. Ljunits			
12. Luggude			
13. N. Åsbo			
	<i>Halland</i>		
	24. Faurås		

Undersökningen av folkmål och ortnamn i Skåne, Halland och Blekinge

Av Ingemar Ingers

Folkmålen i de tre forna danska landskapen Skåne, Halland och Blekinge har under en längre tid varit uppmärksammade av forskningen, och undersökningen av dem har gått sida vid sida med utforskandet av andra grenar av gammal folklig kultur. Dessa folkmål utgör övergångsstadier mellan danska och svenska dialekter, och de kan närmare karakteriseras således: Skänemålen, målen i Sydhalland och i Listers härad i Blekinge tillhör det östdanska språkområdet med växlande inslag av speciellt dansk språkutveckling, tillsatta med egenartade särdrag, och särskilt i Nordskåne med Lister med tillnärmelse till sydsmåländska mål. De viktigaste inslagen av dansk språkutveckling är dels övergången av gammalt *-gh* efter självljud till *-v* eller *j* såsom i *have* och *höj* (sv. hage, hög), som har störst geografisk utbredning och når in på gammalsvenskt område i delar av Småland och Västergötland; det tillhör hela Skåne, hela Halland och Blekinge utom den östligaste delen; dels övergången av *k*, *p* och *t* efter självljud till respektive *g*, *b* eller *v* och *d*, såsom i *kaga*, *sliba* eller *sliva* och *bida*. Denna utveckling tillhör Halland (utom ett mindre område, som gränsar till Västergötland) och Skåne men av Blekinge blott Listers härad. Målet i Nordhalland är annars mest besläktat med Bohusmålen med såväl danska som norska och svenska (götiska) inslag. En mindre del av Halland — representerad genom Kaléns Ordbok över Fageredsmålet — har närmast Västgötamål. Målen i det östliga Blekinge — öster om Listers härad — är av sydsvensk karaktär och utgör en direkt fortsättning av målen i angränsande delar av Småland, och någon skarp dialektgräns mellan Småland och Blekinge finnes icke på sträckan bortom Listers härad. I Blekinge utgör målet i Bräkne härad en övergång mellan det skånskt präglade Listermålet och östligare Blekingemål.

Det tredje inslaget av speciellt dansk språkutveckling, nämligen övergången *a > e* i ändelser, tillhör icke det gamla Östdanmark mer än ett mindre område av sydvästra Skåne. I Skytts härad, i Oxie härad upp till

Limhamn och i Vemmenhögs härad fram till Ö. Torp finns denna utveckling till e-mål med sådana former som *kage*, *slive* och *bide*.

Det är icke avsikten att i denna artikel närmare redogöra för ljudförhållanden i dessa landskaps mål; ovanstående står blott som inledning och för att närmare angiva deras ställning inom nordiskt språkområde. Den egentliga uppgiften här är att redogöra för hurledes undersökningen av dessa mål har tillgått. Men här bör dock sägas några ord om dessa folkmåls ställning till svenska riksspråk. Enligt en dilettantisk föreställning, som kan påträffas både hos den stora allmänheten och hos en del historiker, skulle befolkningen i dessa landskap intill tiden omkring 1680 ha varit »dansktalande« och därefter ha blivit »svensktalande«. Det är visserligen riktigt, att vid denna tid blev svenska dessa provinsers officiella språk; det blev kyrkospråk och förvaltningsspråk, och det blev med tiden de lärdes och ämbetsmännens talspråk, om än med åtskilliga provinsiella egendomligheter. Men ibland allmogen hade inte riksspråket stora möjligheter att göra sig gällande, och dialekten motståndskraft emot riksspråket var stor ända in i detta århundrade. Den kännedom om svenska språk, som den stora mängden förvärvade, bestod en längre tid blott däri, att man åhörde svensk gudstjänst, att man läste innantill svenska texter i st. f. danska och att man utantill inlärde lärosatser (katekes-stycken och bibelspråk). Därtill kom, innan vi kan tala om egentlig riksspråkspåverkan, en del svenska låneord med avseende på kyrkolivet, rättsväsendet och administrationen, men dessa utgjorde blott en ringa del av ordförrådet. Långt senare kom mera riks-giltiga beteckningar för handelsvaror. Då nyare uppfindingar och begrepp har fått skilda beteckningar i Sverige och Danmark, har de officiella svenska beteckningarna inkommit i Skånenmålen. Så t. ex. har *fotogen*, som i Danmark motsvaras av *petroleum*, i Skåne inkommit under formen *fortisjé* eller *fotesjé*.

Men oaktat detta tidigare länegods från svenska riksspråk skulle Skånenmålen för en längre tid framåt behålla sin egenart och sitt genuina skick, och riksspråkspåverkan i vidare bemärkelse kom inte förrän den också inträdde i det nuvarande Danmark. Det kanske låter som en paradox, men det torde fastslås, att Skånes förening med Sverige tills vidare verkade konserverande på dialekten (d. v. s. hos de befolkningsgrupper, som var dialekt-talande, och som länge utgjorde en stor procent av befolkningen); den blev frigjord från dansk riksspråkspåverkan, men eftersom rikets centrum låg fjärran från Skåne, var möjligheterna för svensk riksspråkspåverkan mindre, än utsikterna till dansk riksspråkspåverkan skulle ha varit, om Köpenhamn hade fått en dominerande inflytelse.

Det är alltså inte allt, som skiljer Skånenmål ifrån danska, som kan tillskrivas påverkan i svensk tid. Om vi väljer ett sådant exempel som sv. *öga*, da. *øje*, så motsvaras det i Nordskåne av *öva* eller *øva*, *iva* eller *yva*,

i Sydskåne av *yja* (Oxie-Skytts hd.er *yje*). Överensstämmelsen med dansk språkutveckling ligger däri, att gammalt *gh* har blivit *v* eller *j* (eller bortfallit), men annars visar ordet en mängd skiftande genuina former. Det är också ett exempel på den starka dialektsplittring med inbördes starkt avvikande former av geografisk begränsning, som kännetecknar Skånenmålen; det torde näppeligen finnas något annat danskt dialektområde, där dialektsplittringen är så långt gången.

Redan på 1700-talet framkommer ibland de lärde en insikt om att folkmålet har sitt egenvärde, och som följd därav uppstår en versdiktning på folkmål, främst representerad av lagman Krögers diktning på Göingemål från tiden omkring 1780. Där uppstår enskilda ordlistor över dialekternas ordförråd, varav en del tryckes; särskilt av intresse är rådman Klinghammers ordlista på 70 sidor ifrån Västskåne (»Skånskt dialektlexikon«), som ingår som ett bihang till dennes »Minnen från 1829—1839« (Helsingborg 1841).

Men det första större bidrag av mera vetenskapligt värde till kändomen om Skånenmålets ordförråd är det skånska inslaget i J. E. Rietz' *Svenskt Dialektlexikon* (1861—67). J. E. Rietz (f. 1815, d. 1868) var från 1851 kyrkoherde i Tygelsjö och Klagstorp i Oxie härad, 1 mil söder om Malmö, och har i sin ordbok upptagit en mängd lexikaliskt stoff från Oxie-Skytts-målet, ett av Skånes mera egenartade folkmål. Tack vare förbindelser med präster i andra delar av Skåne insamlade han ett rikligt skånskt ordförråd, men för övrigt innehåller denna ordbok stoff från alla landskap i Sverige. Som en bristfällighet bör dock nämnas, att Rietz ofta är inkonsekvent i ljudbeteckningen. Värdet av Rietz' dialektlexikon för nutiden ligger främst däri, att han har räddat från glömskan en mängd snart föråldrade ord och talesätt och vidare däri, att han i landskap i Sydsverige utanför Skåne har gjort en första insats av dialektgeografisk betydelse beträffande ordförrådet. En första avgränsning till Syd- eller Västsverige av ett visst sydkandinaviskt ordförråd är ett verk av Rietz, som har bestående värde, och det har varit impulsgivande för fortsatta forskningar i dialektgeografi. Men för studiet av målens ljudförhållanden är det viktigaste arbetet gjort efter Rietz' tid, dels tack vare tillkomsten av Uppsala-forskaren J. A. Lundells landsmålsalfabet, och dels tack vare det förhållandet, att folkmålen tills vidare besatt livskraft och motståndskraft emot riksspråkspåverkning.

På 1870-talet stiftades ibland studenter i Uppsala och i Lund s. k. landsmålsföreningar i avsikt att uppteckna och utforska folkmål, folkspråk och folksed i skilda landskap. Den äldsta i Lund var Skånska landsmålsföreningen, stiftad 1875, och den enda av de gamla landsmålsföreningarna, som ännu inte är upplöst. Skånska landsmålsföreningen gjorde under mer än 50 års tid en god insats i utforskandet av skånskt folkspråk och folktradition. Några av dess medlemmar blev verkliga

forskare, såsom Nils Olséni, förf. till Södra Luggudemålets ljudlära (1887), och Gustaf Billing, förf. till Åsbomålets ljudlära (1889). Andra gjorde på olika vis sina insatser för kännedomen om skånsk allmogekultur: Henrik Wranér som en av våra främste författare på folkmål (Järrestadmål), Nils Andersson och Per Larsson såsom insamlare av skånsk folkmusik och G. J. Karlin som grundare av Kulturhistoriska museet i Lund. Den sammanhållande kraften i Skånska landsmålsföreningen var igenom flera årtionden bibliotekarie Anders Malm, som bl. a. redigerade publikationen *Teckningar och toner ur skånska allmogens lif* (1889), som är en utmärkt samling av genuina språkprov, av visor och folkmusik.

Den förste universitetslärare, som ägnade dialektforskingen något intresse, var professor Axel Kock. Han hade i en avhandling behandlat accentförhållanden i Skånenmålen. — Det hade hittills berott på tillfälligheter, vilka områden av Skåne som genom landsmålsföreningen blev tillgodoseda med uppteckningar. En del medlemmar, såsom A. Malm, insamlade ett allsidigt ordförråd, andra lade mera an på kuriositets-synpunkter, och stora områden av Skåne var utforskade. Därtill kom, att sedan den första entusiasmen lagt sig, en viss avmattning i verksamheten inträdde på 1890-talet. Tillsammans med ovannämnde Anders Malm organiserade Axel Kock efter 1897 mera planmässiga dialektundersökningar med understöd av sparbanker, industrier och enskilda. Som upptecknare utsändes äldre eller yngre studenter, merendels med härstamning ifrån landsbygden och med kännedom om allmogens kultur. Under åren omkring århundradeskiftet gjordes flera värdefulla undersökningar, särskilt av Per Larsson, som gjorde besök och uppteckning i 10 av Skånes 23 härader och vid en tidpunkt, da ännu meddelare med mycket ålderdomligt mål var i livet. Kännedomen om Skånes dialektgeografi blev härigenom fördjupad, särskilt i de östra delarna. Ibland andra upptecknare vid denna tid var sedermera professor Martin P:n Nilsson, som gjorde en första systematisk undersökning av Göingemålen. — Efter 1915 skedde på initiativ av de dåvarande kandidaterna Erik Bruhn och Gillis Lech ytterligare en intensifiering av undersökningarna. Skånska landsmålsföreningen blev omdanad till en stiftelse av mera officiell form. Genom ombildningen blev det lättare att få bidrag av offentliga medel. Samtidigt nybildades andra landsmålsföreningar i Lund, nämligen en halländsk, en småländsk och en för Blekinge och Kalmar län. Pioniärerna i landsmålsarbetet var för Halland dåvarande docenten Ernst Wigforss, som hade blåst nytt liv i dialektforskingen i Lund, och för Småland sedermera professor Gunnar Hedström, och i Skåne var det de förutnämnda krafaterna: Axel Kock, Anders Malm, Erik Bruhn och Gillis Lech, som jämte dåvarande docenten Nils Hänninger organiserade undersökningarna. I Skåne var från 1915 årligen minst 3 upptecknare

i verksamhet och efter 1920 ännu flera. Nästa omorganisation skedde 1930. Hittills hade landsmålsföreningarna verkat var för sig, och samlingsarna förvarades dels i Universitetsbibliotekets bokmagasin, dels i enskilda hus och var tillgängliga blott efter överenskommelse. Funktionärerna, som mest bestod av lärare eller biblioteksmän, gjorde sitt arbete som en frivillig insats och kunde endast ägna en begränsad tid därtill. Då landsmålsföreningarnas verksamhet år 1930 övertogs av en offentlig, statlig institution, benämnd Landsmålsarkivet i Lund, i nära anknytning till Lunds Universitet, uppnåddes åtskilliga fördelar. Där blev en hel-tidsanställd personal, som tjänstgjorde i Landsmålsarkivets lokaler. Samlingarna, som förut hade varit förvarade på spridda ställen i staden och delvis med osäker förvaring, blev nu sammanförda till en gemensam lokal, där de dagligen var tillgängliga, också under sommarmånaderna, då andra forskare har bättre tid för besök. De som ville besöka landsmålsarkivet eller skriftligen hänvände sig dit kunde påräkna att bli betjenade på samma sätt som vid ett offentligt bibliotek. Uppteckningsarbetet kunde bedrivas mera systematiskt, insamlarna kunde få bättre vägledning, och de inkomna samlingsarna kunde mera ingående bli granskade. Landsmålsarkivets verksamhetsområde består av de fem landskapen Småland, Öland, Skåne, Halland och Blekinge, varav de tre sistnämnda är särskilt aktuella i detta sammanhang.

Föreståndare för Landsmålsarkivet var 1930—37 nuv. professor Natan Lindqvist, Uppsala, som har gjort en viktig insats för kännedomen om dialektgeografien (ordförråd och ljudutvecklingar) i landskapen i södra och västra Sverige. Han efterträddes 1937 av nuv. professor Gunnar Hedström, som redan 1915 hade organiserat arbetet inom den småländska landsmålsföreningen och som är den grundligaste kännaren av Smålands-målen. Vid sin avgång vid årsskiftet 1956—57 efterträddes han av docenten Sven Benson, som tidigare hade varit engagerad i Landsmålsarkivets Blekinge- och Hallandsundersökningar.

Ännu i tidsrummet omkring 1930—40 bedrevs uppteckningarna till stor del genom studerande i ämnet Nordiska språk. I senare tid har det visat sig, att nutidens studenter står fjärran från gammal allmogekultur och därtill är ur stånd att avgöra, om en meddelare är så genuin att den är värd att använda, och att de därför — på enstaka undantag när — är mindre ägnade att verka som upptecknare. I stället har man eftersträvat att få behålla äldre och mera erfarna upptecknare, som är specialister på var sina områden. Därtill kommer, att landsmålsarkivets egen personal vissa tider på året gör undersökningsresor. Bland gamla och vanda undersökare, som särskilt i Skåne har verkat med framgång, bör nämnas lektorerna Hugo Areskoug och Gösta Sjöstedt, som har mer än 30 år som upptecknare bakom sig, och som har respektive sydöstra och nordöstra Skåne till sina undersökningsområden, samt lektor Viktor

Welander och docent Bertil Ejder. — Av landsmålsarkivets personal har docent Sven Benson gjort undersökningar i Blekinge och i Halland och arkivarie Sten Bertil Vide i Nordskåne, i Sydhalland och Sydsmåland. Undertecknad, som tidigare hade sina undersökningar förlagda till Sydvästskåne, har i de senare 10 åren mestadels haft uppteckningarna förlagda till Nordvästskåne, särskilt till de områden som icke har ingått i Billings och Olsénis undersökningar.

Till icke ringa del har uppteckningsarbetet utförts genom på sina hemorter bosatta meddelare, som var för sig är kännare av en viss dialekt. De har dels besvarat frågelistor och dels gjort lexikaliska uppteckningar.

Som mål för uppteckningsarbetet är uppställt att få större ordsamlingar (på 10.000 belägg eller mer) från orter med vissa mellanrum och där emellan mindre samlingar, som ger upplysning om var de skilda socknarna rent dialektgeografiskt hör. Samlingar på 10.000 belägg och däröver finnes för närvarande från 20 socknar i Skåne, tämligen jämnt fördelade, och därtill finnes ett stort antal socknar med samlingar på mellan 5—10.000 belägg. Var dessa större undersökningar är gjorda, kan ju bero på en tillfällighet och är inte resultatet av en i förväg uppgjord plan; det beror på tillgången till villiga och intresserade upptecknare, genuina meddelare och målets bättre bevarade skick. En uppteckning i alla socknar på Skånes landsbygd är nödvändig med hänsyn till den långt gående splittring i skilda dialekter, som utmärker landskapet Skåne. Då numera dialekt- och ortnamnsundersökningar går hand i hand, blir denna undersökning efterhand genomförd; då man vid förnyade undersökningar över bebyggelsenamn, marknamn och naturnamn påträffar genuina meddelare, får man därigenom också kännedom om själva dialekten. Numera är det ytterst få socknar i Skåne och bara en i Blekinge, där inte besök och uppteckning är gjord; i norra och mellersta Halland är antalet orter, som ännu väntar på uppteckning, något större.

I senare tid har man sett till, att framför allt få sådana områden grundligt undersökta, som mera är utsatta för faran av nivellering. I sina tidigare år som upptecknare (1920-talet) ansåg förf. det nödvändigare att göra undersökningar i t. ex. Torna, Bara och Oxie härader (kring Lund och Malmö) än i mera avsides liggande trakter, där målet bättre bibehåller sig. Orsakerna till att dialekten i våra dagar nivelleras eller tränges tillbaka är alldeles desamma som i nutidens Danmark och behöver inte närmare beröras; ju längre man har till storstäder och moderna trafikcentra, dess bättre håller sig dialekten. Den genuina dialekten avlöses dels av ett nivellerat (utjämnat) mål, dels av ett mer eller mindre dialektfärgat riksspråk, men väl att märka ett riksspråk i en traditionell skånsk form, som tidigare har varit accepterat av det lärda ståndet och av ämbets- och tjänstemän och det högre borgerskapet i städerna. I en

framställning som denna, som är avsedd för danska läsare, skall det dock framhävas, att detta riksspråkets framträngande på folkmålens bekostnad i nutidens Skåne icke bör betraktas som en politisk företeelse, men mera som en social. Skånes språkliga ställning kan icke direkt jämföras med Sønderjyllands eller Sydslesvigs (se Johan Ottosen, Skåne og Sønderjylland i Sønderjydske Årbøger 1890). Det är dock ett med danskan närbesläktat nordiskt språk, som icke är på något vis svår förståeligt, som har blivit skåningarnas riksspråk, och Skånemålens mellanställning mellan danska och svenska dialekter har underlättat övergången. Vid successiv övergång från dialekt till ett mera riksspråkligt tal i nyare tid har befolkningen ingen fornimmelse av, att den anser ett nytt eller främmat språk: det blir mera dess eget mål i en mera officiell form, som man tidigare har lärt känna på litterär väg. Likheten i Skåne mellan dialekten och riksspråket i dess säregna skånska form är oändligt mycket större än mellan danska och plattyska i samma socken i Sydslesvig, som inbördes står som två för varandra främmade språk.

I de delar av Skåne, som är utsatta för mera nivellering, särskilt i väster, kan man ofta konstatera hurledes språket hos tre generationer företer olika stadier på utjämningens väg: hos den första generationen genuint folkmål, andra generationen nivellerat mål och den tredje generationen ett mer eller mindre dialektfärgat riksspråk.

Såsom dialektforskare vill författaren bara beklaga, att dialekten viker för riksspråket; vi dialektforskare har icke det minsta intresse av att riksspråket breder ut sig över sin tidigare marginal; riksspråket bör vara ett medel och icke ett mål. Att där är mycket värdefullt som försvinner, då dialekten och dess ordförråd tränges tillbaka, torde de flesta språkforskare i våra dagar vara överens om. Men den, som vill verka för dialektens försvar, har tyvärr bara få tillfällen att göra sig hörd.

Tack vare att genuina meddelare ännu står att finna på de platser där uppteckningar numera pågår, behöver ingen dialektupptecknare verka förgäves. Flera dialektgränser i både ljudsystem, ordböjning och ordförråd har också genom undersökningar i senare tid kunnat uppdragas mera nöjaktigt. Som ett tacksamt fält för undersökningar kan fortfarande nämnas byarna omkring Ystad och Bjäre härad vid Hallandsgränsen.

I det nuvarande Sverige har undersökningen av folkspråket i städerna varit högst försummad. Man har föreställt sig att de skulle vara mindre intressanta såsom mera riksspråkspåverkade än folkmålen på landsbygden. En sådan uppfattning är likvälfelaktig. Ett stadsmål låter sig inte beskriva bara genom tillfälliga iakttagelser. Städernas folkspråk har mycket gemensamt (felles) med målen på kringliggande landsbygd. De har också egenartade utvecklingar, som i Skåne särskilt utmärker målen

i Malmö och Ystad. I Skåne sattes redan omkring 1925 undersökningar i gång över städernas folkspråk. Från Lund finnes numera c:a 6.000 belägg, från Malmö, Skanör-Falsterbo och Ystad c:a 3.000 vardera, ifrån de övriga mindre, men i ingen skånsk stad fattas numera uppteckningar. Det har hört till uppgiften att konstatera dels samhörigheten med omgivande landsbygd, dels egenartade utvecklingar och dels graden av riks-språkspåverkan och slutligen för städerna och stabolivet säregent ord-förråd. I intet annat landskap inom det nuvarande Sverige torde så många stadsmål vara undersökta som i Skåne. Från Blekingestäderna finns uppteckningar ifrån Sölvesborg och Karlskrona, men målen i de halländska städerna är fortfarande oundersökta.

Vid sidan om uppteckningarna har Landsmålsarkivet under de senaste 20 åren företagit s.k. grammofonundersökningar, d. v. s. upptagningar av levande tal på grammofonskivor eller också på stålband, som har överförts till grammofonskivor. Dessa upptagningar är nu tämligen jämnt fördelade över landsmålsarkivets hela undersökningsområde, men åtskilliga kompletteringar återstår.

De språkgränser, som genomgår Skåne, avskiljer dels ett nordligt och ett sydligt område, dels ett nordöstligt med mera anslutning till närmaste småländska mål, dels också ett sydvästligt med större anslutning till danska ömål. Dessa gränser avser både ljudsystem, ordböjning och ord-förråd. Till de viktigaste skillnaderna mellan norr och söder hör uttalet *gau* och *stau* i norr, *gå* och *stå* i söder; *bäin*, *bain* el. *boin*, *stain* el. *stoин* i norr, *ben* och *sten* i söder. I väster går dessa gränser i sär, så att gränsen *bain* - *ben* går strax norr om Helsingborg men gränsen *gau* - *gå* ett stycke norr om Lund, men i öster sammanfaller de i Maglehem vid Östersjön. På ett nordöstligt område bortom en ungefärlig linje från Allerum över Ringsjön emot Ystad iakttages den älderdomliga böjningen *ja vill* men *vi villa*, *ja kan* men *vi kunna*, *ja jikk* men *vi jinge* (liknande former i äldre danskt skriftspråk), men på ett sydvästligt område har både ental och flertal formerna *kan*, *vill* och *jikk*. — I Nordskåne ned till Ringsjön kallas hyddan där linet (i Skåne: hören) brytes *basta* eller *bastua*, men i Sydskåne: *brydestua*. Det svenska »gödselhög« (da. mödding) motsvaras i norr av *måkkull*, i söder av *mydding* el. *middinj*; i yngre mål finns benämningen *jysselhöj*. Svenskt »utsäde« motsvaras i norr av *sääsää* (också namn på en skånsk årsskrift), i söder (s. om Lund) av *såså*. Lös såd, som blir liggande på marken sedan grödan är höstdad, kallas i norr *slave*, i söder *löse*, *lösniŋ* el. *vrase*. Ett äldre namn på kostall är i större delen av Skåne *mannese*, men i nordost *fähus* och i sydväst *la*. Golvet i kostallen benämnes vanligtvis *tille* men i nordväst *flor* och i sydväst: *grevnij* (jfr grevning i Sydsjälland). Vad som på Själland kallas *överstestuen* heter i Västskåne *sommarstuan*, i Östskåne *baghused* el. *hused*, i Nordskåne *östra hus* el. *västra hus*. I nyare språkbruk användes

enämningen *salen*, ett namn som har inkommit samtidigt med att ummet har fått finare inredning. — Bara på ett mindre område i sydväst Oxie och Skytts härad finns *dije* (da. *dige*), som i andra skånska mål motsvaras av *järe*, *täppe* el. *vall*. Det danska »gröft« motsvaras i Skåne av *rob*, *grov*, *gråv* el. *gråw*. — Flera ord, som är föråldrade i danskan, är ulla levande i Skänemålen, såsom *påg* (dreng), *räli* (grim, rædsom), *väll*, *hin* (denne, den andre), *hid* och *did*, som icke brukas i nutidens lanska skriftspråk men finnes i danska dial. och användes av författare om N. F. S. Grundtvig i arkaiserande stil. T. ex. *En räli påg kom hid hin vällen å skrämde våra glytta* (våra barn). I äldre danska fanns *byriœ*, om försvann redan omkring 1500 för det från tyskan inkomna *begynde*: Skåne är det under formen *bårja* fullt i bruk, växlande med *bejynna*; venskt riksspråk har *börja*, mindre ofta *begynna*. I danskan är *æde* öråldrat och mest ersatt av *spise*; i Skåne är det fullt levande, i de flesta näl under formen *eda*; här användes *spisa* blott i sammanhang med ästabud eller finare servering. Ett skånskt dialektord, som tillkom för 50—200 år sedan är *pantofflor* (da. kartofler); det tillhör den större, ödra och västra delen av Skåne, men i nordöst och ned till Ringsjön användes benämningen *päror*, som också tillhör Halland, Småland och Blekinge. — Exemplet skulle kunna mångfaldigas, men vi hänvisar i fallet till facklitteratur och övergår till en kort redogörelse för dialektundersökningarna i Halland och i Blekinge, som redan i det föregående är antydda.

Det äldsta bidraget till kunskapen om Hallands folkmål, som ännu är vetenskapligt värde, är godsägaren Peter von Möllers på Skottorp Ordbok öfver Halländska Landskapsmålet (Lund 1858). Denna ordbok, om omfattar över 200 sidor, står på en högre nivå än andra äldre dialektordböcker och har i allmänhet beläggen lokalisering till bestämda härad och socknar. 1880 utkom August Bondesons samling »Halländska sagor, samlade bland folket och berättade på bygdemål.« Målet i sagorna är det som tillhör gränstrakten av Årstads och Faurås härad i mellersta Halland. August Bondeson är också känd som den främste författaren på halländskt mål. — Den första mera systematiska undersökningen på halländskt dialektområde gjordes 1904—1906 av Ernst Wigforss såsom förberedelse till hans stora avhandling Södra Hallands folkmål (Lund 1913—18). Den tar mest sikte på ljudförhållanden och behandlar huvudsakligen målet i Höks och Tönnersjö härad men med utblickar längre iorrut och behandlar alltså målet från Skånegränsen t. o. m. Halmstads härad. Också vissa problem inom Skänemålen upptages till behandling. 1916 stiftades i Lund på initiativ av Wigforss en halländsk landsmålsförening, som årligen sände ut undersökare till skilda delar av Halland, läribland nuv. museintendent Albert Sandklef. Denna verksamhet övergick 1930 av Landsmålsarkivet i Lund, som ännu fortsätter den efter

samma principer som gäller för undersökningen av Skånemålen. Här skall nämnas ytterligare två stora ordboksföretag över halländska mål: läraren J. Kaléns Ordbok över Fageredsmålet (1923) och lantbrukaren och poststationsföreståndaren P. N. Petersons Ordbok över Valdamålet (1935—46). Kaléns ordbok behandlar ett sockenmål, som egentligen är en utlöpare av de mera svenska Västgötamålen, under det att Petersons ordbok behandlar ett rent nordhalländskt mål med nära släktskap med Bohusmålen. Båda dessa ordboksförfattare hade börjat sina uppteckningar på eget initiativ, vad P. N. Peterson beträffar redan omkring 1880 och inspirerad av August Bondesons framträdande. Kaléns verk blev fullbordat under medverkan av prof. Hjalmar Lindroth i Göteborg, och P. N. Peterson kom i förbindelse med landsmålsförening och landsmålsarkiv i Lund. — Stora ordsamlingar på flera tiotusentals ord, som icke har utkommit i ordboksform, finnes dessutom från Lindome, som är Hallands nordligaste socken, och från Veinge i Sydhalland, och båda utförda av infödda meddelare, Alfred Jönsson och Edvard Erlandsson. — Där Wigforss' undersökningsområde slutar, gjorde nuvarande lektor Sture Nilsson på 1930-talet utförliga undersökningar över ljudbeståndet i mellersta och norra Halland. Ehuru undersökningen av Hallandsmålen är väl framskriden, återstår dock i detta landskap flera orter, som ännu väntar på undersökning, särskilt i Faurås och Himle häraden.

Dialektundersökningarna i Blekinge kom tämligen sent i gång — med undantag för Listers härad — men är i närvarande stund bättre framskridna än i vissa delar av Halland.

1859 utkom en kortfattad avhandling om »Bleatingska landskapsmålet« av Cimmerdahl, som dock hör till de mera föråldrade dialektavhandlingarna, då den innehåller ord och former sammanrävsade från ett helt landskap utan att beläggställen angives. Ett äldre bidrag av mera värde är en ordlista från 1800 i Öllers »Beskrifning öfwer Jemshögs sochn.« Denna socken, en av de största i Blekinge, ligger i Listers härad, och uppteckning och undersökning i detta härad skulle bli bättre tillgodosedda än i andra delar av Blekinge för en längre tid framåt. År 1879 stiftades av Blekingestudenter i Lund en blekingsk landsmålsförening. Dess mest betydliga insats var att den uppehöll korrespondens med en ung lantman i Kyrkhult i Listers härad vid namn Sven Thomasson, som insände stora samlingar av folklore, som också har värde såsom genuina språkprov. Hans uppteckningar från 1880-talet av folksagor på Listermål blev tryckta och utgivna 1945 och ingår i band III av Svenska Landsmål. Målet i Listers härad, som är det östligaste av Skånemålen — jfr ovan s. 57 — blev under tiden 1904—1913 grundligt undersökt av lektor J. Swenning, som var infödd häradssbo. Resultatet av hans undersökningar föreligger i en större avhandling, Folkmålet i Listers härad (i Svenska Landsmål B. 36). I

senare år har ordförrådet blivit ytterligare insamlat genom i Listers härad boende meddelare.

Under det att målet i Listers härad tidigt blev mera utförligt undersökt, var undersökningen av de egentliga Blekingemålen en längre tid försummad. Den forskare, som ville ha någon upplysning om dessa mål, var ännu på 1920-talet uteslutande hänvisad till läraren Karl Nilssons i Lösen folklivskildringar på mål ifrån östra Blekinge kustland och skärgård, som, ehuru förtjänstfulla såsom dialekt-texter betraktade, likväl blott representerade målet på ett mindre område. Den 1916 stiftade landsmålsföreningen för Blekinge och Kalmar län gjorde minst undersökningar i Blekinge. Efter 1929 har mera planmässiga undersökningar över Blekingemålen kommit i gång och har årligen fortgått. Större undersökningar är bl. a. gjorda av rektor Sven Pettersson och docent Sven Benson, och ett flertal »bygdemeddelare« har varit i verksamhet. Av Blekinge 36 socknar är för närvarande bara en (Edestad) oundersökt. På grundval av egna och andras undersökningar av Blekingemålen har docent Benson utarbetat en historisk ljudlära, Blekingska dialektstudier (Lund 1956) som är avsedd att tjena som inledning till en blekingsk ordbok, som densamma har under arbete.

Landsmålsarkivets i Lund samlingar innehåller för närvarande över 2,500,000 ordsestrar. Därav kommer mer än hälften på de skånska landskapen. Dessutom finnes uppteckningar i annat format, däribland c:a 75,000 kvartblad med svar på frågelistor, texter m. m.

Undersökningar av ortnamn.

1877 utkom Axel Falkmans avhandling *Ortnamnen i Skåne*, som för sin tid var ett pioniärarbete; dess största förtjänst ligger numera i den samvetsgranna redovisningen av namnens äldre skriftformer. Däremot är många av Falkmans tolkningar föråldrade; han har en tendens att så långt som möjligt betrakta namnets första led som personnamn. I sitt företal (s. 4) påvisar Falkman det nödvändiga i att folkmålets uttal av ortnamnen beaktas: »Härtill kommer ett viktigt moment att nämligen vid samlandet och uttolkandet af ortnamn se till, huru allmogen uttalar dem. Hvad särskilt detta aktgivande på allmogeuttalet beträffar, beklagar förf. sig, att han icke kunnat egna sig deråt så mycket som han bort.« — Detta principuttalande av Falkman synes ha haft verkan. Redan omkring 1880 upptecknade N. Olséni ett stort antal genuina uttalsformer av by- och sockennamn i Luggude, Rönnebergs och Onsjö härad, och andra medlemmar av Skånska landsmålsföreningen gjorde också uppteckningar över dialektformer av ortnamn. I sin avhandling Åsbomålets ljudlära (1889) behandlar Billing ett flertal dialekta talade ortnamnsformer i N. och

S. Åsbo samt Luggude härad. Då Per Larsson i åren omkring 1900 gjorde sina insamlingsresor, upptecknade han dialektuttalet av de flesta by- och sockennamn i de områden han besökte, och andra upptecknare gjorde detsamma. Men dessa uppteckningar av ortnamn var ojämnt fördelede, och någon systematisk undersökning var inte kommen till stånd. En av dem, som klart insåg betydelsen därav, var nuv. professor Jöran Sahlgren under hans tid som docent i Lund. På hans initiativ stiftades 1925 Sydsvenska Ortnamnssällskapet. Det hade bl. a. till uppgift att låta uppteckna dialektuttalet av ortnamnen i Skåne och traditioner kring dem och att låta exaspera ortnamnsformer ur äldre och yngre tryckta eller handskrivna samlingar. Till dess program hörde också att utgiva en årsskrift. Den har utkommit sedan 1925, vartannat eller vart tredje år, med sammanlagt 14 häften och behandlar huvudsakligen skånska ortnamn. Under Sydsv. Ortnamnssällskapets ledning genomfördes en systematisk undersökning av ortnamnen i Skåne socken för socken, som ännu pågår. Till samlingarna lades också kopior av alla äldre och nyare uppteckningar från Skånska landsmålsföreningens tid. Jämsides med uppteckningar har gått exasperingar ur äldre skriftliga källor från både dansk och svensk tid allt ifrån Necrologium Lundense och Kong Valdemars Jordebog till 1800-talets kyrkoböcker, lantmäterihandlingar och kartebeskrivningar. Ett namnstoff, som har givit rikligt utbyte, är de länsräkenskaper från 15- och 1600-talen, som tillhör det danska Rigsarkivet och som har blivit filmade för Landsmålsarkivets räkning, varigenom exasperingen har kunnat utföras i Lund. Det således av Sydsvenska Ortnamnssällskapet upprättade kartoteket över Skånes ortnamn, som är ordnat härads- och sockenvis och med särskilda avdelningar för städerna, förvaras i Landsmålsarkivets lokal i Lund och är där tillgängligt på samma villkor som övriga samlingar, och det är flitigt utnyttjat av forskare från både dansk och svensk sida. Efter omkring 1940 leddes Ortnamnssällskapets undersökningsverksamhet genom Landsmålsarkivets personal, och från 1951 ingår Ortnamnssällskapets undersökningar och insamlingar helt i Landsmålsarkivets verksamhet. Men Sydsvenska Ortnamnssällskapet består fortfarande med uppgift att fortsätta utgivningen av årsskrifter, anordna föredrag och handhava ärenden angående namnregleringar. Det står också som medutgivare av kommande publikationer över Skånes ortnamn, varav såsom första del är avsedd att utkomma docent Bertil Ejders bearbetning av ortnamnen i Albo härad.

I början av Sydsvenska Ortnamnssällskapets verksamhet (åren efter 1925) gjordes en del undersökningar mera summariska. By- och sockennamn, namn på större gårdar och mera kända naturnamn blev således undersökta, men namn på torp och småställen, öknamn på hus och gårdar och flertalet marknamn blev tills vidare i åtskilliga socknar icke upptecknade. I senare år har undersökningarna fördjupats till att om-

fatta också dessa kategorier av ortnamn. Vad marknamnen beträffar, så har dessa ännu varit möjliga att i stort antal uppteckna i Nordskåne med dess mera omväxlande terräng av skog och åkerjord. Därvid har man kunnat urskilja dels namn av högre ålder, dels efter enskiftet nydanade namn. På Sydkånes slätter är marknamnen mindre väl bibehållna; bäst bibehållna är namnen på i terrängen mera framträdande höjder eller sankmarker och marknamnen på sådana gårdar, som länge har förblivit i samma släkt. Då gårdarna går över i nya släkters besittning, försvinner gärna marknamnen; för att få upplysning om marknamnen på en gård på slätten var förf. en gång hänvisad att uppsöka en man, som för 50 år sedan hade flyttat ifrån fädernegården, men på dess marknamn kunde han giva gott besked. Men märkligt är det, att på herregårdarna runt om i Skåne marknamnen fortfarande allmänt är i bruk. Det är deras större areal, som har gjort att namnen ännu har ett rent praktiskt behov att fylla. Men för att få dem upptecknade i genuina former har man att vända sig till den äldre arbetarebefolkningen på herregårdarna. — Ett rikligt material till jämförelse mellan marknamn för snart 400 år sedan och nutida tradition finnes i »Lunde stifts landebog«.

Till undersökare av ortnamn har man haft tillgång till några mera vanda upptecknare, som samtidigt är kännare av dialekterna, och det är i stort sett samma krafter, som förut är nämnda i samband med dialektundersökningar.

Också i Halland och Blekinge har dialektupptecknarna ägnat uppmärksamhet åt ortnamnens genuina former, särskilt Wigforss vid sina undersökningar i Sydhalland. Men för övrigt ledes undersökningen av ortnamnen i Halland och Blekinge ifrån Svenska Ortnamnsarkivet i Uppsala, sedan detta tillkom på 1920-talet. Bearbetningen är också långt kommen i Halland; två delar av *Ortnamnen i Hallands län* har utkommit 1948 och 1950, utgivna av kungl. Ortnamnskommissionen genom Jöran Sahlgren. Del 1 behandlar Bebyggelsenamnen i södra Halland (Höks, Tönnersjö och Halmstads härader) och del 2 Bebyggelsenamnen i mellersta Halland (Årstads och Faurås härader). Professor K. G. Ljunggren har i åtskilliga publikationer behandlat flera halländska ortnamn. — Blekinge representeras av en större namnhistorisk undersökning, rektor Bertil Ohlssons avhandling *Blekingeskusten mellan Mörrums- och Ronnebyån* (1939), som behandlar namn på öar, holmar, skär och grund längs med denna kuststräcka. Den vidare bearbetningen av ortnamnen i Blekinge handhaves också av rektor Ohlsson, som är den främste kännaren av ortnamnen i Blekinge i nutiden.

Av ovanstående framgår, att åtskilligt är uträttat på de senaste 100 åren i de gammaldanska landskapen Skåne, Halland och Blekinge vad själva undersökningen och insamlingen beträffar, men de undersök-

ningar som återstår bör verkställas inom de närmaste åren. Bearbetning och publicering har också kommit i gång, men där återstår ännu mycket att uträtta på detta område. Och skall den bliva tillfredsställande genomförd, beror till stor del av tillgången på arbetskrafter och av ekonomiska utvägar. Vi hoppas att ingendera skall fattas.

Litteraturhänvisningar

ALLMÄNT

- Rietz, J. E.*, Svenskt Dialektlexikon. Lund 1867. Bd. III 1—2, register och rättselser av E. Abrahamson. Uppsala och Kbhv 1955. (Kungl. Gustav Adolfs Akademien).
- Svenska landsmål*, tidskrift utg. av J. A. Lundell m. fl. 1879 —
- Lindqvist, N.*, Sydvästsverige i språkgeografisk belysning. Lund 1947. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 2.)
- Sjöstedt, G.*, Studier över R-ljuden i sydsvenska mål. Lund 1936. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 4.)

SKÅNE

- Areskoug, H.*, Studier över sydöstkånska folkmål. I. Helsingborg 1957. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 11.)
- Billing, G.*, Åsbomålets ljudlära. Sthm 1889.
- Bruhn, E.*, Ägonamn i Rönnebergs härad. Lund 1931.
- Bröndum-Nielsen, J.*, Dialekter og Dialektforskning. Kbhv 1927.
- Från södra Sverige*. (Texter uppt. c:a 1880). Sv. Landsmål II:9.
- Hazelius, A.*, Ur de nordiska folkens lif (texter uppt. av Eva Wigström och N. Olséni). Sthm 1882.
- Ingers, I.*, Folkmålet i Oxie och Skytts härad. Malmö 1956.
- Ingers, I.*, Gammalt Malmöspråk (i Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1938). Malmö 1938.
- Ingers, I.*, Skånes folkmål (i En bok om Skåne, I.). Lund 1936.
- Ingers, I.*, Språket i Lund. Dialekt och riksspråk i Lund och omnejd. Sthm 1957. (Skrifter utg. av Nämnden f. svensk språkvård. 15.)
- Ingers, I.*, Studier över det sydvästskånska dialektområdet. Lund 1939. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 5.)
- Lech, G.*, Skänemålens böjnäslära. Lund 1925.
- Lech, G.* och *Ingers, I.*, Skånskt bygdemål (texter). Lund 1930.
- Ljunggren, K. G.*, Ortnamn i Frostas härad. 1948 (i Minnesskr. utg. med anledning av Frostas häradts sparbanks 100-åriga tillvaro).
- Lunds stifts landebok*, utg. av K. G. Ljunggren och Bertil Ejder, I—II. Lund 1950—52. (Bd. III, inledning och register under arbete).
- Olséni, N.*, Södra Luggudemålets ljudlära. Sthm 1887.
- Palmér, J.*, Skånska ortnamn (i En bok om Skåne). Lund 1936.
- Roikjer, F.* og *Rasmussen, B.*, Oversigt over de skånske Dialekter (i Danske Folkemaal, h. 4—7, aarg. 6). 1932.
- Sahlgren, J.*, Hälsingborgstraktens ortnamn. Uppsala 1925 (i Hälsingborgs Historia).
- Sjöstedt, G.*, Folkmålet i Nordöstra Skåne (i V. Göinge hembygdsförenings skriftserie. III). Hässleholm 1955.

- Sydsvenska Ortnamnssällskapets årsskrifter.* (14 h.) Lund 1925—56.
Teckningar och toner ur skånska allmogens lif, utgifna af Skånska landsmålsföreningen. (Texter och folkmusik m. m.) Lund 1889.
Vide, S. B., Adam Jordan Kröger och hans dikter på Vinslövsmål (i V. Göinge hembygdsförenings skriftserie. III.) Hässleholm 1955.
Wijkander, Klara, Ortnamn på Kullaberg. (Ingår i Kullabygd xxx, Årsbok för Kullens hembygdsförening, Göteborg 1957).

HALLAND

- Bondeson, A.,* Halländska sagor. Lund 1880.
Kalén, J., Halländska gränsmärken. Göteborg 1924.
Kalén, J., Ordbok över Fageredsmålet. Göteborg 1923.
Möller, P. von, Ordbok öfver halländska landskapsmålet. Lund 1858.
Nilsson, S., Om folkmålen i Halland (i Halland, en bok om hembygden). 1938.
Ortnamnen i Hallands län. 1—2. Lund 1948—50.
Peterson, P. N., Ordbok över Valldamålet. Lund 1935—46.
Wigforss, E., Södra Hallands folkmål. Sthm 1913—18.

BLEKINGE

- Benson, S.,* Blekingska dialektstudier. I. Lund 1956. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 9).
Nilsson, K., Muntra folklivsbilder. Karlskrona 1879.
Nilsson, K., Gamla Abceteket. Karlskrona 1886.
Nilsson, K., Ord och talesätt. Karlskrona 1900.
Nilsson, K., Blekingskt folklif och öfvertro. Karlskrona 1910.
Ohlsson, B., Blekingeskusten mellan Mörrums- och Ronnebyån. Lund 1939.
Pettersson, S., Blekinges folkmål (i Blekingeboken 1939).
Swenning, J., Folkmålet i Listers härad. Sv. Landsmål B. 36.
Thomasson, S., Sagor och sägner från Kyrkhults och Jämshögs socknar i Listers härad i Blekinge. Sv. Landsmål III:2.

Skånelands bondekultur i museer, arkiv och skrifter

En översikt

Av *Sigfrid Svensson*

»Startat av studenter« är en av Kulturhistoriska museets reklamdeviser. Det var 1882 som G. J:son Karlin tillsammans med några studentkamrater ganska improviserat grundade i Lund detta museum, som sedan blivit Sveriges största utanför huvudstaden. Initiativet föddes ur det praktiska behovet att skaffa rekvisita till de folkliga lustspel, med vilka man ville popularisera och finansiera de just påbörjade dialektuppteckningarna. Tanken var dock icke helt ny. Redan på 1870-talet hade De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening haft planer på ett etnografiskt museum, och förebilden var här liksom för Karlin det av Artur Hazelius 1873 grundade Nordiska museet. Men även Hazelius hade haft föregångare, främst smålänningen Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, som genom pionjärarbetet Wärend och wirdarne (1863—68) fick en grundläggande betydelse för nordisk folklivsforskning. Om ett tidigt intresse för den gamla bondekulturen vittnar också, att när 1865 en formminnesförening bildades i Halland avsåg den att även åstadkomma uppteckningar om folksed och folktro. En motsvarande förening bildades i Blekinge 1877 med uppgift att även samla etnologiska och kulturhistoriska föremål. Ett museum kom dock här först till stånd 1901, då Blekinge museum i Karlskrona öppnades. I Halland hade 1885 bildats Hallands museiförening, som ett par år senare erhöll museilokaler i den gamla stadsporten Norre Katt i Halmstad.

Innan och samtidigt som dessa lokala museer tillkommo i de forna danska landskapen bedrev Artur Hazelius här ett ivrigt insamlingsarbete. Det vittnar gott om den allmänna kännedom han skaffat sig om svensk bondekultur, att han redan några månader efter starten inriktar en huvudaktion på Skåne och särskilt på dess sydöstliga hörn, ty bortsett från övre Dalarna fanns vid denna tid i Sverige ingen så rikt utvecklad och så ålderdomligt behållen bondekultur som här. När sedan friluftsmuseet Skansen öppnades 1892 hörde byggnader från Blekinge och Hal-

land till de tidigaste förvarven, senare även kompletterade med en skånsk gård. Bl. a. i anslutning till dessa byggnadsförvärv men också genom Hazelius och hans medhjälpare tidigare inköpsresor och genom senare kompletteringar äger Nordiska museet från dessa landskap utomordentligt rika samlingar, främst av folkdräkter, textilier, målade bonader och annan folkkonst.

Med grämelse fann under tiden Georg Karlin i Lund hur små hans egna resurser voro. Även hans vän Bernhard Olsen hade redan före öppnandet av Dansk folkemuseum 1885 skaffat sig betydande samlingar också från andra sidan Öresund. Men för Karlin såg det dystert ut. Den stora entusiasm som hans företag väckt inte minst bland Lunds studenter fick inte något på längden bärande gensvar hos universitetsmyndigheterna. Under halvannat år (1886—88) var museet t.o.m. hemlöst och därmed kom i fortsättningen det och dess ägare Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige att vandra sina egna från universitetet skilda vägar. Med hänsyn till den ekonomiska beskedlighet och bristande expansionsförmåga, som då och långt framåt präglade det sydsvenska universitetet i motsats till Georg Karlins dynamiska kraft, torde denna klyvning i många hänseenden ha varit till museets fördel. Å andra sidan hade kanske museet genom en anknytning till universitetet tvingats till en stramare vetenskaplig inriktning på vad som enligt stiftelseurkunden skulle vara dess uppgift, nämligen att lämna en »klar och levande bild av folkets liv sådant det rört sig och ännu rör sig i södra Sveriges landskap, avtecknande sig i husgerådet och dräkten, i sysselsättningen och yrket«. Nu började Kulturhistoriska museet som en bygdesamling men växte till ett museum av universiell läggning, där, för att använda Karlins egna ord, »intet av allt det med vilket ande och hand i förening uppfört den mänskliga kulturbyggnaden fick principiellt vara från samlandet uteslutet«. Karlin hörde till den generation museimän, som voro allätare och för vilka inget mänskligt icke var samlingsbart. Stat, stad, landsting och enskilda företag lämnna nu betydande årsanslag, men alltjämt äro de ekonomiska resurserna alltför begränsade i förhållande till museets omfång, och detta trots att dess nuvarande chef Sven T. Kjellberg på grundval av den starkt personligt präglade årsboken *Kulturen* kunnat bygga upp en museiförening med det enastående antalet av över 25.000 medlemmar. Det ideella berättigandet för att ett så stort museum ligger i en så liten stad ger dock främst universitetet och samlingarnas utnyttjande i undervisningen. Men därmed bör också staten taga ett naturligt huvudansvar för verksamheten.

På många sätt har alltså Kulturhistoriska museet kommit att skilja sig från den blygsamma samlingen på ett par hundra allmogeföremål i den Karlinska prästgården i Huaröd, som för 75 år sedan var dess upphov. Museets tyngdpunkt har överflyttats till de konstindustriella samlingarna,

främst av allmogetextilier, keramik, silver och glas, vartill kommer de utomordentligt rika grävningsfynden från det medeltida Lund, vilka också ha stort etnologiskt intresse. Jordbruks-, fiskets och de lantliga binäringarnas stora redskapsbestånd har däremot samlats mera tillfälligt och i begränsad omfattning. Har Kulturen delvis svikit sina ursprungliga uppgifter ifråga om tillvaratagandet av minnena av den sydsvenska folkliga kulturen, så har dock här istället trätt in en mycket stor skara av mindre drabanter, tidigare delvis även konkurrenter. Det var de hembygdsmuseer, som under det nya århundradet snabbt växte upp. Museerna i Halmstad och Karlskrona ha redan omnämnts, de följdes snart av andra: 1896 bildades en museiförening i Kristianstad, 1902 i Helsingborg, 1907 i Ystad, 1910 i Landskrona o. s. v. Malmö museum, som inrymmes i det ståtliga Malmöhus, har däremot sitt upphov ur ett vid 1800-talets mitt tillkommet naturhistoriskt museum. Alla dessa museer samlade till en början också allmogeföremål och först och främst enligt tidens inställning och intresse sådana av konstnärlig karaktär. Men tillvaratagandet av hemstadens egna kulturminnen stod naturligtvis också på programmet och i och med att stadens förvaltning mer och mer fått övertaga det ekonomiska ansvaret har också funktionen av stads-museum blivit dominanterande. Utvecklingen har dock ingalunda gått schematiskt och varje museum utgör nästan här ett särfall.

Ända till den topografiska belägenheten fick Skansen i Stockholm verkan som förebild. Upp till landborgen ovanför museet i Helsingborg flyttades tidigt ett par allmogebyggnader, en pittoresk början till ett friluftsmuseum. Det var vid en tid, när det såg ut som om de enda överlevande minnesmärkena av Skånes gamla byggnadsskick skulle komma att ligga utanför landskapet: Ravlundgården på Skansen och Näsgårdarna i Lyngby. När Helsingborgs stad 1918 mottog den stora donationen av den i stadens utkant belägna Fredriksdals herrgård, blev det därför en angelägen uppgift att här skapa ett friluftsmuseum för stadens omland. Efter ett förberedande inventeringsarbete gjordes en vacker början genom överflyttning till Fredriksdal av ett par fullständiga gårdsanläggningar, men den ursprungliga, storlagna planen kom icke att genomföras i sin helhet.

I Simrishamn bildades 1916 Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne. Genom stadens litenhet och den omgivande bygdens rika och gamla bondekultur har museets karaktär av att först och främst vara ett bygdemuseum kunnat bibehållas och konsekvent fullföljas. I det stora spannmålsmagasinet Hafrehög har Österlens museum sedan 1956 fått högst originella och modernt inredda museilokaler, där husgeråd, redskap och ett rikt möbelmåleri exponerats. Statsanslag i form av s. k. lotterimedel har möjliggjort byggnadens restaurering.

År 1921 blev Albert Sandklef intendent för den lilla samling föremål,

som då sedan några år förvarades i Varbergs fästning. Därmed började detta museum sin särpräglade utveckling. Redan numerärt sett hör Varbergs museum till de större av de svenska provinsmuseerna, men framför allt framträder här samlingarnas vetenskapliga betydelse genom den planmässighet med vilken de tillkommit. Varbergs museum är i huvudsak ägnat halländsk bondekultur. Föremålsinsamling och forskning ha gått hand i hand, varigenom det slumpmässiga hopförandet av föremål i görligaste mån undvikits och samlandet istället kunnat inriktas på avgränsade uppgifter. Fältundersökningar ha bl. a. bedrivits beträffande byggnadsskick, linberedning, biskötsel och den halländska lanthushållningen i gemen, undersökningar som återspeglas i museets föremålsbestånd och exponering. Liksom i Kulturhistoriska museet i Lund finnes här en omfattande utställning av de gamla bondenäringarna, ofta annars en obefintlig eller högst förkrympt del i de svenska museerna.

Efter hand uppstodo ytterligare museer och hembygdsgårdar med verksamheten begränsad till ett enstaka härad eller ännu mindre område och i huvudsak inriktad på bondekulturen inom detta. I Skåne, Halland och Blekinge finnas ett femtiotal sådana anläggningar med i regel en hembygdsförening som ägare. Till de största hör det av Pehr Johnsson skapade Göinge hembygdsförenings friluftsmuseum i Broby med ett stort antal hit flyttade allmogebyggnader. I Hässleholm finnes också ett omfattande nyordnat museum med tillhörande friluftsanläggning. En för ett hembygdsmuseum enastående lokal har i sydvästra Skåne Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening i det som kulturmärke bevarade Svaneholms slott, en gång i den stora jordbruksreformatorn Rutger Macleans ägo.

Vid den stora anhopningen av nytilkomna musei- och hembygdsföreningar särskilt på 1920-talet gjordes från centralmuseerna propaganda för att dessa mindre föreningar borde inskränka sin verksamhet till att in- och utväldigt skapa verklighetstrognahelheter av de byggnader de tagit hand om men avstå från det museala föremålssamlandet. Dessa något kortsynta anmaningar — förf. hjälpte själv till! — skedde i oro för att museiskapandet skulle växa initiativtagarna över huvudet. Bekymren härför har väl också på många håll varit motiverade, bl. a. har katalogiseringen sorgligt nog ofta försummats, men det måste också nu erkännas, att hade inte dessa samlingar av enkla bruksföremål tillvaratagits av de lokala hembygdsgårdarna skulle de nu ha varit förstörda. De större museerna ha ofta saknat resurser, ibland också vilja, att här systematiskt rädda ett till synes oansenligt men för kännedomens om den gamla bondekulturens historia oersättligt material.

För de lokala hembygdsföreningarnas inbördes bistånd men också för åstadkommandet av en hembygdsvård i bredare mening bildades 1922 Hallands hembygdsförbund, året efter tillkom Blekinge hembygds-

förbund samt 1928 Skånes hembygdsförbund. Sammanslutningar äro dock i och för sig föga effektiva som verkställande organ och de museala och kulturminnesvårdande uppgifterna växte snart till ett omfång, som ej kunde bemästras utan heltidsanställda, fackutbildade tjänstemän. Så tillkom från och med 1920-talets slut under riksantikvarie Sigurd Curmans ledning landsantikvarietjänsterna i Sverige, numera praktiskt taget helt avlönade av statsmedel men anknutna till de enskilda museiföreningarna eller hembygdsförbunden, vilka med anslag från städer och landssting svara för omkostnaderna för verksamheten.

Ytterst minimal är i regel den del av ett en gång existerande föremålsbestånd som museerna ha tillfälle och möjlighet att ta hand om. Men forskningen kan för sina ändamål inte näja sig med kunskapen om enbart enstaka exemplar. Den måste veta vad som varit typiskt och allmänt eller blott tillfälligheter och kuriositeter och den behöver studera företeelsernas och föremålens sociala och geografiska förekomst. Museisamlingarna måste kompletteras med bilder och bilderna förtydligas med text om användning, tid och miljö. Varje museum måste ha det minimum av ett arkiv som förvärvsjournalen (»huvudliggaren«) utgör. Omfattningen i övrigt beror på i vad mån man vill och kan skaffa sig upplysningar utöver vad som direkt gäller det förvärvade föremålet. Väsentliga delar av det gamla folklivet har inte heller tagit sig materiella uttryck: så i stor utsträckning i fråga om sociala förhållanden, sedvänjor, tro och diktning. Att genom uppteckningar även samla dylikt material omtalas också i de första museiföreningarnas stadgar, vilka därigenom inneslöto ett bredare vetenskapligt program än de enbart föremålssamlande efterträdarna.

Vid 1919 års riksdag väcktes motioner om en allsidig utredning av organiseringen av insamlingsverksamheten och utforskningen av den svenska allmogekulturen. Olika utredningar kommer också till stånd och på grundval härväg fastställdes 1930 organisationen av de svenska dialekt- och ortnamnsundersökningarna. För traditionsinsamlingen i övrigt löstes frågan genom att statsmakterna från och med 1926 lämnade s. k. lotterimedel (senare ersatta med anslag å riksstaten) till de centrala institutionerna i Göteborg, Lund, Stockholm och Uppsala. Dessa anslag ha varit av avgörande betydelse för folklivsforskingens senare arbetsmöjligheter. Från de sydsvenska landskapen finns upptecknings- och avbildningsmaterial i Västsvenska folkminnesarkivet i Göteborg, i Etnologiska undersökningen vid Nordiska museet och i Folklivsarkivet i Lund samt i samband med dialektuppteckningar i Landsmålsarkivet i Lund och från det kyrkliga folklivet i det av Hilding Pleijel 1942 grundade Kyrkohistoriska arkivet i Lund. Både från Nordiska museet och Folklivsarkivet ha bedrivits omfattande undersökningar av allmogens byggnadsskick,

från arkivet i Lund särskilt intensiva för ett par Skånehärader. Stora arkivsamlingar finns också i Varbergs museum, i Skånes hembygdsförbunds arkiv (byggnadsskick) samt i mindre omfattning även i Karlskrona museum (fiske). Möjlighet till ett allsidigt uppteckningsarbete fick man genom en systematisk användning av frågelistor och särskilda ortsmeddelare; denna arbetsform organiserades vid Nordiska museet 1928, vid Folklivsarkivet 1932. Denna senare institution med C. W. von Sydow som grundare började sin egentliga verksamhet 1921, mindre delar av samlingarna äro dock äldre. I Folklivsarkivets verksamhet utgör sydligaste Sverige själva kärnområdet. Huvuddelen av samlingarna äro uppställda efter accession, härtill finns mycket utförliga real- och ortsregister; bildarkivet är uppordnat efter innehåll, gårdsarkivet efter socknar. Bortsett från det topografiskt uppställda »byarkivet« äro Nordiska museets arkivsamlingar realordnade, svaren på frågelistorna härtill inbundna.

När det gäller att redovisa vad all denna samlarverksamhet givit i skrifter och forskning, måste det inledningsvis och förklarande angivas, att svensk folklivsforskning haft och har stora svårigheter för sina publimeringsmöjligheter och att resultaten härför äro att söka på många håll och inte sällan i populärvetenskaplig form — det senare ej enbart till nackdel. Under de perioder tidskrifterna »Folkminnen och folktankar« (1914—1944) och »Rig« (1918 ff) också varit organ för Folklivsarkivet i Lund är det sydsvenska inslaget särskilt starkt, men det saknas inte i årgångarna i övrigt liksom inte heller i de båda andra ledande publikationerna »Arv« (1945 ff) och »Folk-Liv« (1937 ff). I arkivets årsbok »Folkkultur« (1941—46) dominera givetvis bidragen berörande det sydsvenska verksamhetsområdet, liksom också i Kulturhistoriska museets årsbok »Kulturen« (1935 ff). På de olika landskapen inriktade periodiska publikationer äro »Skånes hembygdsförbunds årsbok« (1932 ff), den motsvarande »Blekingeboken« (1923 ff), den halländska »Vår bygd« (1916 ff) samt »Varbergs museum« (1950 ff), »Skånska folkminnen« (1922—1930) och den likaledes skånska årsboken »Säasä« (1942 ff). Härtill kommer ytterligare en rad lokalpublikationer: »Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter« (1921 och 1926), »Bidrag till Bara härads beskrivning« (1923 ff), »Göinge hembygdsförenings årsbok« (1921 ff), »Gärds härads hembygdsförenings årsbok« (1935 ff), »V. Göinge hembygdsförenings skriftserie« (1952 ff) samt »Skrifter utg. av Örkelljungabygdens hembygdsförening« (1949 ff) m. fl. Att lämna en översikt av det skiftande innehållet i dessa publikationer är omöjligt. Av särskilt omfattande undersökningar må nämnas Sigurd Erixons bidrag om de blekingska bondgårdarna och deras eldstäder i »Blekingeboken« (1939 och 1941), Albert Sandklefs och Rolf G.

Bexells om halländska folkdräkter i »Vår bygd« (1933 och 1935), Inga Dahlins om blekingska folkdräkter i »Blekingeboken« (1934) samt Martin P:n Nilssons om Ballingslövs historia i »V. Göinge hembygdsförenings skriftserie« (1956). Samlade landskapsbeskrivningar med utförligare behandling av den gamla bondekulturen äro få: »En bok om Skåne« (1936—37) med bidrag av en rad olika författare samt »Hallands historia« (1956), där Albert Sandklef skrivit det stora avsnittet »Hallands bönder«. En serie uppsatser även berörande folklivet äro samlade i »Halländsk bygdekultur« (1925). Ytterligare en litteraturgrupp utgöras av sockenbeskrivningarna, vilka dock för dessa landskap både kvalitativt och kvantitativt äro mindre betydande än från många andra delar av Sverige. Några också för folklivsforskningen värdefulla lokalundersökningar ingå slutligen i de jubileumsskrifter åtskilliga banker utgivit i anledning av sina 100 års-jubileer. Eniktig källpublikation är den av Sigurd Erixon och Sven Ljung påbörjade utgivningen av »Sveriges byordningar« (1955).

Ett antal monografiska framställningar föreliggia för olika sidor av Skånelands bondekultur. År 1928 utkom Åke Campbells doktorsavhandling »Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet«, en på ett rikligt arkivmaterial grundad kartläggning av en rad naturgeografiskt betingade företeelser hos skånsk allmoge: odlingssystem, hägnader och byggnadsskick. Olika sidor av det skånska jordbruket behandlas i »Skrifter utg. av de skånska hushållningssälskapen« (1914—39). Albert (Andersson) Sandklef har skildrat »Linkultur i Halland« (1928), i nära sammanhang härmed står också hans bok »Om torkhus i Syd- och Västsverige« (1932) och ett ytterligare större arbete av hans hand är »Hallandsgårdar« (1953). Sigurd Erixons stora verk »Svensk byggnadskultur« behandlar också sydsvenskt byggnadsskick. Från folklivsforskningen närliggande discipliner ha kommit två akademiska avhandlingar, vilka meddela viktiga bidrag till kännedomen om skånsk bondekultur, den danske rättshistorikern Poul Meyers »Danske bylag« (1949) och sociologen Börje Hanssens »Österlen« (1952). Den skånska textilrikedomen har ägnats stora och praktfulla verk, främst dock i form av materialpublikationer: »Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län«, utg. av Malmöhus läns hemslöjdsförening (1916—23), Lilly Zickerman, »Sveriges folkliga textilkonst«, del 1: »Rölakan« (1937) samt Emelie v. Walterstorff, »Svenska vävnadstekniker och mönstertyper« (1940, till väsentlig del med material från Skåne, Blekinge och Halland). Förf:s egen doktorsavhandling är ägnad »Skånes folkdräkter, en dräkthistorisk undersökning 1500—1900« (1935). Aven i två andra doktorsavhandlingar intar sydsvenskt material en framträdande plats, nämligen i Albert Eskeröds »Årets äring« (1947) och Mai Fossenius »Majgren, majträd, majstång« (1951). Omfattande traditionsuppteckningar ingå i Curt Wallins »Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne« (1951). De skånska majvisorna behandlas i C. W. v. Sydows skrift »God afton om I hemma är« (1917). Sydsvensk folkdikt-

ning är i övrigt sparsamt behandlad och utgiven, en materialsamling föreligger i C.-M. Bergstrands »Hallandssägner« (1949). En märklig halländsk folkminnesupptecknare har behandlats av Albert Sandklef i hans monografi om August Bondeson (1956). »Blekingiskskt bygdemåleri och dess mästare« (1951) är ett ståtligt plansch- och textverk över väggmålningar från 1800-talet.

Redan av dessa summariska antydningar framgår att litteraturen om den sydsvenska bondekulturen är starkt splittrad och svåröverskådlig. Endast för Blekinge föreligger en modern bibliografi i Gösta Otterviks »Litteratur om Blekinge« (1941). O. Cappelin, »Hvar finns Skåne beskrifvet?« (1909) är föråldrad och en halländsk bibliografi saknas helt.

Bondekulturens utforskning i Sverige har i första hand utgått från museer och arkiv och bedrivits av både fackmän och lekmän. Universiteten spelade länge en undanskymd roll och den akademiska undervisningen i ämnet var föga tillgodosedd. I sitt 1923 avgivna betänkande påtalade 1920 års folkminneskommitté också detta och att »redan såsom vetenskapen om vårt eget folk, dess odling i materiellt avseende och dess andliga egenart borde folklivsforskningen hava kunnat göra anspråk på en av de centralaste platserna i svenska kulturliv«. Kommittén betonade bl. a. nödvändigheten av akademisk undervisning för insamlingsarbetets rätta bedrivande. Här hade redan då en pionjärgärning utförts av C. W. von Sydow, som sedan 1910 undervisat i folkminnesforskning vid Lunds universitet. Statsmakterna ställde sig dock länge avvaktande, det stöd som lämnades den akademiska undervisningen svarade icke mot de medel som kom själva insamlingsarbetet till del. Den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning vid Nordiska museet, inrättad 1919, hade tillkommit genom donationsmedel. Men 1940 inrättades i Lund en personlig professor för v. Sydow och 1946 och 1948 tillkommo lärostolarna i nordisk och jämförande folklivsforskning i Lund, resp. Uppsala. Den betydelse denna vidgade undervisning har fått för utforskningen av den sydsvenska bondekulturen är det dock för tidigt att här yttra sig om. Olika regionala forskningsuppgifter ha i Lund tagits upp vid seminariearbetet i folklivsforskning: familje- och årsfester, sägner, möblering, möbelmåleri, textilier, kvarnar, fiske, taktäckning m. fl. Ett systematiskt uppteckningsarbete har Folklivsarkivet bl. a. ägnat brytningen mellan bondetradition och industrialism under 1800-talets senare hälft. De regionala studierna äro dock endast en sida av folklivsforskningen, som vetenskap är dess mål att söka sammanhang utöver både det lokala och nationella. När vi från Lunds horisont vill se oss omkring i världen blir Danmark den närmaste och naturligaste blickpunkten. Detta finner också sin bekräftelse i den litteratur och den forskning, varom här några antydningar lämnats. Men det är inte blott jämförelsematerial lundensisk folklivs- och folkminnesforskning fått från Danmark utan också uppslag, lärdomar och inspiration.

Kulturgeografin vid Lunds universitet

Av *Helge Nelson*

En livlig forskning inom historisk kartografi började i Sverige i samband med polarfärdernas blomstringstid under 1800-talets senare del. A. E. Nordenskiöld utgav två standardverk, »Facsimileatlas till kartografiens äldsta historia« 1889 och »Periplus, utkast till sjökortens och sjöböcker-
nas äldsta historia« 1897. En annan eminent kännare av kartografiens och upptäckternas historia var Nordenskiölds medarbetare, riksbibliotekarie E. W. Dahlgren.

I denna tidsepok av polarfärder, avslöjandet av Afrikas inre och historisk-kartografisk forskning växte också geografin upp som en späd planta vid Lunds universitet.

Geografiska föreläsningar hölls där av den 1877 utnämnde adjunkten i historia och statskunskap Martin Weibull, som ansåg sin lärostol i statskunskap omfatta även geografi och med intresse föreläste i detta senare ämne. Efter 1888, då han blivit ordinarie professor i historia, uppehöll docenten i geografi och statskunskap H. H. von Schwerin, som 1884 disputerat på »Herodots framställning af Europas geografi«, upp-
repade gånger geografiundervisningen. Permanent fortgående föreläsningar i geografi ordnades emellertid först 1892, då docent von Schwerin förordnades hålla sådana och förrätta examination i geografi. Fem år därefter, år 1897, utnämndes han till e. o. professor i »geografi och historia«. Professuren förvandlades år 1909 till ordinarie professur i geografi. Redan i december 1912 avled von Schwerin.

När von Schwerin började sina geografiska studier fanns ingen officiell representant för ämnet i vårt land, och han fick sin geografiska skolning hos Tysklands ledande geografer. Afrika stod på 1880-talet jämte polar-
områdena i centrum av geografernas intresse, och 1885—87 företog von Schwerin en 18 månader lång forskningsfärd dit, särskilt inom Kongo-
bäckenet. Bland hans skrifter märkes »Muhamedanismen i Afrika, An-
thropogeografisk studie«, Lund 1892, »Helgoland, Historisk-geografisk un-
dersökning«, Lunds univ. årsskr. 1896, samt »Om kustfolks olika sjö-
duglighet«, Lund 1900, Universitetsprogram.

von Schwerins lärjunge Arnold Norlind gav i sin doktorsdissertation »Die geographische Entwicklung des Rheindeltas bis um das Jahr 1500«,

Lund 1912, en historisk-geografisk undersökning, som med utomordentlig lärdom och kritik utnyttjade den rika men motstridande litteraturen, kartmaterialet och arkiven. Han visade bl. a. hur den landförstöring, som man förr trodde ha skett särskilt under 1100- och 1200-talen, var en långsamt försiggående process, som redan därförinnan i stort sett var fullbordad. Doktorsavhandlingen fick stor uppskattning i Nederländerna.

Ett viktigt bidrag till medeltidens klimatologi gav han i »Einige Bemerkungen über das Klima der historischen Zeit« (Lund 1914), där han ur *Monumenta Germaniae Historica* och andra medeltida källskrifter gav en framställning av medeltidens klimatförhållanden och får till resultat, att dessa var ganska lika nutidens med endast något större årlig amplitud.

Det spirande kulturgeografiska intresset i Lund fick helt naturligt sin anknytning till de geografiska problem, som då diskuterades på den närliggande kontinenten.

I Uppsala hämtade de begynnande geografiska studierna sitt ämnesval från nordligare trakter. År 1895 disputerade Karl Ahlenius över »Olaus Magnus och hans framställning av Nordens geografi« och år 1897 Sven Lönborg över »Adam av Bremen och hans skildring av Nordeuropas länder och folk«, båda historisk-geografiska arbeten, stödda på ett rikt material.

Av principiell betydelse är S. Lönborgs skrift »Historisk geografi« Ymer 1903, där han framhöll att skildringen av »Länderkunde« i forna tider, »exempelvis Sveriges beskaffenhet vid år 1700, är ett lika värdigt föremål för forskningen som den nutida geografin« och »att naturförhållanden, som under vissa historiskt givna förhållanden inverkade på ett sätt, kunna en annan tid under andra förhållanden däremot inverka på helt annat sätt eller kanske vara alldelens betydeslös«. Han kritiserade Ratzels läggning att finna »antropogeografiska lagar« utan föregående grundliga historisk-geografiska studier, samt framhöll, att det ej fanns något land, som har ett så enormt kartografiskt material för avlägsna tider som vårt. I »Sveriges karta, tiden till 1850« (1903) gav han en översikt av vår inhemska kartering från 1600-talets början. K. Ahlenius utgav samma år »Ångermanälvens flodområde«, där han säger sig vilja introducera Ratzels metoder i svensk geografi, men där exaktheten och grundligheten i hans arbete beror på de äldre geografiska kartor och arkivmaterial han använde. Han blev den förste innehavaren av professuren i geografi i Uppsala år 1903.

År 1916 efterträddes jag v. Schwerin som professor i Lund. Han hade fått början till en institution, som under de följande åren utbyggdes och 1930 kunde överflytta i en nybyggnad, där den delar utrymmet med geologerna. Efter min avgång 1947 har professuren i geografi delats i två. Erik Ljungner var innehavare av professuren i geografi, företrädesvis

naturgeografi 1948—54, då han hastigt gick bort och efterträddes av prof. K. E. Bergsten år 1956. Professuren i geografi, företrädesvis kulturgeografi och ekonomisk geografi, innehades 1950—56 av D. Hannerberg, som sistnämnda år tillträddé professur i samma ämne vid Stockholms högskola. Hans efterträdare i Lund sedan 1957 är T. Hägerstrand. Under mina efterträdares tid har institutionens utrustning starkt ökats. Trots 960 m² utrymme och 37 salar och rum ropar geografiska institutionen i Lund enträget på vidgat utrymme.

Mellersta Sveriges bergslager är vårt äldsta industridistrikt och har under århundraden tack vare järnhanteringen haft central betydelse i svenska näringssliv. Över området fanns tidigt ett rikt arkiv- och kartmaterial och omfattande litteratur. Förf. skildrade i »En bergslagsbygd. En historisk-geografisk överblick« (Ymer 1913) västra Västmanlands och Karlskoga bergslag och Jalmar Furuskog »De värmländska järnbruksbrygderna« (ak. avhandl. Lund 1924) i ett mer ingående och detaljrikt arbete. Båda lägger huvudvikten vid näringsslivets och bebyggelsens utveckling och kulturlandskapets omvandling i relation till bergsbruks och järnhanteringens utveckling under teknikens framåtskridande från 1500-talet till nutiden. Genom kartor belyses bebyggelsens och järnhanteringens utbredning vid olika tidpunkter från 1540 till 1900-talets början. Genom sin talrikhet och detaljrikedom ger särskilt Furuskogs bebyggelsehistoriska kartor en både statistisk och dynamisk bild av bebyggelsens framträngande och bygdbrytning samt av järnhanteringens geografiska utspridning och följande koncentration. För båda författars framställning har varit av avgörande betydelse, att de växt upp i de miljöer, de skildrar, under en ekonomisk och social brytnings- och omvandlingstid.

Den första historiskt-geografiska undersökningen av en skånsk jordbruksbygd är Anna Kristofferssons »Landskapsbildens förändringar i norra och östra delen av Färs härad under de senaste tvåhundra åren. En kulturgeografisk studie« (ak. avhandl. Lund 1924). Hon har utnyttjat det rika beståndet av äldre och yngre lantmäterikartor. Som en motsvarighet till den modärna ekonomiska kartan kunde författarinnan sammansätta en ekonomisk karta 1794—1847. Hon gav en skildring av områdets kulturgeografiska prägel och dessas av odlingen påverkade omändring fram till modärn tid.¹⁾

¹⁾ Ett även ur kulturgeografisk synpunkt viktigt etnografiskt arbete är Åke Campbells »Skånska bygder under första hälften av 1700-talet« (ak. avh. Uppsala 1928). Dess undertitel anger undersökningens huvudtema: Etnografiska studier över den skånska allmogenens äldre odlingar, hägnader och byggnader.

Bland andra arbeten, som framgick från geografiska institutionen i Lund och berörde de gamla skånska provinsernas kulturgeografi, kan nämnas Gösta Nordholms studier över Skånes geografiska kartläggning före storskiftena, lantbebyggelsen i Skåne och de nordeuropeiska byarnas grundformer (SGÅ²) 1928, 1929, 1931). Ett mycket gammalt åkerbruk belyser Nordholm i »Forntida och medeltida åkrar i kungsmarken«, Skånes Natur 1937.

Sven Dahls på omfattande arkiv- och kartmaterial stödda »Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860« (ak. avh. Lund 1942) har sin stora betydelse genom utredningen av sambandet mellan jordartsregionerna och bebyggelsen, den kritiska framställningen av odlingssystem, växtföljder och bylägen samt den detaljerade framställningen av äldre svenska jordbruksförhållanden, storskiftets och enskiftets betydelse. I smärre skrifter har Dahl senare kritiskt behandlat bebyggelsehistoriska och agrara problem.

Sven Björnssons ingående och mångsidiga skildring av »Blekinge. En studie av det blekingska kulturlandskapet« (Lund 1946) ger från mitten av 1500-talet till nutiden en rikt dokumenterad framställning av landskapets näringsliv och bebyggelse mot bakgrunden av dess naturgeografi samt inverkande kulturfaktorer.

Det är givet att jordbruket måste tilldraga sig lundageografernas särskilda intresse både som bygdbrytande faktor och som näringsgren. På grundval av jordbruksräkningarna indelade Gustav Ågren Skåne i jordbruksområden (SGÅ 1926). Nästan hela SGÅ 1945 ägnades åt Skånes jordbruk, en up to date skildring där sju lundageografer och fyra framstående jordbruksforskare (H. Lamprecht, O. Tedin, H. Åstrand och A. Örborn) i elva uppsatser gav olika sidor av jordbrukets förutsättningar, odlingsformer och inriktning. Arbetet är ett exempel på den kontakt institutionen haft med målforskningen på jordbrukets område.

Axel Wennbergs doktorsavhandling över Lantbebyggelsen i nordöstra Östergötland 1600—1875 (Lund 1947) har sitt särskilda värde genom att förf. vill belysa de bebyggelseformande krafterna med att följa de sociala förändringar och de nya arbetsformer, som uppträder inom jordbruken, samt genom den kritik han underkastar de kamerala handlingarna. Här som i andra herrgårdsområden synes herrgårdarnas privata räkenskaper och arkiv ge de säkraste uppgifterna rörande jordbrukets avkastning och arbetsorganisation.

En omfattande serie jordbruksgeografiska undersökningar har F. Lägnert utfört. De viktigaste är »Veteodlingen i södra och mellersta Sverige« (ak. avh. Lund 1950) och »Syd- och Mellansvenska växtföljder« I, II (Lund 1955, 1956). L. har fyllt stora luckor i vår reella kännedom om

²⁾ SGÅ = Svensk geografisk årsbok.

den historiska utvecklingen och den regionala förskjutningen i vår sädesodling och våra växtföljder.

Prof. D. Hannerberg ägnade sin uppmärksamhet under sin professorstid i Lund 1950—56 särskilt åt att föra tillbaka det agrar-geografiska studiet till medeltida förhållanden och att sammanställa dessa med utvecklingen i det kontinentala åkerbrukslandskapet. I det nutida åkerbrukslandskapet söker han spåren av äldre jordbruksformer. (*Die älteren skandinavischen Ackermasse*, Lund. Studies in Geography, Ser. B:12, Lund 1955. — Byamål, tomtreglering och odlingsgång. Med särskild hänsyn till byamål i alnar. Kungl. Hum. Vet.samf. i Lund 1954—55).

Josef Westins doktorsavhandling (Lund 1930) är den första, som ger ett nordsvenskt skogflodsområde en ingående geografisk skildring under olika perioder (1550-talet, omkring år 1700, storskiftes- och lagaskiftes-tiderna samt 1920-talets slut) såväl ifråga om landskapsbilden som näringsslivet.

Förutom på jordeböcker och andra kamerala handlingar samt lantmäterikartor har W. också kunnet stöjda sig på brukens skogskartor.

En annan ak. avh. (Lund 1950), Yngve Nilssons »Bygd och näringsliv i norra Värmland«, behandlar också ett nordsvenskt skogsområde norr om Övre Fryken och söker likaså följa landskapsbildens förändringar från 1500-talet till nutiden. Kolonisationen av finnbygden och dess motsatte karaktär i bebyggelse och odling i förhållande till svenskbygden behandlas ingående. Utvecklingen under 1900-talet ses särskilt med hänsyn till näringsgrenarnas olika försörjningsförmåga.

En skånsk skogsbygd i dess kulturpåverkan behandlar Gunhild Weinmark i »Studier över landskapets förändring inom Lönsboda, Örkeneds s:n, nordöstra Skåne« (ak. avh. Lund 1953). Hon använder sig av det rika kartmaterialet från 1684 till nutiden, men karterar också själv skogens sammansättning, gör markundersökningar på de gamla svedje-markerna samt studerar arten av deras nuvarande skogsväxt.

En näringsgeografisk undersökning av till ämnet mer ensamstående art ur lundensisk synpunkt är Carlo Rönnows »Renskötseln hos Arjeplogs fjällsamer med särskild hänsyn till Arjeplog lappby. Naturgeografiska förutsättningar och utformning« (SGÅ 1944). Den är ett betydande bidrag till kännedomen om renskötselns omläggning. Förf. har fått sin etnologiska utbildning genom prof. G. Hatt och fru E. Demant-Hatt — ett av de många exemplen på fruktbart svenska-danskt samarbete. R:s arbete har krävt omfattande fältstudier.

De bergsbruksidkande områdena i Sverige har genom sitt utomordentligt goda källmaterial lockat flera lundageografer till ingående studier.

Elof Stoltz gav i SGÅ 1932 en historisk-geografisk och kulturgeografisk skildring av »Andrarums alunbruk. En försunnen bruksbygd«. Som

sista alunbruk i vårt land upphörde det 1912. År 1637 började alunframställningen där. År 1766 hade bruket 899 inv. och »liknade en stad». 1929—31 upprättade Stoltz en karta över bruksområdet. Då påminde, förutom de väldiga stenbrottet, blott ett magasin och några spridda f.d. arbetarhostäder om den försunna stadsbygden. Vid bränningen av alunskiffern använde man ved. Ett cirkelrunt område kring bruket var dess skogsomland.

Östergötlands bergslag har behandlats av prof. K. E. Bergsten (Lund 1946). Det omfattar ej obetydliga jordbruksbygder samt Finspångs bruk. Den närogeografiska karaktären belyses konsekvent i förhållande till de naturgeografiska regionerna. Skogarnas betydelse för bergsbruket, särskilt kolåtgången, behandlas ingående, likaså Finspångs järnörförjning. Från 1700-talet hämtar bruket sin järnmalm utanför bergslaget. Väg- och transportproblemen och samspelet mellan bruket och dess omland får nyanserad belysning.

»Norbergs bergslag samt Gunnilsbo och Ramnäs till omkring 1920« är temat för Allan Weinhagens ak. avh. Lund 1947. Området är en berömd gruv-, hytt- och hammarbygd. Förf. analyserar ingående tionsdelängderna och kan därigenom följa hytt-teknikens utveckling. Han granskas förhållandet mellan tackjärnstiondet och det privilegierade smidet å ena sidan samt produktionen av tackjärn och stångjärn å den andra samt finner att skattläggningarna ger ett gott värde för produktionen de år, de verkställts, men att förhållandet mellan skatt och produktion blir allt osäkrare, ju längre tid som förgått från skattläggningen.

Industrigeografin f.ö. har varit föremål för undersökningar, dels av vissa orter och dels av olika industridistrikts i Sydsverige (Bj. Sterner, Hemindustribygden i Kinds och Marks härad, SGÅ 1927; Märta Caesar, Glasindustribygden i sydöstra Småland, SGÅ 1931). Två industrigeografiska doktorsavhandlingar ventilerades i Lund 1947: Helge Stålberg, »Smålands skogs- och träförädlingsindustrier«, samt Lars Bjerning, »Skånes jord- och stenindustri. Dess utveckling, lokalisering och betydelse ur närogeografisk synpunkt«. Båda avhandlingarna skildrar industriernas påverkan av natur- och kulturfaktorer och industriernas lokalisering, utveckling och förändring även för äldre tider. De är dock främst nutidsundersökningar och ger genom detaljerade och kritiska lokalstudier en överblick av industriernas olika art, arbetsförutsättningar och regionala utbredning. Sven Grundström har behandlat industrier och jordbruk i Norrbottens län (SGÅ 1946, 1947, 1949).

Det tidvis så livliga studiet inom den historiska kartografiens har under senare decennier haft sin mest målmedvetna arbetare i doc. Herman Richter, Lund. Han gav 1929 en framställning av Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkring 1700. 1. Textband med planscher, 2. Kartbilaga

(ak. avh.). Tillsammans med P. Dahlgren har han författat Sveriges sjökarta (1944). Richter utgav i ny upplaga den av Johan Måansson år 1644 författade »En Siö-Book, som innehåller om Siöfarten i Öster-Sjön« med kommentarer och ortnamnsregister (Lund 1925—28). Tillsammans med W. Norlind har R. utgivit nytrycket av Andreas Burei karta 1626, »Orbis arctoi nova accurata delineatio«. Text och atlas, Lund 1936. Smärre bidrag till Skånes historiska kartografi har gjorts av S. Dahl, H. Nelson och G. Nordholm.

År 1918 publicerade förf. »Geografiska studier över de svenska städernas läge« och 1925—47 gjordes av lundageografer ett 20-tal undersökningar över enskilda orters »morfologi« (yttre stadsbild), industrikaraktär, omland (detaljhandelsområden, in- och utflyttningsområden m. m.) eller allmänna överblickar över svenska stadstyper, den svenska stadsbygdens ekonomiska karaktär, industrialisering och stadsbygdsbildning samt näringsslivets och befolkningens utveckling inom olika typer av svenska städer. Bland förf. märkes G. Bauman, G. Ekstrand, E. Fredriksson, M. Overton, H. Rydberg m. fl. — H. G. Grytzell behandlar befolkningsförskjutningar inom London-området 1801—1911.

Från 1946 och under 1950-talet har lokaliseringss- och omlandsstudierna genom E. Kant, S. Godlund, T. Hägerstrand m. fl. upptagits till behandling under delvis andra och vidare synspunkter och med större resurser.

Under sin tid som docent i Lund påbörjade prof. John Frödin den serie geografiska studier över de svenska fäbodarna (Siljansområdets fäbodbygd, skrifter utg. av Vetenskapssocieten i Lund 5, 1925), Bygdestudier i norra Jämtland (Lunds universitets årsbok, N. F. Avd. 1. Bd 24 N:r 1, 1927), som han sedan med utomordentlig konsekvens och energi fullföljt över Skandinavien, Europa och Medelhavsländerna. Härigenom har han skapat ett grundläggande verk över fäbod- och säterväsendet, övergångsformerna mellan nomadliv och fast bosättning samt de periodiska flyttningar, som karaktäriserar dessa bebyggelse- och näringstyper.

Genom undersökningen över Öland (Em.utv. Bygdeundersökningar, Bil. VIII:6 Öland 1909) blev jag förtrogen med emigrationen från ett svenskt jordbruksområde och dess nämningsgeografiska och ekonomisk-historiska bakgrund. Jag lockades att studera nybyggarväsendet i Canada, som det pågick under 1920-talet och början av 1930-talet, och svenskarnas andel däri samt att undersöka de äldre områden av USA, där svenskar en gång till nämnvärd del slagit sig ned och i viss mån förvandlat dem till »svenskbygder«. Mina resor företogs 1921, 1925, 1926 och 1933. Jag följde den åt norr fortskrivande odlingszonen i Canada och konstaterade dess olika geografiska prägel: dess olika utbredning på urbergs-terrängens ishavs- och insjösediment, dess mer sammanhängande karak-

tär på präriernas godartade moränleror och dess helt upplösta och splittrade karaktär i Br. Columbias alpdalar. Klimat och växtförädling, kommunikationsmöjligheter, de olika folkelementens egenskaper och kolonisationsmetoder, den statliga immigrantpolitiken etc. utgjorde ett komplex av faktorer, som också en gång gjort sig gällande i USA, där amerikaniseringen gått längre och nära fullbordats. 1920-talet var för både USA och Canada en brytningstid och snabb omvandlingstid ifråga om immigrationen, för USA slutet av immigrationen överhuvud. Jag tvangs därför att ge ett möjligast liktidigt tvärsnitt av den svenska stammens utbredning år 1931 i Canada och 1930 i USA i dess olika avvenskning och amerikanisering.

»The Swedes and the Swedish Settlements in North America«, Skrifter utg. av K. Hum. Vetenskapssamfundet XXXVII, I-II (Atlas), Lund 1943 är därför ingen historia över den svenska stammen utan en *geografisk* överblick, avsedd som bas för mer djupgående geografiska, ekonomisk-historiska och sociologiska studier. Ett flertal uppsatser över ämnet finns i SGÅ. Rörande kolonisationen i Canada se H. Nelson, Nybyggarlandet, Sthlm 1922, *The interior Colonization in Canada at the present day, and its natural conditions* (Geogr. ann. 1923), Kolonisation och befolkningsförskjutning inom Canadas prärieprovinsen (Ymer 1934).

Om man ej i begreppet regionalgeografi tvingar in en så mångsidig behandling av ett område att alla, utan blott väsentliga, geografiska drag ingår i dem, kan några av förut nämnda uppsatser också betecknas som regionalgeografi. Till denna grupp av regionala nutidssynteser på kausal grund hör förf:s Nordamerika, Natur, bygd och svenskbygd (Sthlm 1926), och Nordamerika, Natur och kulturybygd (Sthlm 1935), Anna Kristoffersson, Regionalgeografiska studier i mellersta Jylland (SGÅ 1931) och Det sörmländska landskapet. En regionalgeografisk studie (SGÅ 1937) m. fl.

»Simrishamn med omland, studier i samhällsbyggande faktorer«, utgivna av AB. Ehrnberg & Sons läderfabrik, Simrishamn, under red. av förf. under medverkan av U. Ahlm, E. Gidlund, B. Hanssen och T. Hägerstrand, är väsentligen en samhällsgeografisk studie över »områdets näringsliv, befolningsrörelser, yrkes- och socialgrupper« (ett band med kartbilaga, Lund 1949).

I alla länder har de starka omvälvningarna i politiskt, ekonomiskt och socialt avseende fört med sig ett ökat intresse för planerings- och andra samhällsproblem, som påfordrat också geografernas intressen. Den ökade specialiseringen och den snabba tekniska utvecklingen har också riktat in geografin på nya linjer.

Från 1940-talets mitt har professor Edgar Kant, förut professor i geo-

grafi vid Tartu universitet, varit verksam vid geografiska institutionen i Lund, numer som lärare i ekonomisk och social geografi. Framstående forskare med vid överblick på dessa områden, som redan på 1920- och 1930-talen lämnat stads- och omlandsundersökningen originella bidrag, har han givit de geografiska studierna vid institutionen rika impulser genom sin lärargärning och sitt författarskap. Bland det senare må nämnas uppsatserna i SGÅ över befolkningsförhållanden, inre omflyttning och städernas omland i Estland (SGÅ 1946, 1949), den kritiska diskussionen av »den sociologiska regionen, den sociala tiden och det sociala rummet« (SGÅ 1948) och »Migrationernas klassifikation och problematik« (SGÅ 1953).

Av lundageograferna har särskilt K. E. Bergsten, T. Hägerstrand och S. Godlund varit livliga författare på migrations- och omlandsområdet. Endast några få huvudarbeten kan här anföras. Samtliga dessa förff. vilja också konstruera prognoschemata.

I K. E. Bergstens avhandling om Östergötlands bergslag diskuterade han ingående Finspångs omland.

Ett betydande bidrag till migrationens och omlandets teori är hans Sydsvenska födelseortsfält (Lund 1951). Han diskuterar födelseortsfältens storlek och förändringar, deras förhållande till flyttningsfälten och analyserar flera landskommuner och städers dominansomland.

Doc. T. Hägerstrand upptog i SGÅ 1947 sina ingående studier över kulturspridning och flyttningsfält med flyttningsrörelserna i Asby s:n Östergötland 1840—1944 och i Simrishamn med omland »Flyttningarna till och från Simrishamn under 1900-talet« (Lund 1949).

Kulturspridningens etnografiska och kulturgeografiska betydelse var ett tema, som stod i centrum för etnografers och geografers intresse vid sekelskiftet. Den spelar en roll i svensk folklivsforskning. T. Hägerstrand hänvisar till prof. Sigfrid Svensson, som givit honom incitamentet till hans avhandling »Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt (ak. avh. Lund 1953). H. hävdar här en korologisk kulturforskning, som lägger huvudvikten vid kvantitativa resultat och »har sin givna utgångspunkt i befolkningskartan och sina anknytningar bland andra samhällsvetenskaper« (a.a. s. 15).

Innovationsförloppet omfattar såväl uppkomsten som spridningen av kulturelement. H. indelar liksom G. Tarde (1895) före honom förloppet i tre stadier från en initialfas till ett utspridnings- och ett mätningsstadium.

Till dessa stadier måste också läggas en serie för oss geografer välbekanta begynnande och fortgående upplösningsstadier, där ett kulturelement i sin största utbredning ersätttes av ett annat: ångan av elektriciteten och kraftverket, stångjärnshammaren av sågverk och annan trä-

industri, hästen av traktorn m. fl. välkända övergångsformer enbart i vårt lands näringsliv. Men i all sin bundenhet till befolkningskartan är denna utveckling också avhängig av den olikartade regionalgeografien, av naturtillgångarna och deras tekniska utnyttjande. H. skjuter t. v. undan det naturgeografiska elementet, som dock nästan alltid spelar en, om också dold roll i landskapets och näringslivets omdanande funktioner.

H:s avhandling är mer en uppslagsrik allmän metodlära än ett geografiskt specimen av äldre typ. Detta innebär ingen kritik i och för sig. Geograferna får gagn av de många uppslagen till metodiskt detaljarbete, som lika mycket kommer att bli fruktbarande för etnologi, sociologi, ekonomisk historia och andra samhällsvetenskaper vid studium av olika kulturelement i dessas historiska utveckling. Gränsdragningen mellan kulturgeografien och nämnda ämnen blir dock svår, om man ej har i minne, att kulturgeografien domineras av ett *komplex* av kulturelement och funktioner i nära avhängighet även av naturgeografin och att den särskilt vill ge ett *tvärsnitt* av nutida eller äldre tids geografi med dess dominerande funktioner och faktorer i olika utvecklingsfaser.

Hägerstrand har i likhet med förut nämnda förff. sökt införa »modeller«, schemata för kulturspridning och migration. De utgör starka förenklingar av verkligheten och syftar att nå fram till prognoser av den framtida utvecklingen. Därmed lämnas grundforskningen, och målforskningen sätter in med dess lockelser til positiva bidrag till planhushållning och lokalisering men också med dessas osäkerhet. I det samhällsarbetet är stränga geografiska metoder önskvärda och viktiga.

Sven Godlunds avhandling »Busstrafikens framväxt och funktion i de urbana influensfälten« (ak. avh. Lund 1954) är liksom Hägerstrands ett vittne om det ökade sambandet mellan kulturgeografien och samhällsvetenskaperna f.ö. Förf. betecknar sin undersökning som trafikkorologisk. Han följer tillväxten och fördelningen av transportarbetet och dess relation till befolkningstäthet och bebyggelse. Han skildrar bussnätets utspridning och visar, hur billinjetrafiken är på det intimaste förbunden med tätorternas betydelse och grad av centralitet. Detta problem har han förut behandlat i »Trafik, omland och tätorter« i Tätorter och omland (Lund 1951, Red. G. Enequist). Förf:s metod att bestämma en orts centralitetsgrad och omland grundar sig på detaljhandelns omfattning med bortseende från offentliga centrala inrättningar m.m. Han finner att »centralitetsomland och busstrafiksområden nära sammanfaller med varandra«. Godlund genomarbetar sorgfältigt sina principdiskussioner och sina metoder.

Olof Nordströms diss. (Lund 1952): »Relationer mellan bruk och omland i Östra Småland 1750—1900« säger genom sin titel, att det är en omlandsundersökning för tre järnbruk och Kosta glasbruk under

äldre tider av hårda produktionsregleringar och under yngre tid med friare näringsliv. Arbetet utmärkes för ingående källkritik.

De kulturgeografiska studierna i Lund och annorstädes i Sverige har länge utnyttjat det värdefulla material av kartor och arkivalier, som lätt från skilda centrala verk i Sverige och lokala arkiv och institutioner kunnat föras till institutionen och där bearbetas. Några egna större samlingar har vid Lunds institution ej sammanbragts mer än av kartor och fotografier.

Av utomordentligt värde har varit den nära kontakt som uppehållits med folklivsarkivet och andra institutioner i Lund samt med geograferna i Sverige och Danmark.

År 1921 bildades Geografiska föreningen i Lund, vars medlemmar utgör en liten fackförening som vid sammanträden och exkursioner dryftar geografiska problem och aktuella frågor. Historik för verksamheten av G. Nordholm, 1921—30, finns i SGÅ 1931, av K. E. Bergsten 1931—40 i SGÅ 1941.

År 1925 startades Sydsvenska Geografiska Sällskapet med en vidare krets av geografiskt intresserade för att befördra de geografiska studierna vid institutionen. Det har från samma år utgivit en årlig publikation, fr.o.m. 1927 under namn av Svensk Geografisk Årsbok (SGÅ). Årgångarna 1925—1956 omfattar nära 9000 sidor uppsatser med resuméer på utländskt språk förutom kartor och planscher utom texten. I varje årsbok ingår en svensk geografisk bibliografi, under det första tiotalet av år utarbetad av H. Richter, sedan huvudsakligen av K. E. Bergsten. Den senare har tillsammans med A. Weinhagen upprättat ett register för årsboken 1925—34 (Lund 1935). För årgångarna 1935—50 har register utarbetats av Börje Nelson (Lund 1954). Historik över sällskapets verksamhet 1925—49 finns av H. Nelson i SGÅ 1949. De flesta av uppsatserna i årsböckerna — de som utarbetas av lundaforskarna — utges också som Meddelanden från Lunds geografiska institution. Därav har hittills fr.o.m. 1925 utkommit 351 n:r. Större avhandlingar, som ej publicerats på annat håll, har sedan 1929 utgått från institutionen som »Meddelanden: Avhandlingar«, av vilka hittills 31 utkommit, de flesta doktorsdissertationer. Av dessa är 20 i kulturgeografi och historisk kartografi, som omfattar bortåt 5000 sidor jämte planscher och kartor utom texten och två fristående atlashäften. Säväl årsböcker som meddelanden och avhandlingar användes som bytesobjekt med över ett hundratal in- och utländska institutioner.

Sedan 1949 har på utländskt språk utgivits Lund Studies in Geography i Två serier, A. Physical Geography (hittills 8 n:r) och B. Human Geography (hittills 18 n:r).

Sammanfattning.

Av den överblick, som här givits av det kulturgeografiska forskningsarbetet vid Lunds universitets geografiska institution torde framgå, att det länge varit mångsidigt inriktat på Sveriges näringsliv och bebyggelse och att forskningarna på grund av Sveriges utmärkta äldre kartor och kameraala arkiv fått en i hög grad historiskt-geografisk prägel, men att dessa studier också ofta förts fram till nutiden. Ett ännu större antal undersökningar rör aktuella förhållanden (bebyggelse-, industri-, jordbruks-, fäbod-, handels-, stadsgeografi-, migrations- och emigrationsundersökningar) med kausal bakgrund. Strävan har förelegat att betona alla avgörande geografiska faktorer, även de naturgeografiska elementens betydelse.

Under årens lopp har undersökningarna på olika områden blivit mer djupgående och mångsidiga och de mänskliga och sociala faktorerna beaktats allt mer samt undersökningarna också fått en mer systematisk karaktär och vid sidan av grundforskning en tendens till målforskning. Detta sista har gällt särskilt tiden efter sista världskriget med dess överallt i Europa rådande strävanden till bebyggelseplanering och lokalisering.

Team-work och samarbete med andra närliggande vetenskaper har allt mer gjort sig gällande.

Anmeldelser

Bornholm i folkevandringstiden.

Ole Klindt-Jensen: Bornholm i Folkevandringstiden. Nationalmuseets skrifter, større beretninger, II. 1957. 323 sider.

Resultaterne af de omfattende gravninger, som Nationalmuseet i de forløbne 10 år har foretaget på Bornholm under dr. Klindt-Jensens ledelse, er nu, prisværdigt hurtigt, i et stort og smukt udstyret værk gjort tilgængelige for den arkæologiske forskning og for offentligheden. Et så vældigt arbejde i felten som det, der ligger bag de nu afsluttede gravninger, har kun kunnet lade sig gennemføre med støtte af betydelige statsstøt og ved særlig indsats af arbejdskraft tilvejebragt ved samarbejde med Danmarks internationale studenterkomité, som formidlede bistand af udenlandske studenter. At publikationen har kunnet se dagens lys, skyldes anselige tilskud fra de store kulturfonds og Nationalmuseet.

Næppe nogen anden dansk provins er, hvad oldtidens historie angår, så gennemforsket som Bornholm. At dette kan siges, skyldes mere end noget andet amtmand E. Vedels og hans hjælper, lærer J. A. Jørgensens velkendte indsats i slutningen af forrige århundrede. Endnu i dag står Vedels to bøger om Bornholms oldtidsminder og oldsager som primære kildeværker, to ypperlige arbejder, der på én gang mestrede den alment tilgængelige fremstilling og opfyldte den videnskabelige forsknings strenge krav.

Mens Vedels bøger blev en omfattende Bornholmshistorie fra stenalder til vikingetid, har Klindt-Jensen sat sig et snævrere afgrænset mål, naturligt betinget af de nye gravningsresultater. Forfatteren sigter derfor kun mod en afløsning af Vedels afsnit om folkevandringstiden, den periode, som i øvrigt herhjemme almindeligt kaldes germansk jernalder. Inden for disse rammer har han nået betydelige resultater.

Fremstillingen indledes med et kapitel om de naturlige betingelser for bebyggelsen som optakt til bogens vægtigste afsnit: om gård og byggeskik. I tilslutning hertil drøftes gravskik og dødetro. Siden behandles kunsthåndværk, smykker, dragt, keramik og det øvrige jordfundne materiale. Ud herfra drages slutsninger om øens næringsliv og handel i folkevandringstiden, om forholdene under krig, og endelig samles iagttagelserne i et velskrevet og levende slutkapitel om det bornholmske bondesamfund og dets kulturforbindelser.

Skulle man ud fra dette rige stof, som jo ikke her kan drøftes i enkeltheder, drage det vigtigste frem, må det blive de nye gravningsresultater, der belyser bosættelsesform, gård og byggeskik i forhistorisk tid, af betydning ikke blot for Bornholms, men for dansk bopladsforskning som

helhed. Bopladsgravningerne på Dalshøj og Sorte Muld i Ibsker sogn viser, at den nutidige bornholmske bebyggelsesform i enkeltgårde har overlevet i ubrudt tradition fra folkevandringstiden. På Dalshøj kan man endvidere følge en gård tilbage gennem den ældre jernalder, fra folkevandringstid til førromersk jernalder, repræsenteret ved et antal hustomter, den ene over den anden eller lidt forskudte. Selve husformen er langhusets, en 15—20 m lang, 6—7 m bred tomt med væggrøft, der viste spor af jordgravede egestolper, hvis mellemrum udfyldtes af fletværk klinet med ler. Tagkonstruktionen afstøttedes af to parallelle rækker fristolper, således at de bornholmske huse altså viser nært slægtskab med gotlandske, ølandske, vestnorske og jyske former. Jævnsides med de almindelige flade lerbelagte arnesteder er tillige afdækket bageovne med kuppelformet lerkappe af samme art som de ved Lundsgård på Fyn fundne, en vigtig iagttagelse, der på dette felt viser kulturindslag fra Midt- og Østeuropa i Danmark. Som i Jylland har man også i de bornholmske huse kunnet se spor af en opdeling i beboelsesrum og stald. Særpræget er det vinkelbyggede hus II fra Sorte Mulds folkevandrings-tid, der minder om gården ved Oksbøl fra jysk yngre jernalder. Fundene i de bornholmske husgulve er som helhed rige med gode dateringsmuligheder for de enkelte husniveauer. Tæt ud for et af Dalshøjs huse fandtes en nedgemi guldskat bestående af 17 solidi fra Valentinian III (425—455) til Anastasius (491—518). I begyndelsen af det 6. århundrede er da antagelig huset afbrændt under de krigstilstande, som synes at have rådet på øen på dette tidspunkt, og som også afspejler sig i øens tre tilflugtsborgs, af hvilke Gamleborg i Paradisbakkerne er undersøgt ved nye gravninger.

Disse antydninger har også kunnet vise, med hvor relativt stor sikkerhed arkæologiske udgravninger i visse tilfælde formår at tegne et fyldigt billede af en forhistorisk periodes materielle kultur. Hertil er teksten en god illustration. Hvad angår bogens fremstillingsform har det åbenbart været forfatteren magtpåliggende at puste liv i det tørre arkæologiske stof i et forsøg på at tegne kulturhistorie i lettilgængelig form. Her har han haft en heldig hånd. Det er virkelig blevet en let læselig, ja spændende bog, som de mange, der herhjemme interesserer sig for arkæologi, kan læse med glæde og udbytte.

Skulle der rettes en anke mod bogens »populære« form, kunne det måske være denne, at det for fagfolk, som studerer den for at benytte materialet til videre forskning, i visse tilfælde kan være vanskeligt at orientere sig. Det gælder således behandlingen af de bornholmske fibulaer, hvor det er forbundet med nogen møje at følge de for studiet vigtige fundkombinationer af de enkelte former. En fundliste opstillet som et simpelt skema og anbragt sammen med de mange fyldige materialeoversigter bag i bogen kunne her have afhjulpet et savn.

Denne indvending rokker dog på ingen måde ved den kendsgerning, at bogen står som et levende og originalt fremstillet stykke oldhistorie. Hertil kommer, at det vil være et nyttigt redskab for fremtidens forskning. Er Vedels værk ikke hermed overflodiggjort, vil det dog være udbygget med et rigt nyt kildestof, en række førstehånds iagttagelser, som giver nye perspektiver, især hvad bopladsforskningen angår. Selv over datidens religion kastes nye strejflys. På Sorte Muld afdækkede Klindt-Jensen således en offergrube, der gemte kranium og lemmeknogler af

en hest. På baggrund heraf skimtes en hestekult, der belyses med paralleller i Østeuropa, ja endog i det fjerne Sibirien. Overhovedet er det en styrke ved arbejdet, at det hele tiden trækker kulturforbindelserne op til de omgivende lande. Bogen nyder her gavn af, at Klindt-Jensen er en såre velorienteret forsker, der som få kender det europæiske sammenligningsmateriale inden for sit felt. Det giver perspektiv, så man forskånes for sognehistorie og tværtimod ser det regionale som led i en stor nordeuropæisk kulturkreds.

Erling Albrechtsen.

Christian IX's Palæ.

Tove Clemmensen og Mogens B. Mackeprang: Christian IX's Palæ på Amalienborg 1750—1906. Gyldendal 1956. 250 sider.

For 15 år siden offentliggjorde museumsinspektør fra Tove Clemmensen i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« (1942) under titlen »Et Klunkehjem« en lille undersøgelse af nogle velbevarede møblerede interiører på herregården Broløkke fra perioden 1869—88, foretaget i forbindelse med Nationalmuseets herregårdsundersøgelser. Den såkaldte »klunketid«, der af eftertiden i regelen var blevet affærdiget som en stilforvirringens, stilløshedens eller smagløshedens periode, blev her for første gang taget op til behandling på lige vilkår med tidlige perioder i møbelkunstens historie. Især redegørelsen for møблernes placering og for tidens bevidste arbejde med møbleringsplaner var af grundlæggende karakter. Det kan ikke forbavse, om Tove Clemmensen har brændt efter at publicere det langt rigere materiale til belysning af klunketiden, der fandtes i Christian IX's palæ på Amalienborg, urørt som denne bolig praktisk talt stod fra den dag i 1906, da den gamle konge her lukkede sine øjne. I 1948 fik et hold af Nationalmuseets medarbejdere lejlighed til at foretage en grundig undersøgelse med opmåling og fotografering af palæets interiører. Tove Clemmensen var naturligvis en af deltagerne i dette arbejde. Sammen med dr. phil. Mogens B. Mackeprang har hun siden arbejdet videre med dette materiale, suppleret det med egne detailstudier i palæet og tillige på grundlag bl. a. af et omfattende arkivarbejde optaget en undersøgelse af hele palæets historie fra dets opførelse og af dets indretning og brug gennem tiderne. Samtidig med at palæet nu foreløbig står tømt for indbo for at underkastes en gennemgribende istandsættelse, foreligger da en stor og smuk publikation, rigt illustreret dels med ældre billeder og planer, dels med gengivelser af en del af Nationalmuseets opmålinger og fotografier optaget af museets fotograf Niels Elswing.

De to forfattere udtaler i bogens forord, at de har »bestræbt sig for, at den skal virke som en syntese af arkitektur-, interiør-, møbel-, kultur- og personalhistorie«. En boligs historie er jo ganske rigtigt ikke alene en skildring af dens ydre ramme, men også fortællingen om det liv, der har været levet i den — og rammen, livet og menneskene påvirker naturligvis gensidigt hinanden. Noget andet er, at mange sider af den daglige tilværelse unddrager sig senere tiders efterforskning, idet kilde-

materialet først og fremmest giver oplysning om det usædvanlige og de særlige begivenheder. Det gælder tydeligst for palæets første periode i privat eje. Langt mere for bolagens historie betydningsfuldt hverdagsstof har selvfølgelig kunnet tilvejebringes fra de perioder, da palæet har været kongebolig.

Bogen indledes med en skildring af bygningshistorien fra det øjeblik i 1750, da den unge Severin Leopoldus Løvenskiold fik en kongelig opfordring til at bygge det ene af de fire adelige palæer omkring den nye Amalienborg plads. Fire år efter købtes det endnu ikke færdigbyggede palæ af den gamle rige og energiske grevinde Anna Sophie Schack for at indrettes til bolig for hendes stiftsønnesøn greve Hans Schack, der kunde flytte ind i det færdige palæ 1757. Hele den langvarige bygningshistorie har forfatterne fremstillet især på grundlag af en række dokumenter og regnskaber, som det er lykkedes dem at opspore i Rigsarkivet og på Schackenborg. Fra sidstnævnte sted stammer også en inventarforskrift fra begyndelsen af 1760'erne, der rum for rum giver oplysning om palæets møblering og de enkelte værelsers benyttelse.

Den grevelige familie ophørte snart selv at bruge palæet. I en årrække beboedes det af forskellige lejere, bl. a. flere russiske gesandter. Efter Christiansborgs brand 1794 solgtes det som bekendt til kongen og tjente i to menneskealder som bolig for Frederik VI som kronprinsregent og konge og for hans enkedronning Marie Sophie Frederikke. Om denne periode handler de to følgende afsnit. På grundlag af nye inventarlister gennemgås først rummenes fordeling og udstyr efter kronprinsparrets indflytning, og derefter følger en kronologisk fremskridende skildring af dagliglivets hændelser og nogle historisk mere betydningsfulde begivenheder ved hoffet og af de i konsekvens af den skildrede udvikling (bl. a. kronprinsens tronbestigelse 1808) stedfundne ændringer i palæets indretning. Som et mellemfspil fremträder et kort kapitel om perioden 1852—64, da palæet husede Højesteret og forskellige andre offentlige institutioner og tillige tjente som bolig for flere private. Og så følger bogens sidste og største afsnit med overskriften: Residenspalæ for Christian IX 1864—1906.

I juli 1864 begyndtes en istandsættelse af palæet med henblik på dets indretning til residenspalæ for det nye kongepar. I marts 1865 kunde Christian IX og dronning Louise flytte ind i deres nye hjem. Nogle møbler var flyttede med fra deres hidtilværende bolig i Det gule Palæ, deriblandt enkelte ældre arvestykker. Men størstedelen af møblementet var nyt, udført til residenspalæet især af snedkermester J. G. Lund og hofstolemager C. B. Hansen. Møblerne prægedes af tidens mode — betegnende nok var der ved flere møbleringsforslag vedlagt franske reklamelitografier, der kom til at tjene som forbillede for nogle af de udførte møbler. I overensstemmelse med tidens boligindretnings-idealer prægedes interiørerne af overpolstrede møbler, sindrige gardinophængninger, porticer og svære gulvtæpper — medens møbelsnedkernes regninger ialt beløb sig til 24.000 rdlr., var den samlede udgift til tekstiler 34.000 rdlr. Palæets interiører i Christian IX's tid gennemgås i dette afsnit rum for rum, således at der for hvert enkelt rum samtidig gives en redegørelse for de ændringer i indretning og benyttelse, der fandt sted fra 1865 til 1906. Der gives her mange værdifulde oplysninger om

den udvikling i smagen, der skete i løbet af disse 40 år. I 1860'erne skulde der være plads på gulvet af hensyn til damernes krinoliner (s. 172), ligesom der af hensyn til krinolinerne f. eks. konstrueredes en særlig type »polstrede damestole« (s. 154). I 1880'erne og 90'erne overfylldtes stuerne med møbler og andre genstande (s. 136, s. 145 osv.), og plys og klunker svøbte sig om møблernes træværk i en hidtil ukendt grad (s. 167). I den tilsyneladende forvirring i interiørbilledet var der dog en vis plan, der forstås, når man sætter sig ind i, hvordan stuerne blev brugt. Oplysninger fra furerjournaler, breve og dagbøger om hofets dagligliv sammenholdes her på talrige steder med det fortrinlige fotografiske billedmateriale (foruden Nationalmuseets nye optagelser især en række billeder taget af Julie Laurberg i tiden kort efter Christian IX's død) og med opmålinger af rummenes møblering. På grund af afsnittets disposition er de meget belysende kommentarer vedrørende disse og mange andre forhold spredt på forskellige steder under omtalen af de enkelte rum.

Christian IX's palæ er to gange med godt hundrede års mellemrum blevet fuldstændig nymonteret i overensstemmelse med den herskende mode (medens der ved kronprins Frederiks indflytning i højere grad var tale om en supplering af ældre møbler overflyttede især fra det nedbrændte Christiansborg). Man kunde have ønsket, at netop dette forhold havde givet anledning til af de skildrede enkeltheder at uddrage nogle almindelige karaktertræk til belysning af rokokoen og »klunketidens« boligkultur. Ingen vilde kunne have gjort det med større kynighed end Tove Clemmensen. Det kan måske indvendes, at materialet er lovlig spinkelt for den første periodes vedkommende, men i bogens sidste afsnit vilde en sammenfattende oversigt i hvert fald utvivlsomt have lettet tilegnelsen af det rigt facetterede, men noget kaleidoskopiske billede af Christian IX-tidens boligvaner.

Nu må man atter og atter slå tilbage i bogen. Men man gør det for så vidt med glæde. Hvilken rigdom af alsidigt stof er her ikke bragt til veje — man kan som eksempel blot nævne oplysninger om spisevaner og køkkenforhold, om nipssets betydning, om portrætter, om selskabsliv, hverdag og dødsfald i kongehuset. Om de i teksten omtalte personer indeholder noterne biografiske meddelelser, der gør bogen værdifuld alene som håndværkerleksikon. Kun sjældent søger man forgæves oplysning om berørte forhold eller genstande (Frederik V's buste s. 139 vilde man dog f. eks. gerne vide mere om). Hyppigere findes læsefrugter fra det grundige arbejde i arkiv og bibliotek, der måske nok uden skade kunde have været slettede i den egentlige tekst ved dennes endelige bearbejdning (d'Agar, Hunæus). I en iøvrigt fortrinlig note (nr. 265) med oplysninger om »mundtøjer« gennem tiderne — og af lignende noter er der mange — savner anmelderen en nærmere omtale af de endnu i brug værende ellevne kongelige guldmundtøjer (Det kongelige Sølvkammer. Særudstilling på Rosenborg 1948. Katalog nr. 20). Men sådant er petitesser. Det afgørende er, at her foreligger en bog, af hvilke indhold kulturhistorikere og kunsthistorikere fremtidig atter og atter vil kunne høste udbytte.

Gudmund Boesen.

Litteratur for lokalhistorikere 1957

Nærværende fortægnelse over lokalhistorisk litteratur fra 1957 støtter sig i hovedsagen på den af Gads forlag udgivne »Dansk Bogfortegnelse«. Der er endvidere hentet enkelte oplysninger i de historiske amtssamfunds årbøger, ligesom der fra enkelte samfund er givet supplerende oplysninger.

Bøgerne er opstillet efter forfatternavn eller det første betydende ord i titlen. Man skulle af fortægnelsen kunne se, hvor bøgerne kan erhverves, og i de fleste tilfælde er der endvidere givet oplysning om prisen på den billigste udgave af bogen bortset fra abonnement eller subskription.

Udvalget er gjort så omfattende som muligt, men alligevel vil en og anden nok savne enkelte værker i denne fortægnelse. Det er Fællesforeningens håb efterhånden at kunne udbygge fortægnelsen til at blive en virkelig hjælp for alle, der driver lokalhistorie. Samtidig ønsker man på denne måde at give samfundene en mulighed for at få kendskabet til deres egne publikationer ud i den videst mulige kreds. Medlemmerne opfordres indtrængende til i løbet af det kommende år at sende oplysninger om lokalhistorisk litteratur for deres forskellige områder til foreningens sekretær.

- Andresen, Sune:* Engelsholms historie. Folkeligt forlag (Danske tunges forlag). Odense 1957. 5.95 kr. Ikke i bogh.
- Bailum, Henry:* De Rønbjerg Rakkere. Skive 1956. 8.50 kr.
- Bastholm, Egvind, Helge Christensen og Ove Hvid-Hansen:* Roskilde Amts og Bys Sygehus. 1857—1957. Bruuns boghandel, Roskilde 1957. 29.50 kr.
- Blomberg, Aage Fasmer:* Fåborg bys historie. Udg. af Fåborg Byhistoriske arkiv. Bd. 1—2. 40.00 kr.
- Budstikken* 1957. Udg. af Dansk Folkemuseum, Nationalmuseets 3. afd. 12.50 kr.
- Christensen, C. A.:* Danske middelalderlige regnskaber. 3. række bd. 1. Roskilde-kirkens jordebøger og regnskaber. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. 1956. 20.00 kr.
- Cohn, Einar:* Privatbanken i Kjøbenhavn gennem hundrede Aar. 1857—1957. 1. halvbd. Tietgen-tiden. Udg. af Privatbanken 1957. 25.00 kr.
- Dalsgaard-Hansen, A. C.:* Varde skoler gennem 100 aar. Skoleinspektør A. C. Dalsgaard-Hansen, Varde 1956. 25.00 kr.
- Danmark før og nu.* Bd. 6 Øerne, bd. 3 København, Færøerne, Grønland. Helsingør forlag 1957. 65.00 kr. pr. bd.
- Danmarks kirker.* Udg. af Nationalmuseet. Haderslev og Maribo amter og København, S. Nicolai kirke; hft. 9—10, 15 og 5—6. Gads forlag 1957. Hhv. 12.00, 6.00 og 16.00 kr.
- Danmarks riges breve, Amtsudgaven af.* Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Franz Blatt. Ribe, Ringkøbing, Ålborg, Hjørring, Thisted, Viborg, Århus, Randers, Vejle, Præstø, Sorø, Frederiksborg og Holbæk amter samt Fyn, Lolland-Falster og Bornholm ved C. A. Christensen. 2. del, hft. 4 og 5. 1306—1322. 1.00 kr. pr. hft.
- Dybdaal, Vagn, Vello Helk og Finn H. Lauridsen:* Sagførere i Århus. Undersøgelser og aktstykker tilegnede Carl Holst-Knudsen. I Erhvervshistorisk årbog 1956, Universitetsforlaget, Århus. 16.25 kr.
- Dyggve, Ejnar:* Jellingekongernes mindesmærker. Af et festskrift i anledning af Vejle Amts Historiske Samfunds 50-års

- jubilæum. Munch Christensens boghandel, Vejle 1956. Kr. 3.50.
- Fortegnelse over stednavne i Ålborg amt.* Udg. af Stednavneudvalget. 1957. 1,50 kr.
- Frederiksberg gennem tiderne.* Bd. 6. Udg. af Historisk-Topografisk Selskab for Frederiksberg. 1956. 18.00 kr.
- Fussing, Hans H.:* Bybefolkningen 1600—1660. Erhvervsfordeling, ambulans, indtjeningsvegne. (Skrifter udg. af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 1). Universitetsforlaget, Århus 1957. 16.00 kr.
- Fynske Minder.* Udg. af Odense bys museer. Odense 1956. 9.00 kr.
- Garantiselskabet »Skive Folkeblad«* s jubilæumsbog ved 50 års jubilæet 1. juli 1956. Skive Folkeblads trykkeri. Ikke i bogh.
- Glostrupbogen.* Aarshefte for Historisk Selskab for Glostrup og omegn. Glostrup kommunebibliotek 1957. 5.00 kr.
- Gotfredsen, Edv.:* Det Kongelige Frederiks Hospital. Udsendt af Novo Terapeutisk Laboratorium a/s på 200-års dagen for indvielsen af det Kongelige Frederiks Hospital 30. marts 1957. 6.00 kr.
- Gregersen, H. V.:* Niels Heldvad. Nicolaus Heluaderus. En biografi. (Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, 17). Tønder 1957. 14.00 kr.
- Gregersen, H. V. og Peter Kr. Iversen:* Bjolderup sogns historie. Bd. 1—2. Tønder 1951—56. Førstelærer Jakob Holdt, Bjolderup, pr. Bolderslev. 25.00 kr.
- Hansen, Ernst Fr.:* I det gamle voldkvarter. Træk af et hus' og dets nære omgivelser historie i hundredåret for Nørreports nedrivning. Duplex-trykkeriet 1956. Ikke i bogh.
- Hansen, Georg:* Sædighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. En kulturhistorisk undersøgelse. Det Danske Forlag 1957. 15.75 kr.
- Hegnsvad, Herluf:* Hans Nielsen Smed og hans slægt. Et bidrag til »De stærke jyder«'s historie. Lohses forlag 1956. 22.00 kr.
- Heltoft, J.:* Kongesædet i Jelling. C. A. Reitzels forlag 1957. 5.85 kr.
- Jensen, Jens Marinus:* Niels Dael. 1857 — 20. juni — 1957. (Presten Niels Dael, Liselund. Træk af hans levned). Aros, Århus 1957. 12.00 kr.
- Klindt-Jensen, Ole:* Bornholm i folkevandingstiden og forudsætningerne i tidlig jernalder. (Nationalmuseets skrifter. Større beretninger, 2). Nationalmuseet 1957. 75.00 kr.
- Klindt-Jensen, Ole:* Sorte Muld. Et besøg på Bornholm for 1500 år siden. Gornitzkas bogtrykkeri, Allinge 1956. 6.50 kr.
- Klitgaard, C.:* Serreslev Sogn. Udg. af Historisk Samfund for Hjørring Amt. 1957. Asger K. Jensen, Sct. Annavej 3, Hjørring.
- Landet bag digerne.* Hjemstavnsbog for Tønder amt og by. Udg. af Tønder kommune. 2. opl. Adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder 1957. 12.50 kr.
- Linde, Peter:* Mellem Vor Frue og Sankt Peder. Nørbys bogtrykkeri 1956. Ikke i bogh.
- Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1957.* A. Thordrup, Nakskov 1957. 5.00 kr.
- Lyngby-Bogen* 1956. Bd. 4. hft. 1. Udg. af Historisk-Topografisk Selskab for Lyngby-Tårbæk kommune. Knud Henriksens boghandel, Kgs. Lyngby 1956. 5.00 kr.
- Nellemann, Aksel H.:* Kolding studenter 1885—1934. Med historisk indledning ved Karen Margrethe Carstens. Johs. Barkholts boghandel, Kolding 1957. 30.00 kr.
- Nielsen, Richard, og Thorvald Sørensen:* Bogen om Bornholm. Danskerens forlag, Åbenrå 1957. 85.00 kr.
- Olsen, Gunnar:* Præsteindberetninger om sognekaldenes og kirkernes økonomiske forhold. (Bol og by. Meddelelser fra Udvælget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie 1). 1957. 4.50 kr.
- Petersen, Harry:* I Christian IV's København. Gads forlag 1957. 2.75 kr.
- Poulsen, Ejnar:* Viborg Amts Degne- og Skolehistorie. Eget forlag, Løvskal pr. Bjerringbro 1957.
- Rasmussen, S.:* Vridsted Fly Pastorats Sparekasse 1882—1957. Skive Folkeblads trykkeri 1957. Ikke i bogh.
- Fra Ribe Amt 1957.* Bd. XIV, II. Udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt 1957.
- Roussell, Aage:* Danmarks Nationalmuseum. Nationalmuseet 1957. 50.000 kr.
- Schæffer, Aage:* Christianshavns Apotek. Enhjørningapoteket. Nogle træk af apotekets historie 1707—1957. Christianshavns apotek 1957. Ikke i bogh.
- Skive Sparekasse 1857—1957.* Et sekel er gået. Skive Folkeblads trykkeri 1957. Ikke i bogh.
- Skivebogen.* Historisk Aarbog for Skive og

- omogn. 48. bd. Udg. af Historisk Samfund for Skive og Omegn 1957. 6.00 kr.
- Svenstrup, Carl:* Grenaa Bys Historie. En personalhistorisk-topografisk beskrivelse af byens ældre ejendomme og deres beboere gennem tiderne. Bd. C. Eget forlag, Grenå. 45.00 kr.
- Søllerødbogen.* 1956—57. Udg. af Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød kommune. Mogens Funchs boghandel, Holte 1957. 2.00 kr.
- Sønderjyske årbøger.* Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland. 1957 (2. halvbd.). Åbenrå. 7.00 kr. pr. bd.
- Telling, Søren:* Med Søren Telling paa jyske hærveje, i Dannevirk og Hedeby og gennem Gottorp musæts sale. Forlaget Nordan, Nørrevoldsgade 22, København. 3.25 kr.
- Trap, J. P.:* Danmark. 5. udg. Bd. 5² Svendborg amt. Gads forlag 1957. 70.00 kr.
- Uhrskov, Anders:* Gribskov i dansk åndsliv. Rud. Pallesens bogtrykkeri, Hillerød 1957. Ikke i bogh.
- Wang, Otto:* Kolding Anno 1900. En samling artikler om det daværende Kolding. V. Schæffers forlag, Kolding 1957. 10,00 kr.
- Vendsysselske Aarbøger.* 1957. Udg. af Historisk Samfund for Hjørring Amt 1957. 6.00 kr.
- Wolsing, Jens:* Holeby. Historiske oplysninger. 2. del. Udg. af Biblioteket for Holeby og omegn 1956. Ikke i bogh.
- Øregård.* Udg. af Historisk-Topografisk Selskab for Gentofte kommune. Aug. Olsens boghandel, Hellerup 1957. 5.00 kr.
- Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt.* Bd. 44. Svegaards boghandel, Sorø 1957. 6.00 kr.

Institutionernes virksomhed

Nationalmuseets 1. afdeling 1956.

Vigtigere undersøgelser:

Gjerrild, Randers amt. Udgravning af en delvis ødelagt stenkiste med ca. 10 skeletter. Gravgods omfattende keramik og flintredskaber. Een af de gravlagte er dræbt med en flintpil, der har gennemboret og fandtes siddende i brystbenet. Et kranium fremviser tydelige spor af trepanation. Fundet er fra sen enkeltgravskultur. (Udgravet af C. L. Vebæk).

Bornholm. Ved *Store Loftsgård* i Pedersker sogn er adskillige fladmarksgrave fra bronzealderen, der ligger dækket af flyvesandlag, blevet afdækket og undersøgt. I Østermarie og Pedersker sogne er der foretaget restaureringer og udgravninger af bronzealderhøje. (Ole Klindt-Jensen).

Brosvø, Præstø amt. Fortsat undersøgelse af betydelig, stensat vejalægning fra ældre jernalder. Det er planen, at oldtidsvejen efter endt undersøgelse skal gøres tilgængelig for publikum, hvorfor inddæmningsarbejder foretages samtidig med undersøgelsen. (Georg Kunwald).

Ejsbøl mose, Haderslev amt. Et nyt stort mosefund fra ældre jernalders senere del er blevet udgravet. Talrige våben, bidsler og beslag fremdroges. (M. Ørsnes i samarbejde med Haderslev Museum).

Lindholm høje, Ålborg amt. De udstrakte agerfelter i områdets østlige del er blevet afdækket og opmålt, og udgravningen af den resterende del af selve gravpladsen er i gang. (Th. Ramskou i samarbejde med Ålborg historiske museum).

Træborg, Veerst skov, Ribe amt. Udgravningen af et voldanlæg med bevarede husrester fra germansk jernalder er blevet påbegyndt. (Olfert Voss).

Gammel Lejre, Roskilde amt. Fortsatte udgravninger på gravpladsen ved skibssætningerne. En rigt udstyret grav, hvori kunstfærdigt udførte metalbeslag til et træskrin, er bl. a. udgravet. Fundet dateres til vikingetid. (Harald Andersen).

Klebæk høje på Bække mark, Ribe amt. Påbegyndt undersøgelse af området omkring runesten, bautastensrække og to gravhøje. Anlægget, hvis oprindelige art var ukendt, synes at være resterne af en betydelig skibssætning, i hvis stævn runestenen har stået. (Olfert Voss og M. Ørsnes).

Den omfattende *registrering af landets oldtidsminder*, der er en følge af fredningsloven af 1937, er i 1956 blevet afsluttet i marken, idet 647 fredede høje er blevet kortlagt og beskrevet i Sønderjylland.

Af afdelingens i alt 55 udgravninger kan iøvrigt nævnes:

Eldre stenalders boplads: Salpetermosen, Frederiksborg amt (H. Thrane). Soldalen, Bornholm (O. Klindt-Jensen). Sejrø (O. Klindt-Jensen).

Yngre stenalders boplads: Nagelsti, Lolland, jættestuetidsboplads (M. Ørsnes). Bejsebakken, Ålborg amt, dolktidsboplads (M. Ørsnes). Toften, Skanderborg amt (C. L. Vebæk).

Yngre stenalders grave: Høje, hovedsageligt overpløjede, er undersøgt følgende steder: Ballermosen, Frederiksborg amt (Ebbe Lomborg), Udholt, Frederiksborg amt (C. L. Vebæk), Grønninghøj, Ribe amt (M. Ørsnes), Hvirring, Skanderborg amt (C. L. Vebæk) og Sterup, Hjørring amt (C. L. Vebæk).

Ældre jernalders bopladser: Smedjehøje, Fur, Viborg amt, bevarede husrester fra keltisk jernalder (M. Ørsnes). Vihogård, Viborg amt, affaldsgruber med keramik (H. Norling-Christensen). Holgersdal, Vejle amt, affaldslag med keramik (C. L. Vebæk).

Ældre jernalders grave: Kobbelgårde, Frederiksborg amt, brandpletter (H. Norling-Christensen). Barup, Præstø amt, jordfæstegrave hvorfra glas, træbøtte med sølvbeslag, keramik og fibler (Olfert Voss). Øbjerggård, Præstø amt, jordfæstegrave (C. L. Vebæk). Bækmark, Ringkøbing amt (H. Norling-Christensen). Bække mark, Ribe amt, høje med urnegrave (M. Ørsnes). På Bornholm: gravpladserne Bøgebjerg, Mandhøj og St. Frigård (Ole Klindt-Jensen).

Af *restaureringsarbejder* kan nævnes gravhøje i Gærum og Flade, Hjørring amt, Veggerby og Bislev i Ålborg amt og Vester Thorsted, Rige amt, samt langdyssen ved Søtofte i Holbæk amt. Endvidere er de systematiske restaureringsarbejder under ledelse af konservator K. Thorvildsen blevet fortsat i Hjørring, Ålborg og Ringkøbing amter, hvor i alt 33 høje er blevet istandsat.

Nationalmuseets 2. afdeling i finansåret 1956/57.

Af de i beretningen fra forrige år nævnte arbejder er restaureringen af *ruinerne i Vitskøl* fortsat med kraft og *krypten i Vor Frue kirke i Aarhus* færdigrestaureret. På *Æbelholt* er museet fuldført og åbnet for publikum; der er udgivet en udførlig vejledning som et heftet af serien Nationalmuseets blå Bøger. I denne serie er endvidere udsendt et heftet om *Gurre* og nyudgaver på dansk og engelsk om *Trelleborg*.

I kirkegulvne i *Vorgod* og *Vester Starup* er fundet interessante rester af trækirker.

På *Axeltorv i Næstved* er under vanskelige forhold afdækket tomtten af kirken og tilstødende dele af klosterbygningerne fra det c. 1240 grundlagte gråbrødre-kloster, der desværre måtte vige for et underjordisk garageanlæg. Man må meget ønske, at lignende anlæg, der er til ubodelig skade for byernes arkæologiske værdier, i fremtiden vil kunne hindres.

Ved *Pedersborg kirke* ved Sorø har det vist sig, at den for en menneskealder siden foretagne, meget hårdhændede restaurering har udslettet alle spor af en mulig ældre kirke på stedet. Derimod er der nord for kirken fundet betydelige blokke af murværk stammende fra en granitklædt rundbygning. I den kirkebakken omgivende vold bliver der forøget snitgravninger.

Med støtte af en bevilling fra sølsmed Kaj Bojesens fond er foretaget en undersøgelse af 2 skibsvrag i Roskilde Fjord ved *Skuldelev*.

Trøborg ruin ved Tønder er under udgravnning. *Fyrkat-udgravnningen* fortæsdes.

Iøvrigt er de rutinemæssige undersøgelser for »Danmarks Kirker« samt undersøgelser og restaureringer af kalkmalerier og kirkeinventar fortsat.

Nationalmuseets 3. afdeling, Dansk Folkemuseum, i kalenderåret 1956.

Arbejdet i museet. Rækken af skiftende småudstillinger er blevet fortsat med en præsentation af vifter, sydeuropæisk keramik og endelig en del pyntegenstande, nips, brugsgenstande, tryksager m.m., som alle havde det til fælles, at de var udtryk for en heltedyrkelse af Napoleon.

Adskillige gaver har på værdifuld måde suppleret afdelingens samlinger. En meget væsentlig tilsværst udgør talrige prøver på tapeter, paneler, lofts- og vægmaling, stukarbejder o.l., som er hjemført fra københavnske saneringsområder. Fra Grenå stammer et fuldstændigt tintamaresquetteater, d. v. s. en scene, hvor tilskuerne af de agerende kun ser ansigtet gennem et hul i dekorationen, medens resten af figurerne består af malede dukkekroppe med bevægelige lemmer. Nævnes skal endvidere en del navneskjolde til begravelseslys fra visse landsbykirker i Nørre- og Sønderjylland samt Sydslesvig.

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser har udsendt en spørgeliste med titlen *Søndag og Kirkegang* og en om ulden og dens behandling.

Undersøgelser i marken. Herregårdssundersøgelserne har omfattet Hessel, Støvringgård Kloster, Gjessinggaard og Gunderslevholm. Bondegårdssundersøgelserne blev afsluttet for Lollands og Falsters vedkommende. Endvidere undersøges de resterende dele af Sjælland, og berejsningen af Fyn påbegyndtes. Omfattende undersøgelser af boligindretning er også foretaget i de københavnske saneringskvarterer. Opmålingen af middelalderagrene i Borupris skov er fortsat, og det samme gælder forskellige andre undersøgelser. Af afdelingens mangeartede virke skal ellers blot nævnes medvirken ved fredning og restaurering af forskellige vandmøller.

Der henvises iøvrigt til den mere udførlige beretning for året 1956 i det af afdelingen udsendte tidsskrift »Budstikken« 1957.

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling 1956.

Der er i året indkommet 41 fund med i alt 751 mønter. De ældste mønter, som fremkom i et samlet fund, var 19 romerske denarer fra Nero (64—68) til Commodus (183). De fandtes i juli 1956 ved de af museumsinspektør Harald Andersen for Forhistorisk Museum, Århus, foretagne udgravnninger i Illerup Mose. — Ved de af lektor Aage J. Davidsen, Bornholms Museum, foretagne, fortsatte udgravnninger på Lilleborg i Almindingen er fundet 4 denarer, fra Antoninus Pius (154—155) til Lucilla (164—169) og 59 mønter fra Valdemar I til Erik Klipping, de fleste (43) fra Lund. Undersøgelserne fortsættes. — Ligesom i tidligere år er ved restaureringsarbejder i en række kirker i gulvfylden fundet mange spredt liggende mønter fra Valdemarerne til nutiden: Døstrup, Ørting, Norup, Undløse, Sønder Felding, Stenløse, Nørre Nebel, Veggerløse, Skrøbelev, Stoense, Kirke Værløse, Hjarup, Kolt, Sneum, Magstrup, Rud og Vor Frue Kirkes krypt, Århus. — I et par tilfælde er fremkommet nye mønttyper fra Valdemar II Jylland.

Ny Carlsbergfondet har ydet bidrag til køb af en elektron stater fra Kyzikos, 4. årh. f. C., en didrachme fra Philip II af Makedonien og en denar fra kejser Augustus.

Der har i året været 21698 besøgende.

Iøvrigt henvises til Samlingens sædvanlige årsberetning, der udkommer i Nordisk Numismatisk Årsskrift.

Frilandsmuseet, Nationalmuseets 7. afdeling, 1957.

Det i tidligere beretninger omtalte husmandsbrug fra Dannemare på Lolland er nu genopført på museet og indviet den 16. april 1957.

Den nyerhvervede gård, Rotelau, fra Ejdersted er i 1957 opmålt og hjembragt.

Under ICOMS auspicier afholdtes i dagene 5.—9. juli en international kongres vedrørende frilandsmuseernes problemer. I dagene 5.—7. juli afholdtes kongressen på Nationalmuseet og Frilandsmuseet. Der var i alt 26 deltagere fra 12

forskellige lande. Den tredie dag var kongressen forlagt til »Den gamle By« i Aarhus, og i dagene 8.—9. juli til »Skansen« i Stockholm. — Overinspektør Uldall gjorde rede for planlægning og opbygning af frilandsmuseer samt for tekniken for flytningen af gamle bygninger.

I anledning af Nationalmuseets jubilæumsår har Frilandsmuseet i sommer-månederne udvidet åbningstiden til kl. 19 samt aktiveret sine demonstrationer af gammeldags husflid, håndværk, folkedans m. m.

Den 26. maj aflagde den internationale ballet- og musikfestival besøg på museet, hvorfor der var arrangeret en særlig stor opvisning af folkedanse.

Med udgangen af 1956 havde museet for første gang et årsbesøg af godt 100.000 gæster.

De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg 1956—57.

I samlingen er i det forløbne år ikke indlemmet egentlige nyerhvervelser. I forbindelse med istandsættelsen af riddersalen i Prinsens Palæ forud for Nationalmuseets jubilæum har Rosenborgsamlingen som depositum afgivet tre flamske gobeliner, der har hørt med til salens oprindelige udsmykning og nu atter op-hængtes der. Fra Nationalmuseets etnografiske afdeling deponeredes samtidig på Rosenborg et japansk lakskab, der i 150 år havde stået her på slottet og nu atter kunne anbringes på det rigt udskårne fodstykke, der var udført dertil i Christian V's tid, og fra hvilket det var blevet skilt ved selve skabets afgivelse fra Rosenborg til etnografisk samling i Worsaaes tid. Fodstykket underkastedes forinden en større istandsættelse af konservator Axel Christensen på Nationalmuseet. Endvidere er nogle af samlingens store ure fra 17. árh. blevet restaurerede. I Rosenborgs eget tekstilkonserveringsatelier er der arbejdet med istandsættelse bl. a. af dragter fra Christian IV's og Frederik III's tid og af riddersalens Christian V-gobeliner (som i de foregående år) samt af flere tekstiler fra herregårde og privatsamlinger.

I forbindelse med museumsugen i oktober 1956 udstilledes den række orientalske tæpper, der fra 1700 benyttedes som udsmykning under kongekroningerne og som normalt er magasinerede p. g. a. Rosenborgs mangel på forsvarlige udstillingsmuligheder (kunstigt oplyste rum). I april—maj 1957 afholdtes i anledning af dronning Elisabeths besøg i Danmark en udstilling af billeder og genstande til belysning af forbindelserne mellem det danske og engelske kongehus fra Christian IV til Christian IX.

Efter at samlingens hidtilværende direktør fhv. hofmarskal greve C. Trampe var død i juni 1957, er kabinettssekretær kammerherre G. Bardenfleth udnævnt til direktør fra 1. juli 1957.

Kunstindustrimuseet.

Ved årsskiftet 1955/56 udsendtes en omfangsrig og rigt illustreret publikation: Det danske Kunstindustrimuseums Virksomhed 1949—Marts 1954.

Blandt vigtigere ældre nyerhvervelser i den følgende treårsperiode fremhæves: Dronning Caroline Mathildes sølvforgyldte toiletgarniture, London 1766/7; terrin med fad af Louis Fournier's »bløde« porcelæn, København 1760—66; 14 kinesiske bronzespejle, 4. árh. f. Kr.—9. árh. e. Kr.; lavendel-krukke af Kielerfajance 1763—66; stort skab af lakeret træ, Kina 17. árh. og to hjørneskabe med indlægninger og bronzer, parisiske rokokoorbejder fra ca. 1750—60, udført af Migeon. Samtlige arbejder er skenket af Ny Carlsbergfondet. Blandt større testamentariske gaver skal fremhæves: Fransk, tysk og dansk porcelæn (kammerherreinde Laura Bernhoft f. Réé). Udenlandske og få danske

tinarbejder (kammerherre C. Lerche). Blandt erhvervelser af nyere kunsthåndværk fremhæves billedeæpper af Fernand Lèger og Gromaire (Fonden af 7. januar) samt den årlige tilvækst af moderne dansk kunstindustri erhvervet for de dertil knyttede legatmidler.

Siden 1. april 1954 har der været afholdt 45 udstillinger i museet. Museets tjenestemænd har især været beskæftiget med arrangementet af: Kaare Klins Mindeudstilling (trykt møbelfortegnelse), Stolens Historie og Tønderkniplinger, samt ved de i bibliotekets udstillingslokale skiftende udstillinger af illustrerede bøger og værker fra billedsamlingen.

Ældre guld- og sølvsmedearbejder er samlet og nyopstillet i to særligt sikrede »sølvkamre« i pavillonen mod Amaliegade.

Under arbejde: Museets trykte beretning om virksomheden 1954—57 og et katalog over Kina-samlingen ved André Leth.

Tøjhilmuseet, august 1956 til juli 1957.

Almindeligt museumsarbejde. Den fuldstændige gennemgang og revision af kartotekskortene er fortsat. Katalogisering af militært meddelesmateriel er afsluttet. I anledning af den internationale museumsuge arrangeredes forskellige små særudstillinger, der belyste museets arbejdsområder og arbejdsformer. Endvidere har der været afholdt en særudstilling »Gamle hurtigskydere og nye«.

I maj 1957 afholdtes en international kongres af våben- og militærhistoriske museer med 79 deltagere fra 18 lande.

I sommerferien har der hver søndag i museets gård været afholdt demonstration af gamle skydevåbens brug.

Nyerhvervelser. Blandt nyerhvervelserne, der omfatter genstande i alle museets afdelinger, skal særligt fremhæves et eksemplar af Danmarks første jetjager (Gloucester-Meteor) og en finsk flyveruniform, båret af en dansk frivillig, der faldt i vinterkrigen 1939—40.

Videnskabeligt arbejde. Museumsinspektør, dr. phil. Arne Hoff har fortsat sine studier over nyere dansk bøssemageri samt over 1600-årenes kunstbøsser. Museumsinspektør, cand. mag. Finn Askgaard har på en studierejse til Tyskland, Frankrig og Schweiz studeret militær- og civilvåben i de store samlinger der. Desuden har han fortsat sin biografiske behandling af bøssemager Bang og foretaget studier i ældre exercererreglementer med demonstrationsskydninger i tilknytning til kongressen for øje. Museumsinspektør, dr. phil. A. Bruhn Hoffmeyer har under en studierejse til Frankrig og Spanien fortsat sine harniskstudier. Museumsinspektør, cand. mag. Egon Eriksen har på en studierejse til Schweiz og Italien indsamlet materiale til det middelalderlige artilleris historie, og har siden bearbejdet det og bl. a. holdt et foredrag om problemer i middelalderens artilleri ved de våben- og militærhistoriske museers kongres i maj 1957. Museumsinspektør, dr. phil. M. Ellehauge har fortsat ydet assistance til 10. regiments fanehistorie. Manuskript til kortfattet dansk uniformshistorie nærmer sig afslutning.

Konservering. Den almindelige konservering er fortsat i alle 4 afdelinger. Vitus Berings to russiske støbejernskanoner er blevet behandlet efter tøjhilmuseets nye metode til konservering af havopfiskede jernkanoner. Denne metode er blevet offentliggjort ved et foredrag af museumsinspektør Egon Eriksen på ovennævnte kongres.

Konsulentvirksomhed. Mange genstande er blevet bedømt, og mange oplysninger er givet — ofte efter omfattende arkivstudier. Blandt opgaverne har været problemer vedrørende forhold i de gamle danske kolonier på Guldkysten og i Vestindien samt i Norge.

Landbrugsmuseet, finansåret 1956/57.

Arbejdet på Landbrugsmuseet, der i det sidste år har været en del hæmmet, dels på grund af personaleændringer, dels af pladsmangel, er nu godt igang, idet der er udført ret store nyopstillinger, medens samlingens mange ikke udstillede vogne har fået foreløbig plads i en staten tilhørende gård ved Nærum.

Den fuldstændige katalogisering af samlingerne skrider godt frem og er for en af filialernes vedkommende gennemført (Ladelund).

Efter forudgående forhandlinger har museet fra Narodna Teknika, Beograd, modtaget en samling jugoslaviske landbrugsredskaber, bl. a. en komplet hjulplov med åg. Til gengæld er en samling danske landbrugsredskaber sendt til Beograd.

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1956—57.

I årets løb er erhvervet en udsøgt samling hollandske fliser med maritime motiver, såvel enkeltfliser som flisekompositioner. Samlingen viser større og mindre skibstyper som illustration til skibets historie, men den giver tillige en smuk og værdifuld repræsentation af flisetyper i perioden fra ca. 1600 til op i 1800-tallet, såvel i blå som mangane farver. Samlingens fornemste stykke er en polykrom flisekomposition på 20 fliser med fremstilling af et hollandsk kanalparti med havn, utvivlsomt udført på Tichelaaars fabrik i Makkum o. 1760—80.

Den vigtigste erhvervelse er en model af Fåborg Skibsværft, udført af konserver Chr. Nielsen på museets modelværksted. Den belyser værftet, som det så ud i 1880-erne. På beddingerne og ved kajen ses 5 træskibe på forskellige byggestadier; endvidere ses et større antal skibstømrere i arbejde, belysende alle arbejdssituitioner inden for træskibsbygning. En model af kvasen »Danmark« af Hornbæk 1809 er ligeledes tilgået samlingen. Til sejlskibsafdelingen er bl. a. modtaget tegninger og malerier med fremstilling af briggen »Henriette Sophie« af København, 1843, briggen »Paul« 1856, briggen »Skjold« 1865, begge af det århusianske rederi C. Langballe, brigantinen »Die aufgehende Sonne« af Eckernførde og briggen »Triumph« 1875. Blandt nautiske instrumenter er bl. a. erhvervet et kronekompas af Iver C. Jensen Borgers fabrikat fra 1700-tallet og et Brown's gyroskopkompas. Af andre erhvervelser skal nævnes 24 raderinger af Reinier Nooms, kaldet Zeemann, med fremstilling af 1600-tallets skibstyper. Aubins sjældne værk »Dictionnaire de Marine«, Amsterdam 1702, et atlas af Jacques Chiquet fra 1719 samt Regiomontanus: Tabulæ directionum 1550 indbundet sammen med Petrus Appianus: Cosmographia 1563. Denne bog, som er i et samtidigt bind, har tilhørt Tycho Brahe, hvis signatur den bærer, tilligemed et notat om at Tycho Brahe har købt den i sin tidlige ungdom for »1 Thaler, 4 Groschen«.

Den i de senere år gennemførte nyopstilling af betydelige dele af samlingerne er fortsat med indretning af et værelse for mindre sejlskibstyper opstillede i nye teaktræs-montrer tegnede af arkitekt Tyge Hvass.

I årets løb er katalogiseret 419 museumsgenstande samt 1006 fotografier. Museets bibliotek er vokset med 335 bind. Udkrivningen af kartotekskort til Søhistorisk kildeindeks og det bibliografiske kildeindeks er fortsat som hidtil. I den internationale museumsuge i oktober 1956 deltog museet med en særudstilling »Hval gamle redskaber, tegninger og modeller fortæller om træskibsbygning«. Museumsbesøget omfattede i årets løb 66.244 besøgende, heraf 4.936 gratis. Af museets komite er direktør E. Maegaard og forfatteren Louis E. Grandjean udtrådt. Sidstnævnte har af helbredshensyn tillige ønsket at træde tilbage som kommitteret og som medredaktør af årbog og »Søhistoriske Skrifter«.

Odense Bys Museer 1955 og 1956.

Fyns Stiftsmuseum. Forhistorisk samling. I Skovby sogn, Skovby herred, er udgravet en højtømt med fund fra ældre bronzealder (periode II). I Ørslev, Vends herred, er med støtte fra Statens almindelige Videnskabsfond udgravet en boplads fra dolktiden, og på samme plads er undersøgt en hustømt fra førromersk jernalder. I Sønderby sogn er på Tokkehøj undersøgt en gravplads med 21 brandgrave fra førromersk jernalder. I Favrvskov er afdækket 8 urnegrave fra yngre romersk jernalder. På Holsegaards mark i Brenderup sogn og i Kallerupvænget, Odense Sct. Knuds sogn er undersøgt bopladsgruber med keramik fra førromersk jernalder. På landbygningsmuseet »Den fynske Landsby« grund udgravedes 15 urnegrave fra yngre romertid.

Møntestræde. Kulturhistorisk Museum. Byrådet har godkendt et forslag til opførelse af en nybygning for de forhistoriske samlinger. Bygningen skal ligge ved Sortebrødre Torv som en del af museumskomplekset i Møntestræde. Arbejderne vil medføre fjernelse af de gamle magasinbygninger, og byrådet har givet bevilling til opførelse af en magasinbygning, hvortil anvendes en bygning fra ca. 1630. Den indrettes specielt til magasin for de kulturhistoriske samlinger og ved beretningens afslutning var byggearbejderne stort set afsluttede.

I forbindelse med grundgravning på Albani Torv har man med støtte af en særlig byrådsbevilling kunnet følge udgravningerne. Det lykkedes at fastslå udstrækningen af den gamle kirkegård ved Albani Kirke og på torvets nordside undersøgtes syv middelalderlige brønde, der havde et anseeligt indhold af potter og lerkarskår fra 13–1400’erne. Fundet publiceret af Erling Albrechtsen i »Fynske Minder«, 1956.

Da ejendommen Overgade 9 og 11 skal nedrives af hensyn til gadeudvidelse, lod man foretage opmåling og bygningshistorisk undersøgelse af de to ejendomme. Overgade 9 kan føres tilbage til ca. 1600, og det lykkedes at fastslå den oprindelige ruminddeling. Overgade 11 indeholdt i stueetagen rester af den sal, som borgmester Thomas Brodersen Riishrich lod indrette 1634. Man fandt et velbevaret kassetteloft og andre bygningsdele, der blev overtaget af museet.

Blandt erhvervelserne skal fremhæves et sølvbæger, Odensearbejde c. 1625 med rådmænd Erik Jørgensens initialer. Bægeret erhvervedes med tilskud fra Ny Carlsbergfondet.

»Den fynske Landsby«. Den sidste længe af Tommerup præstegård blev opmålt, nedtaget og ført til museet, og efter at byrådet havde meddelt den fornødne bevilling, blev arbejdet på præstegårdens genrejsning påbegyndt. Arbejdet på rejsningen af Bladstrup teglværk blev afsluttet. Fra Fjellerup har man erhvervet et lille, enlænget hus fra ca. 1750 med den oprindelige ruminddeling, ildsted og alkover bevaret. Landbygningsmuseets restaurering »Sortebro Kro« blev udvidet, således at der til den oprindelige bygning føjedes et lokale med plads til 50 gæster.

H. C. Andersens Hus. I anledning af 150-årsdagen for digterens fødsel bistod museet kommunen ved tilrettelægning af byens festligheder. Museets lokaler blev istandsat og delvis forsynet med nyt inventar. Byrådet har godkendt et forslag, hvorefter der oprettes en dispositionsfond til erhvervelser og publikationsvirksomhed.

Man har bl. a. erhvervet manuskriptet til »Han er ikke født«, Jerichau-Baumanns maleri »Digteren, der læser for et sygt Barn«, nogle dagbogsblade af H. C. Andersen fra skoletiden i Slagelse 1826 og et eksemplar af »Ungdoms-Forsøg«, 1822, H. C. Andersens første, trykte bog. Jean Hersholt har overdraget

sin store samling på ca. 500 bind engelsksproget litteratur af og om H. C. Andersen.

Carl Nielsens Barndomshjem. Da komponisten Carl Nielsens barndomshjem ved Nørre Lyndelse skulle nedrives på grund af vejforlægning, blev der på privat initiativ dannet en komité med det formål at sikre huset ved en flytning ca. 20 meter bort fra den oprindelige vejkant. Midlerne blev tilvejebragt, og komiteen ønskede, at et par af stuerne indrettedes til opbevaring af minder om Carl Nielsen med særligt henblik på hans barndomstid. Komponistens datter, professorinde Irmelin Eggert Møller stillede det fornødne materiale til rådighed, og 9. juni 1956 blev huset overdraget til Odense kommune, der havde besluttet at lade det administrere af byens museumsvæsen.

Udstillinger og oplysningsvirksomhed. I tiden 14. okt.—6. nov. 1956 afholdtes i Møntergaarden en udstilling »Det gamle Odense«, der viste topografiske billeder fra byen. Udstillingen havde 5.275 gæster. I Fyns Stiftsmuseum afholdtes i april 1955 Edv. Munch-udstillingen, i oktober en udstilling af »Anna og Kresten Krestensens samlinger«, i januar—februar 1956 »Fynske Malere fra Jens Juel til Niels Hansen«, i oktober 1956 en retrospektiv udstilling af Emil Noldes kunst.

Efter forhandling med Nationalmuseet blev fire af dettes onsdagsaftener overflyttet til Odense i foråret 1955, og i efteråret 1956 afholdt museumsdirektør Svend Larsen en foredragsserie »Det gamle Odense«. Museumsinspektør Erling Albrechtsen tilrettelagde for A. O. F. to busture til historiske mindesmærker på Fyn. Man har i 1956 etableret et samarbejde med Odense Skolevæsen, således at skolevæsenet har anmodet overlærer Thierlein om at være kontaktmand mellem skolevæsenet og museerne. I Den fynske Landsby havde man fast omvisning for skoler og selskaber i sommertiden.

Foruden de trykte årsberetninger for 1954—55 og 1955—56 har man udgivet »Fynske Minder« 1955 og 1956, H. C. Andersens »Billedbog uden Billeder«, ill. af Marlie Branded, »H. C. Andersen, Mennesket og Digteren«. Endvidere har man fra H. C. Andersen Samfundet overtaget udgivelsen af årbogen »Anderseniana« og udsendt bindet for 1956. Publikationerne udgives med støtte af det ovennævnte publikationsfond. Endvidere har Erling Albrechtsen udgivet »Fynske Jernaldergrave«, I-II.

Forhistorisk museum, Århus, 1956—57.

Museet har foretaget en række mindre undersøgelser over hele Jylland, hvoraf særlig skal fremhæves udgravnninger af stensatte kældre fra romersk jernalder ved Knivholt og Frederikshavn samt romersk jernaldergrav ved Bjerringbro.

Af de større udgravnninger afsluttede museumsinspektør Harald Andersen undersøgelsen af våbenofferfundet i Illerup ådal samt fortsatte udgravnningen af skibssætningen og en hustomt ved Lejre og foretog prøveudgravnninger ved Vædebro af en offerplads med menneskeskeletter fra ældre jernalder. Museumsinspektør Poul Kjærum afsluttede undersøgelsen af megalitbygden ved Tustrup, hvor alle mindesmærkerne nu er restaureret og hele området fredet. Ved udgravnningen fremkom her et bikammer til den store jættestue samt brandgrave fra keltisk jernalder. De tidlige udgravnninger af vej- og broanlæg fra jernalder ved Sjellebro fortsattes af museumsinspektør G. Kunwald. Under ledelse af professor P. V. Glob og med deltagelse af museumsinspektørerne P. Kjærum og T. G. Bibby, assistenterne Peder Mortensen, Viggo Nielsen og Bjørn Stürup samt docent Mogens Krstrup og arkitekt K. R. de Fine Licht fortsattes arbejdet i

Den persiske Golf, hvor templer og oldtidshovedstad fra 3. årtusinde samt palæolitiske boplads og æneolitisk køkkenmødding er under udgraving på Bahrain, medens der i sheikedømmet Qatar på det arabiske fastland foretages en arkæologisk terrænundersøgelse, hvorved palæolitiske, mesolitiske og neolitiske boplads og højgrupper fra bronzealder samt helleristninger fandtes. En enkelt stenrøse blev udgravet.

Museets personale er forøget ved museumsinspektør, mag. art. G. Kunwalds ansættelse, og en mellemøstlig afdeling oprettet under museumsinspektør T. G. Bibby, M.A. En særudstilling af canadisk og grønlandsk eskimokunst holdtes i museets forhal juni—juli 1957.

Købstadmuseet »Den gamle By«, Århus, kalenderåret 1956.

Museet har lidt et stort tab ved sin mangeårige formand, landsretssagfører C. Holst-Knudsens død 20. nov. 1956.

Idet museet i almindelighed henviser til sin årsberetning, der er trykt i dets årbog 1956, s. 7—18, skal det af denne fremhæve åbningen af huset fra Lille Sct. Hansgade i Viborg, der fandt sted 6. oktbr. Huset danner ramme om en samling til belysning af cyklens og symaskinens historie indtil tiden omkr. århundredeskiftet.

Til en større udstilling af teaterfotografier på rådhuset har museet bidraget med et fyldigt udvalg fra sin teaterhistoriske samling, der i årets løb fik en stor forøgelse ved en testamentarisk gave fra skuespiller Chr. Hingsberg med talrige genstande, optegnelser m. v.

Mellem de øvrige nyserhvervelser skal særlig fremhæves en række lokalhistoriske malerier og forskellige ure, deriblandt et lommeur i guldkasse med Chr. VIII's kronede monogram, udført i Fritz Jürgensens værksted.

Byggevirksomheden i Århus har givet anledning til et omfattende arbejde med grundundersøgelser, der har bragt et righoldigt materiale for dagen. Disse arbejder er endnu ikke afsluttede.

Friluftsscenen opførte 1956 »Mester Gert Westphaler«.

Rigsarkivet, august 1956—juni 1957.

Afleveringer. Blandt afleveringerne fra offentlige myndigheder i 1956—57 indtager konsulatsarkiverne en fremtrædende plads. På foranledning af Rigsarkivet lod udenrigsministeriet ved cirkulæreskrivelse af 31. jan. 1956 samtlige konsuler og vicekonsuler instruere om at indberette, hvilke arkivalier der forefandtes fra tiden før 1920.

Gennem indberetningerne konstaterede man tilstedevarelsen af ca. 100 konsulatsarkiver, hvoraf mange ganske vist er yderst mangelfulde. Enkelte af dem, således arkiverne i Cadix, Napoli, Lissabon og Funchal (Madeira), går mere end 100 år tilbage og indeholder utvivlsomt værdifuldt materiale til dansk handels og skibsfts historie.

Udenrigsministeriet har nu hjemkaldt en række af disse konsulatsarkiver og afleveret dem til Rigsarkivet.

Hojesteret har i oktober 1956 afleveret sine arkivalier fra perioden 1860—1890. Det afleverede er tilgængeligt uden særlig tilladelse.

Indsamlingen af arkiver fra modstandsbevægelsen er nu i det væsentlige afsluttet. Indsamlingen, der blev ledet af lektor, dr. phil. Jørgen Hæstrup, Odense, gennemførtes i to tempi: 1947—49, hvor resultatet blev 27 arkiver og 78 beretninger, og 1954—56, hvorved yderligere 27 arkiver og 55 beretninger kom tilveje. Man regner dog med, at der endnu vil dukke en del materiale op, især til belysning af mere lokalt afgrænset modstandsarbejde.

Blandt de største og mest centrale arkiver må fremhæves det materiale, der er afleveret af henholdsvis ambassaderåd Ebbe Munck, fhv. minister Frode Jakobsen og afdøde direktør K. G. Anker-Petersen (vedr. det danske råd i London) samt afdøde minister Thomas Døssings arkiv fra Moskvatiden 1944—45, afleveret af fru Augusta Døssing.

Modstandsbevægelsens arkiver er utilgængelige til 1970, medmindre tilladelse til benyttelse er indhentet fra giveren.

Da de kirkelige organisationers arkiver vil blive et vigtigt supplement til de officielle folkekirkelige arkiver, har Rigsarkivet foreslægt en række af disse organisationer at aflevere deres ældre arkivalier. »Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark«, »Dansk Kirke i Udlændet« og »Det københavnske Kirkefond« har erklæret sig villige til at afgive eller deponere ældre arkivalier i Rigsarkivet.

Publikationer. I august 1956 udkom andet bind af »Statsrådets forhandlinger« udgivet af statsministeriet og Rigsarkivet ved overarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen. Det nye bind omfatter tiden 16. november 1848—30. august 1850.

Rigsarkivet har desuden i 1956 udgivet et af arkivar Anne Riising udarbejdet katalog over håndskrifter i Karen Brahes bibliotek i Landsarkivet for Fyn.

I begyndelsen af 1957 udkom 22. bind af Kancelliets Brevbøger omfattende årene 1642—43. Det er tanken med udgivelsen af endnu 2 bind at føre serien frem til Christian IV's død.

Det fotografiske atelier. Rigsarkivets fotografiske atelier har i 1956 kunnet udnytte den større kapacitet, der opnåedes ved udvidelsen for to år siden. Antallet af optagelser er forøget med mere end 50 %.

Atelieret har i særlig grad været optaget af fotograferingen af moderne københavnske kirkebøger, der udføres på en bevilling fra kirkeministeriet. Endvidere har man haft en del arbejde i forbindelse med en af arkivleder K. Millech planlagt centralregistrant over arkitekturtegninger. Fotoordrerne fra udlandet er i stadig stigning. Der er bl. a. for fransk regning foretaget fotografering af dele af Øresundstoldregnskaberne.

Konserveringsafdelingen har i 1956 for Rigsarkivet og landsarkiverne samt i enkelte tilfælde for andre institutioner udført konserveringsarbejde på sejl og ældre arkivalier. Behovet for dette arbejde er så stort, at man har måttet indføre en formelig rationering, således at arkiverne kun efter tur og i begrænset omfang kan indlevere arkivalier til konservering. En udvidelse af afdelingen er i virkeligheden allerede stærkt påkrævet.

Sideløbende med den almindelige konservering er der efter udenlandske forbilleder foretaget forsøg med neutralisering af blæksyre. Disse forsøg er faldet heldigt ud og indebærer, at man fremtidig kan forhindre, at den af syren fremkaldte opløsningsfortsætter efter konserveringsprocessen.

Magasinerne. I maj 1957 afsluttedes et langvarigt ombygnings- og istandsættelsesarbejde i Rigsarkivets depotmagasin i Søkvæsthuset på Christianshavn, hvorved ekspeditionsarbejdet er blevet lettet betydeligt, ligesom der er skabt mulighed for en mindre udvidelse af reolpladsen.

I den Harsdorff'ske fløj ved Rigsarkivets hovedbygning er et magasinrum indrettet med forskydelige reoler (kompactus-reoler), hvorfed man sparer det meste af den plads, der ellers medgår til mellemgange. Det er første gang, at dette system, som allerede findes adskillige steder i udlandet, benyttes i Danmark. Dets anvendelse i allerede bestående bygninger begrænses imidlertid af de meget betydelige krav, den øgede belastning stiller til bygningens fundamentering.

Udstillingen. I anledning af 100-årsdagen for øresundstoldens ophævelse den 14. marts 1857 arrangerede Rigsarkivets museum en lille specialudstilling med arkivalier til belysning af toldens historie, herunder eksempler på regnskaber, traktater m. v. Udstillingen tilrettelagdes af arkivar Aage Rasch.

Aftale med mormonkirken. Med The Genealogical Society of the Church of Jesus Christ of Latter Day Saints (mormonkirkens genealogiske selskab) i Salt Lake City, U.S.A., har Rigsarkivet med undervisningsministeriets billigelse truffet aftale om mikrofotografering ved selskabets foranstaltning af en række vigtige arkivalier i Rigsarkivet og landsarkiverne, således matrikler, jordebøger, folketællinger, lens- og amtsregnskaber, tingbøger, kirkebøger m. v. Til gengæld for den ulejlighed, der påføres arkiverne gennem det øgede ekspeditionsarbejde, leverer Det genealogiske selskab — foruden et kopieringsapparat til brug i Rigsarkivets fotografiske atelier — 4 læseapparater, der vil blive opstillet i landsarkiverne.

Ved indgåelsen af denne aftale er det taget i betragtning, at man af sikkerhedsgrunde må være interesseret i, at vigtige danske arkivfonds fremtidig vil foreligge i fotokopi i U.S.A.

Folketællingsregister. På Rigsarkivets læsesal har arkivassistent Bj. Fabri- cius gennem nogen tid været beskæftiget med udarbejdelse af alfabetisk navne- register til folketællingen for København fra 1845, den første tælling ved hvilken fødested er opgivet. Indtil nu er de gamle bykvarterer sydvest for Gothersgade samt Christianshavn færdigregistreret.

Landsarkivet for Sjælland m. m., kalenderåret 1956.

Antallet af besøgende på læsesalen var 4712 (1955: 4373), og der blev til brug for dem fremtaget 35437 bd., pk. og læg (1955: 34012).

De i årets løb modtagne afleveringer og gaver udgjorde 1222 bd., 2215 pk. og 115 læg (152 hyldemeter). Der har i året 1956 fundet en stor aflevering sted fra Sorø amt, som foruden journaler og journalsager 1882—1913 samt repartitions- fonds- og skolefondsregnskaber også omfattede forligsprotokoller for Sorø amts forligskredse. Efterleveringer modtages fra dommerne i Kronborg vestre birk, Frederiksberg bicks 2. afd., Store-Heddinge, Roskilde (civil- og kriminal- dommer) samt Sorø. Heraf kan fremhæves afleveringerne af skøde- og pante- protokoller, nemlig fra Ramsø-Tune hrd., Lejre hrd. og Roskilde købstad 1847—69 med realregister, for Sorø by og birk 1883—90 med realregister samt en række realregister m. m. for Store-Heddinge købstad og Stevns-Fakse herreder 1853—1948. Fra politikredsene afleveredes kun fra politimesteren i Roskilde. Fra gejstlige embedsmænd modtages afleveringer fra Falster sdr. herreds provsti, Terslev-Ørslev pastorat og fra Godthaabskirken i København (kontra- ministerialbøger for de Classenske boliger 1892—1909). Endvidere modtages afleveringer fra amtslægen for Lolland-Falster og fra 1. udskrivningskreds (lægdsruller for 5. lægd, Frederiksberg). Via Rigsarkivet modtages forskellige fyrarkiver. Mellem gaverne kan fremhæves arkivalierne vedrørende »Bangs virksomhed« (social virksomhed).

Kassationer af forskellige arkivalier udgjorde i 1956 i alt ca. 45 hyldemeter.

Ordningsarbejdet er fortsat efter samme linjer som i det foregående år. Udarbejdelsen af alfabetiske navneregistre til de forskellige arkivprotokoller er fortsat. Afsluttet er bl. a. de alfabetiske registre til de fra Sjællands Stiftamt afleverede executorboer og til Hof- & Stadsrettens skiftekommissions hoved- register 1863—1879.

Landsarkivet for Fyn, 4. juli 1956—11. juli 1957.

Benyttelse. Landsarkivet har i kalenderåret 1956 haft et besøg på 2.621 (1955: 2.340), og der er på læsesalen benyttet 19.766 bind og pakker arkivalier (1955: 16.784).

Afleveringer. Der er modtaget en række normale afleveringer fra dommere, politimestre, præster (også præster for anerkendte trossamfund) og andre embedsmænd. Desuden afleveringer fra menighedsrådene i Odense St. Knuds sogn, Nyborg og Faaborg, sidstnævnte gennem Faaborg byhistoriske Arkiv, der ligeledes har afleveret Faaborg Skib Broes Protocol 1797—1882. Søbysøgaard ungdomsfængsel har afleveret en del godsarkivalier fra 1636—ca. 1909. Fra Landsarkivet for Sjælland er modtaget ministerialbøger fra de ikke længere eksisterende mosaiske menigheder i Assens, Middelfart, Bogense, Svendborg og Kerteminde.

Deposita. Ingen.

Gaver. Nyborg Museum har skænket en række brandforsikringsarkivalier fra Vindinge herred. — Frøken Ruth Sandager, København, har skænket en del arkivalier vedr. gården »Enighed«, Fodslette sogn. — Sigurd Engelstad, Oslo, har foræreret Landsarkivet et mindre manuskript om familien Albech fra Svendborg og Norge.

Ordnings- og registreringsarbejder. Arbejdet med gennemgang og delvis omordning og omregistrering af godsarkiverne fortsættes. — Bogense kommunale arkiv og Fyns lægeforenings arkiv er blevet ordnet og registreret. — Arbejdet med at skabe alfabetiske registre over viede og døde i købstæderne før 1891 er fortsat. Der foreligger nu sedler over viede og døde i Odense, Svendborg og Faaborg før 1891 samt over viede og døde i de øvrige fynske købstæder før 1814 (med undtagelse af Ærøskøbing, hvor man foreløbig mangler tiden 1742—1814). Sedlerne fra Odense vil i løbet af sommeren være renskrevet i 5 store foliobind, der vil blive stillet frem til publikums benyttelse på læsesalen. Sedlerne fra Svendborg og Faaborg er alfabetisk ordnet, de øvrige henligger endnu i kronologisk orden. Sedlerne vil kun ganske undtagelsesvis kunne stilles til publikums benyttelse, før de er renskrevet i protokoller. Dette arbejde er påbegyndt for Faaborgs vedkommende. — Arbejdet med af registersedlerne til skifte-, fæste- og borgerskabsprotokoller at skabe et stort alfabetisk personalhistorisk seddelregister er fortsat og kan muligvis ventes afsluttet i løbet af et års tid. — Et systematisk katalog over Karen Brahes håndskriftsamling (ved arkivar Anne Riising) udkom på 220 års dagen for Karen Brahes død 27. september 1956. Der arbejdes nu på at skabe et systematisk katalog over Karen Brahes Biblioteks trykte bøger.

Kassationer. Af Skovby herreds fogeds arkiv, Bogense byfogedarkiv, Bogense politimesters arkiv samt Assens—Middelfart lægekreds' arkiv er kasseret 54 bind og 67 pakker eller 5½ hyldemeter.

Landsarkivet for Nørrejylland 1956.

Landsarkivet har i 1956 haft et besøg på 3105 (1955: 2880), og der er på læsesalen benyttet 30773 bind og pakker arkivalier. Der er i alt blevet afleveret 1536 bind og pakker, hvoraf de 88 er gaver. Der er bl. a. modtaget arkivalier fra en del provste- og præsteembeder, fra Kompedallejren for civile værnehærtige samt flygtningearkivalier fra borgmesteren i Holstebro og fra Vadum sogneråd. Sognerådsarkivalier er modtaget fra Asmild-Tapdrup, Haderup, No, Sejling-Sinding, Ørum-Viskum-Vejrum og Vinding-Vind kommuner. Endvidere er indkommet: Oversættelse af brev fra pastor Georg Mager, Reichenbach, med

oplysninger om slægten Bitsch (landsretssagfører Lindgaard Pedersen, Viborg), fattigprotokol for Vorup 1759—1802 (amtsrådsmedlem J. M. Jensen, Væt), diverse optegnelser af postmester C. Klitgaard, manuskript om Als sogn (sognepræst M. Larsen, Als) og arkivalier vedrørende afholdsbevægelsen i Viborg amt (Viborg byhistoriske arkiv).

I årets løb er storstedelen af de nyafleverede arkivalier blevet ordnet og registreret. Registreringen af bispearkiverne skrider godt frem og er afsluttet for Ribe og Ålborgs vedkommende. Samlingen af planer og tegninger er blevet registreret.

Forhandlingerne om Landsarkivets byggesag har været fortsat i 1956, uden at der dog i årets løb blev nået noget endeligt resultat. Det stod dog ved årets slutning klart, at sagen nu var ved at være i sin slutfase, idet både Boligministeriet og Undervisningsministeriet havde godkendt de af bygningsinspektøren i samarbejde med landsarkivaren udarbejdede planer, herunder også forslag om en ekstra kælderetage med compactus.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, 1. juli 1956—30. juni 1957.

Af sager, der i årets løb er indgået, skal nævnes Lånekassen for Sønderjylland's arkiv, Åbenrå modstandsbevægelses kontor for særlige anliggender, dele af Dansk Samlings arkiv, forhandlingsprotokol for Dansk forening for Jyndevad og omegn, bygningssager, modtaget fra bygningsinspektøren i Odense, privatarkivalier, modtaget fra flv. amtsforvalter J. Smith, afdøde museumsinspektør Frosts samlinger (væsentligst personalhistoriske).

De sidste år ansørte registre til kirkebøger og personregistre, der var under udarbejdelse, er gjort færdige og indbundet i protokoller. Endvidere er der udarbejdet registre til Løjt kirkebøger og til Højer og Løgumkloster personregistre og påbegyndt registre til Bov og Nordborg kirkebøger. Der er udarbejdet personregistre til Frosts personalhistoriske samlinger og til fortægnelse over gårdenes besiddere i Døstrup sogn efter Døstrup kirkekronike og til skiftesager i amtsretsarkiverne fra 1867 til 1920. Registreret til Slogs herreds kontraktprotokoller er nu omtrent færdigt — der mangler kun eet bind — og sedlerne er ordnede alfabetisk, så de kan benyttes. Der er udarbejdet en fortægnelse over landsarkivets genealogiske og personalhistoriske manuskripter.

De i årets løb modtagne sager er ordnede og registrerede. Ordningen og registreringen af Gram godsarkiv er tilendebragt. Rødding højskoles arkiv og forskellige privatarkiver er ordnede, og der er udarbejdet brevskriverlister.

Erhvervsarkivet, 1. september 1956—31. august 1957.

Erhvervsarkivet har i det forløbne år modtaget ca. 2.500 bind og pakker, hvoraf en betydelig del udgøres af en ny aflevering fra Grosserer-Societetet (1925—49). Dette organisationsarkiv, der nu når ubrudt tilbage til 1742, er en overordentlig vigtig kilde til den danske handels historie. De omfattende afleveringer fra erhvervsorganisationerne er i øvrigt i år blevet fulgt op af Textilfabrikantforeningen for årene 1905—34, fortrinsvis sager vedrørende toldforhold og en forløber for en større aflevering, og af Trælasthandlerunionen for 1917—46, hvori bl. a. er stof til belysning af to restriktionsperioder.

Krigstidsbetonet er også arkivet fra det for længst ophørte Det danske Papirgarnselskab 1917—24, modtaget fra Textilfabrikantforeningen. I tilknytning til Industriraadets arkiv er der derfra afleveret Erhvervenes Pressesekretariat 1920—27. Et arkiv af særlig karakter er Akademiet for de tekniske Videnskaber 1937—52, d. v. s. størsteparten af ingenør Vilh. Marstrands sekretærperiode, hvor Akademiet blev grundlagt og opbygget.

Af arkiver fra provinsens gamle købmandsgårde er der i år indgået to, nemlig en mindre samling fra den kendte Lars Holst, Skagen (»kong Lars«) 1780—1900, og den andrupske gård i Lemvig, det sidste sammen med en meget stor aflevering fra papir en gros firmaet A/S F. Hestbech & Co., Ålborg, 1800—1949. Dette firma, hvis indehavere var i slægt med Andrupperne, er oprindelig grundlagt i Lemvig, men omkring århundredeskiftet overflyttet til Ålborg. Fra shipping-branchen har mæglerfirmaet Carl v. d. Hude, Århus, afleveret nogle meget omfattende rækker journaler og kopibøger 1876—1930. Fra Århus er endvidere modtaget arkivet fra den netop ophørte Vald. Nielsens buntmagerforretning 1932—51; der var her oprindelig bevaret en hel del fra tidligere år; men størsteparten blev ødelagt ved en schalburgtage i krigens sidste måneder. Sammen med handelsarkiverne må også nævnes Vilh. Trydes Boghandel, København, 1860'erne—1955 — de tidlige ting stammer fra forretningens grundlæggelse i Slesvig by, hvorfra den efter 1864 blev overflyttet til København. Som andre bevarede boghandlerarkiver giver også dette adskillige betydningsfulde træk til åndslivets historie.

Af større håndværkerarkiver er der kun et enkelt: A/S Magnus Nielsens Isoleringsforretning, Århus, 1865—1920, oprindelig et murerfirma, der siden har specialiseret sig i isoleringsarbejder.

I tilknytning til tidligere afleveringer har Falcks Redningskorps afleveret abonnementssager for 1956 og A/S Maskinfabrikken Titan, København, sit brevarkiv for 1950 og 1951.

Af retsbehandlede arkiver kan året opvise store samlinger, fortrinsvis kømansarkiver, fra dommerembederne i Fredericia, Lemvig, Odder, Skive, Vejle og Ålborg.

Håndbibliotekets tilvækst udgør 1.270 bd., hvoraf størsteparten er ældre og nyere økonomisk-historisk litteratur modtaget fra Textilfabrikantforeningen.

Arkivet har udsendt årgang 1956 af »Erhvervhistorisk årbog«. Som et tillæg til den medfulgte det i sidste beretning nævnte festskrift til nu afdøde landsretssagfører Carl Holst-Knudsens 70-årsdag.

Den mest afgørende begivenhed for Erhvervsarkivet har dog været, at man i slutningen af august 1957 begyndte at flytte arkivet fra de hidtidige lokaler i Aarhus Universitets bygninger til en selvstændig bygning i Carl Blochs Gade, nær byens centrum. Den nye bygning er ikke ny, idet den er opført i 1902 som banegård for privatbanen Århus—Hammel, der blev nedlagt i 1956. Bygningen blev i løbet af sommeren 1957 istandsat og indrettet til Erhvervsarkivet. I stueetagen er indrettet magasiner, på 1. sal kontorer, mødeværelse, læsesæde, bibliotek og frokoststue og på 2. sal yderligere arbejdsværelser for personalet. Den omfattende flytning er planlagt til at vare ca. 6 uger, således at den ventes afsluttet omkring 1. oktober. Den nye bygning betyder, at der derved er skabt væsentlig bedre vilkår både for besøgende og for personalet.

Københavns Stadsarkiv, kalenderåret 1956.

I kalenderåret 1956 afleveredes til stadsarkivet fra de kommunale institutioner 480 bind og 1743 pakker arkivalier samt 3436 bind og 20 pakker tryksager. Som gaver og deposita fra forskellige institutioner og personer er modtaget 46 bind og 2 pakker. Ved publikationsudveksling med arkiver og biblioteker m. v. i ind- og udland samt andre håndbogsanskaffelser er arkivets håndbogsamling forøget med 357 bind og hefter.

Antallet af ekspeditioner til magistraten udgjorde 5304 stk. journalsager, 493 stk. protokoller, regnskaber m. v., samt 1340 stk. tryksager. Fra magistraten

tilbageleveredes til indsætning 4921 stk. journalsager og 551 stk. protokoller m. v.

Arkivets fonds benyttedes af 1900 besøgende, til hvem der ekspederedes 10.160 stk. arkivalier m. v. For offentlige institutioner og private personer i ind- og udland foretages 52 mere omfattende historiske undersøgelser, hvortil anvendtes i alt 1330 stk. arkivalier m. v.

Af tidsskriftet »Historiske Meddelelser om København« udsendtes 4. række IV binds 9.—10. hefte.

Stadsarkivets fotografiske atelier har for offentlige (hovedsagelig kommunale) institutioner og private udført 6656 mikrofotograferinger, 6942 andre fotografiske arbejder og assisteret ved 22 lysbilledforevisninger. I samarbejde med stadsingeniørens direktorats kloakkontor har det fremstillet en instruktionsfilm vedrørende kloaktunnellering (16 mm, sort/hvid, 16 b. i sek., magnettone, spilletid ca. 45 min.). Tunnellingsmetoden, der vises, har Københavns kommune taget i anvendelse som den første i Skandinavien, hvorfor filmen skal tjene til instruktion af såvel hjemlige som fremmede teknikere. Ca. 25 % af filmen er tegnefilm (levendegjorte skematiske fremstillinger), resten viser maskinanlæg, arbejdsgang etc. I 1957 er 2 andre film sat i arbejde, nemlig henholdsvis Københavns fisketorv og vedrørende etableringen af den nye forbindelse mellem Sjælland og Amager.

Frederiksberg Stadsarkiv, finansåret 1956—57.

Frederiksberg Stadsarkivs hovedvirksomhed i det forløbne finansår har ligesom tidligere bestået i arbejdet med den kommunale forvaltnings akter, men desuden har man i talrige tilfælde ydet bistand ved fremskaffelse af oplysninger til offentlige myndigheder uden for kommunen, f. eks. politiet, skattemyndighederne og folkeregistrene.

I tiden fra 1. april 1956 til 31. marts 1957 har der fra arkivet været foretaget 2462 egentlige udlån. Af øvrige ekspeditioner (oplysninger o.lign.) har antallet været 3301, medens arkivet har været besøgt af 1083 personer. Der er i årets løb sket en tilgang af arkivalier på 21274 stk. (enkeltsager, bind og pakker). Blandt disse kan anføres alle akterne vedr. benzin- og olierationeringen i Frederiksberg Kommune i efteråret 1956. Der er i årets løb kasseret næsten 9 tons arkivalier.

Den i begyndelsen af 1955 ved hjælp af fra Økonomi- og arbejdsministeriet henviste kontorister påbegyndte registrering af alle frederiksbergske borgere 1868—1923 er fortsat.

Det kongelige Bibliotek, finansåret 1956—57.

Det kgl. Bibliotek har i efteråret 1956 udgivet 3. årgang af sit årsskrift »Fund og Forskning i Det kgl. Biblioteks Samlinger« indeholdende bl. a. artikler om H. C. Andersen, Jørgen Andresen Bølling, K. Kroman, Constance Mozart, F. C. Olsen og Struensee.

Biblioteket har i sine egne lokaler afholdt 13 udstillinger, hvoraf især følgende har personalhistorisk interesse: I anledning af 50-årsdagen for Henrik Ibsens død (23. maj 1906) afholdtes en Ibsen-udstilling. I oktober 1956 markeredes 50 året for den store flytning fra Det kgl. Biblioteks gamle hjem til den nuværende bygning med udstillingen »Det kgl. Biblioteks bygning 50 år«. Omkring 100-årsdagen for Joakim Skovgaards fødsel (18. november 1856) arrangeredes udstillingen »Joakim Skovgård som bogkunstner«.

I tilknytning til Københavns Universitets mindehøjtidelighed 7. december

1956 på 300-årsdagen for Niels Stensens immatrikulation fremlagde Det kgl. Bibliotek i Universitetets forhal en mindre udstilling af Stensens bøger med supplerende billeder og håndskrifter.

Håndskriftafdelingen har bl. a. erhvervet følgende:

Forfatteren Henrik Vilhelm Lundbyes stambog. Brev fra Christiern II.s datter, Christine af Lothringen, til kardinal Caracioli, Pavia 2. september 1537. Pastor Laur. Chr. Huulegaards (1779—1848) stambog. Proprietær Henry Alfred Oxholmi Smidts familiearkiv. Lektor Henning Hagerups optegnelser om slægten Hagerup samt afskrifter af breve fra og til hans fader, vajsenhusforstander i Tønder Vilh. Hagerup. Professor Chr. Vilh. Nielsen (1833—1919): »Gamle Minder«. Stamtable over familien Zoëga. Anonym. Udarbejdet i 18. århundrede med senere tilføjelser. 1 stambog tilhørende præsten Joh. Chr. Theodor Schröder, 1777—1814, med mange indførsler fra hans huslærertid på Brahetrolleborg 1802 og hans rejse med grev Ditlev Reventlow 1805. Afd. hospitalsdirektør G. Brøchner-Mortensen: »Erindringsbilleder. 1952«; efterladt manuskript. Niels Stenfeldt: Historiske Skitser. Dr. phil. Gudmund Schütte: Bibliografi over egne trykte arbejder 1893—1956. Fru Helene Tidemand, f. Hilarius-Kalkau's efterladte papirer. Heri 1) breve til hendes moder Vilhelmine Hilarius-Kalkau, f. Erichsen, 2) hendes fader proprietær Valdemar Hilarius-Kalkau's kalendere 1878—1916 og arbejdssjournal for Gundsøgaard 1884. Afskrifter, taget af professor W. Norvin, af breve fra Charles Bonnet, især til Louise Stolberg; tidligere deponeret i Rigsarkivet. Bibliotekar Julius Margolinsky: Forfatterinden Ella Melbye, f. Hancke's jødiske afstamning. H. Friis-Petersen: Dimittenderne fra Vesterborg Seminarium. 1957. En stambog med indførsler 1770—71 fra Leipzig, Göttingen, Lausanne, Paris m. m. af danske og norske, desuden C. G. Heyne, C. M. Wieland o. a. »Ahnenliste Welding, für Birgit von Rennenkampff, geb. Welding in Stade 1956«.

Kort- og billedafdelingen har i det forløbne år modtaget følgende større gaver: Fra Gyldendal ca. 1.900 portrætter og topografiske billeder, af højesteretssagfører Bernt Hjejle 9 portrætraderinger af Hans Nicolai Hansen, fra Gerda Utzon-Frank ca. 100 fotografier af professor Einar Utzon-Frank og hans familie og venner, af overinspektør Kai Uldall 89 danske portrætter (familierne Uldall, Langkilde og Engelstoft), fra boet efter fhv. fuldmægtig i finansministeriet E. A. Schütte ca. 500 portrætter og topografiske billeder, gennem kaptajn Axel Pontoppidan 135 portrætter fra hofjægermesterinde Bech, af fru Edith Philipp en samling portrætter af Georg Brandes og hans kreds og fra boet efter fru Karen Emily Holst ca. 200 portrætter.

Af årets køb kan nævnes 2.200 udenlandske grafiske portrætter købt af Skandinavisk Antiquariat, ca. 150 kunstnerportrætter fra forrige århundrede købt af billedhåndler Spardahl og en mappe med 35 topografiske fotografier fra Grønland optaget af kemikeren Haldor Topsøe på »Fylla«'s Grønlandstogt 1884.

Dansk Folkemindesamling, finansåret 1956—57.

Der er modtaget omrent 2600 blade originaloptegnelser, indordnet i de voksende samlinger af folkeviser, folkemelodier, folkeæventyr, folkesagn, folketro, rim og lege, ordsprog og gåder, festskik og folkeliv. Omrent 2700 blade avisudklip er indordnet i de tilsvarende udklipssamlinger. Samlingens bogsamling er forøget med omrent 625 bind bøger og ca. 275 hefter og særtryk, hvoriblandt særlig må nævnes en større samling særtryk fra Th. Gravlunds dødsho. Iøvrigt er de i fjor omtalte arbejder blevet fortsat i årets løb. Som supplement til eventyregistret er påbegyndt et typeregister over stoffet i ældre, trykte historie-

samlinger, og den påbegyndte indsamling af folkeminder ved hjælp af båndoptager har bl. a. givet ca. 30 eventyr og historier fra Jylland, Sjælland og Bornholm.

Professor, dr. phil. Nils Schiørring har overdraget Dansk Folkemindesamling forarbejderne og manuskriptet til sin udgave af Selma Nielsens viser (=Danmarks Folkeminder nr. 66). I efteråret 1956 har komponisten Thorkild Knudsen påbegyndt et omfattende arbejde på at etablere en transponeret og i enkelte tilfælde let restitueret afskriftsrække af samtlige visemelodiopskrifter i Dansk Folkemindesamling, dels for at lette adgangen til og overblikket over materialet, dels for at tilvejebringe et for typebestemmelse og almindelig analyse gunstigere nodebillede. På baggrund af de indvundne erfaringer forberedes — i delvis samarbejde med Svenskt Visarkiv — en ordning af materialet på grundlag af et nálekortssystem, ligesom der for DgF-stoffet er fremstillet et specielt melodiregister (»intonationsregister»).

Stednavneudvalget, 1. juli 1956—1. juli 1957.

Publikationer. Fortegnelse over stednavne i Ålborg amt er udkommet. Arbejdet med manuskriptet til »Svendborg Amts Bebyggelsesnavne« er fortsat og det meste sat og korrekturlæst, således at værket snart kan fuldendes og udkomme. Der er udarbejdet manuskript til en del af publikationen »Stednavne i Århus og Skanderborg Amter« og en del er sat og korrekturlæst. Udarbejdelsen og sætningen af »Svendborg Amts Naturnavne« er påbegyndt.

Optegnelser. I Ringkøbing amt har dr. Anders Bjerrum og mag. art. Ella Jensen optegnet samtlige sogne i Vandfuld herred. I Århus amt har dr. Kr. Møller optegnet alle sogne i Hads herred samt Borum og Framlev sogne i Framlev herred. Stud. mag. Hans Jørn Jeppesen har i Hasle herred optegnet sognene Åby, Hasle, Brabrand, Årslev, Tiils og Lyngby, i Ning herred sognene Viby og Holme, samt Blegind og Horning sogne i Hjelmslev herred i Skanderborg amt. I Randers amt har prof. Kr. Hald optegnet Tvede og Linde sogne i Nørhald herred, Snæbum sogn i Onsild herred, en del af Dalbyover sogn i Gerlev herred samt i Støvring herred sognene Dronningborg landsogn, Albæk, Harredslev, Støvring, Mellerup og en del af Borup. Hermed er de fonetiske optegnelser af stednavne i hele Randers amt fuldført.

På Færøerne har mag. art. N. Djurhuus fortsat optegnelsen af færøske stednavne.

Udvalg for folkemål. Institut for dansk dialektforskning.

Folkemålsudvalgets arkiv indeholder samlinger til oplysning af danske dialekter og dansk folkekultur. Jf. tidligere beretninger i *Fortid og Nutid*, senest bind 9, pag. 161 ff. og *Danske Folkemaal* 12 årg., pag. 17 ff.

Medarbejdere: Instituttet ledes af lektor i dansk dialektologi ved Københavns Universitet mag. art. Poul Andersen. Den jyske afdeling ledes af assistent, mag. art. Ella Jensen. Assistent for ømålsafdelingen er cand. mag. Inger Ejskjær, og som redaktører ved ømålsordbogen virker dr. phil. Kr. Møller, cand. mag. Chr. Lisse og cand. mag. Jørgen Larsen, ligesom lederen og ømålsassistenten deltaget i dette arbejde.

A. Samlinger i seddelfformat:

1. Ømålsamlingerne, der for tiden bearbejdes som materiale til redaktionen af ømålsordbogen.

2. Jyske samlinger fra en række områder i Nørre- og Sønderjylland samt de jysksprogede øer (Als, Rømø, Mandø, Fanø, Samsø, Anholt, Læsø) i forskelligt omfang under bearbejdelse med publication for øje.

3. Bornholmske samlinger, delvis bearbejdet leksikografisk. Der foreligger manuskript til en bornholmsk ordbog ved mag. art. Aage Rohmann, hidtil redigeret fra a—g.

Størsteparten af seddelsamlingerne er ikke umiddelbart tilgængelige, men oplysninger om enkeltheder kan almindeligvis fås ved henvendelse til Uff.s medarbejdere.

B. Samlinger i kvartbladsformat (m. m.):

1. Topografisk ordnede optegnelser af dialektalt og kulturhistorisk indhold, foretagne med brug af Uff.s spørgehefter (»Spørgeheftebesvarelser« og »Fag-topografisk samling«).

2. »Topografisk samling«. Optegnelser af samme art som ovenstående, men foretagne uden brug af Uff.s spørgehefter.

3. »Manuskriptsamlingen«, omfattende en række ældre og yngre manuskripter med samlinger af eller behandling af dialektord.

Over materialet i disse samlinger er der udarbejdet registranter, der giver oplysninger om, hvad der findes af materiale fra et bestemt sted, og om, hvad der findes af materiale vedr. et bestemt emne. Emneregistranten omfatter også en del filologisk og kulturhistorisk litteratur og dele af samlinger af hovedsagelig materiel folkekultur beroende i Dansk Folkemindesamling. I denne forbindelse kan nævnes, at arkivet også besidder en emnemæssig opstilling af materialet i Feilbergs jyske ordbog.

C. Samling af billeder (fotografier og tegninger) af redskaber m. m. vedr. ældre landbrugsarbejder og håndværk.

D. Samling af prøver af danske dialekter på gramofonplader og lydbånd.

E. Håndbibliotek over (især) nordisk dialektologi og filologi.

Publikationer. Udgang for folkemål udgiver:

1. Publikationsserie A (rent sproglige arbejder), hidtil udsendt 13 bind, hvoraf i 1955: nr. 11: L. Gotfredsen: Langelandsk grammatik i hovedlinier; i 1956: nr. 12: Ella Jensen: Houlbjergmålets bøjningslære; og nr. 13: Kristen Møller: Studier i sammensatte personnavne.

2. Publikationsserie B (arbejder af sprogligt-kulturhistorisk indhold), hidtil udsendt 3 bind.

3. Spørgehefter af sprogligt-kulturhistorisk indhold, hidtil udsendt 11 hefter, hvoraf i 1955: Vævning, redegørelse og spørgsmål, ved Poul Andersen; i 1957: nr. 11: Husdyrenes røgt, ved Kr. Møller.

Desuden udsender Uff tidsskriftet *Danske Folkemaal*, hvoraf hidtil er udkommet 17 årgange. Som særtryk af årg. 17, 3—8 er også fremstillet P. Andersen: Et Hadsherredsmåls formlære, optegnelser fra Søby i Gosmer sogn.

Optegnelses- og indsamlingsarbejdet er blevet fortsat i landets forskellige egne dels af lokale medhjælpere og dels af Uff.s faste medarbejdere i tilslutning til de opgaver, hvis løsning der for tiden arbejdes på.

Redaktionsarbejdet på ømålsordbogen har ført til udsendelsen af en ny række spørgelister, hvoraf hidtil nr. 1—3 er udsendt til en række lokale medarbejdere i ømålsområdet. Interesserede der mener at kunne besvare spørgsmål om dialektord bedes henvende sig til Udgang for Folkemaal, Fiolstræde 1, København K.

Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, kalenderåret 1956.

Selskabet har udgivet Danske Middelalderlige Regnskaber 3. række 1. bind Roskildekirvens Jordebøger og Regnskaber, ved C. A. Christensen. Arbejdet med denne series 2. række: Lensregnskaber, fortsættes. Det samme gælder udgivelsen af: Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes

Historie 1648 ff og af Kongens Rettertingsdomme 1537—44. Endvidere har sel-skabet optaget arbejdet med udgivelsen af rådstueprotokoller og bytingbøger fra Malmø 1503—48 som et første led i udgivelsen af det ældste danske stof af denne art, omfattende også kildemateriale fra Helsingør og Ribe.

Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie 1956/57.

Udvalget har siden sidste beretning i »Fortid og Nutid« fortsat udgivelsen af Ældre Danske Tingbøger. Af Herlufsholm birk er udsendt 4.—5. hæfte af bindet for 1630—33, af Skast herred 4. hæfte af bindet for 1637 og 1.—3. hæfte af bindet for 1638, af Åsum herred 5. hæfte for 1640—43 og 1.—3. hæfte af bindet for 1643—45 og af Sokkelund herred 4. hæfte af bindet for 1621—22, 1625—28.

Til registrering af adkomstdokumenter på dansk landgods 1513—59 har udvalget bl. a. modtaget 5000 kr. af Statens almindelige videnskabsfond og af Økonomi- og arbejdsministeriet fået bevilget 100 % tilskud til aflønning af en henvist erhvervshæmmet kontorist. Det udarbejdede kartotek rummer nu op mod 500 registreringskort.

Udgivelsen af sønderjysk jordbogsmateriale fra 1600- og 1700-tallet er definitivt besluttet for så vidt angår Åbenrå og Løgumkloster amter, og afskrivningen er begyndt ved en henvist kontorist i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland.

Forberedelsen af en udgave af Viborg landstings skøde- og pantebøger 1624—37, 1645—57 og 1660 er fortsat og en statsbevilling hertil søges.

Afskrivningen af kirkebøgerne fra Sørbymagle-Kirkerup og Vonsild sogne er fortsat.

Udvalget har i det forløbne år påbegyndt en skriftserie Bol og By, hvorfra 1. hæfte er et særtryk af den i »Fortid og Nutid« trykte oversigt over præste-indberetninger om sognekaldenes og kirkernes økonomiske vilkår. Desuden påbegyndes endnu i år en serie Landbohistoriske Skrifter for større landbo-historiske undersøgelser. Den indledes med Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525—1774.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, 1. april 1956—31. marts 1957.

I beretningsperioden har Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv måttet indrette nogle kælderlokaler i Lundsgade, hvor der er opstillet arkivalier, aviser, tidsskriftsamlinger samt dubletsamlinger. Trods denne udvidelse trænger pladsproblemet sig stærkere og stærkere på, og man har i øjeblikket faktisk ingen muligheder for at placere ret mange flere bøger.

I perioden er oprettet 2 lokale arkiver i Silkeborg og Nykøbing F., der begge arbejder i nær tilknytning til det lokale bibliotek.

Virksomheden har iøvrigt fulgt retningslinierne fra de forudgående år. Af vigtigere arkivalier, man har fået, kan nævnes en meget betydelig samling arkivalier fra Socialistisk Internationales afdøde sekretær Bjarne Braatøy, ligesom en række enkeltpersoner har skænket arkivalier af vidt forskellig art til samlingerne. Arkivets i forvejen betydelige samlinger om Louis Pio er forøget væsentligt, især som følge af kulturattaché ved den danske ambassade i Washington Carlo Christensens undersøgelser i Amerika. Antallet af løbende tidsskrifter er 317. Det er lykkedes at kontakte flere mindre socialistiske partier i andre lande, således at flere af disse tidsskrifter nu findes i arkivet. I årets løb er udsendt en tryksag »Bøger og tidsskriftartikler om automatisering. Et udvalg af nye bøger«, der er spredt til en række interesserede. Den daglige le-

delse varetages af arkivar Børge Schmidt, fru Lilian Fluger og bibliotekar fru Else Bekker-Nielsen.

Dansk Pressemuseum og Arkiv 1. juli 1956—1. juli 1957.

Forhandlingerne om flytning til Nikolaj kirke endte resultatløst, da det ikke var muligt at tilvejebringe sikkerhed for dækningen af de øgede udgifter, og spørgsmålet om museets fremtidige beliggenhed er endnu ikke afgjort.

Imidlertid fortsættes arbejdet i villaen Asgaardsvej 13, og samlingerne har fået mange værdifulde nyerhvervelser. Blandt de mest interessante er det illegale trykkeri, der i besættelsestiden blev benyttet af Frit Danmark i Aalborg, den gamle »Typograph«-sættemaskine fra Assens, den historiske båndoptager (med taler af de nordiske statsoverhoveder, Churchill, Hitler o. a.), de originale installationer til verdens første telefonavis og en avis-brevkasse fra tiden før første verdenskrig.

Det er lykkedes at få et af Rasmus Christiansens store malerier fra presseudstillingen i 1902 ført tilbage til den oprindelige skikkelse. Det forestiller den unge Orla Lehmann på »Fædrelandet« kontor sammen med Ploug og Gjødvad, og dette billede hænger nu i hallen sammen med det i sidste beretning omtalte tilsvarende maleri, der forestiller Anders Bording i »Den Danske Mercurius« trykkeri i 1666. Af de mange malerier, tegninger og fotografier, der er kommet til i årets løb, kan nævnes Viggo Johansens store maleri af redaktør Kristian Dahl, et portræt af bladudgiveren og politikeren Rasmus Claussen, tegnet af sønnen, digteren Sophus Claussen, fotografier af museets grundlægger og første formand, redaktør Anker Kirkeby, og Fritz Jürgensens tegning af redaktør M. L. Nathanson.

Biblioteksbestanden er blevet betydeligt udvidet, dels ved gaver, dels ved køb, og arkivet kompletteres dagligt med udklip fra aviserne af artikler vedrørende pressens forhold i videste forstand. Der er gode muligheder for kildestudier i det materiale, vi er i besiddelse af.

Som følge af de servitutter, der er pålagt villaen på Asgaardsvej, er der ikke offentlig adgang til museet, men alle interesserede er meget velkomne, når de på forhånd træffer aftale med os derom, og mange har i det forløbne år benyttet sig deraf. På rundskuedagen var der således to omvisninger, og Folkeligt Opplningsforbunds Frederiksberg afdeling har efter i år gæstet os som led i sit studiekredsarbejde. Desuden har adskillige journalister fra de andre nordiske lande besøgt museet i årets løb. Også danske pressefolk har gjort den erfaring, at der er godt »stof« at hente på Pressemuseet, ikke mindst i den righoldige samling af jubilæumsaviser, i de fyldige personalhistoriske oplysninger om journalistikens udøvere fra Anders Bording til i dag og i det omfattende billedmateriale.

Medlemstallet er steget fra 296 til 389. Det fordeler sig på 59 medlemmer, der repræsenterer aviser og tidsskrifter samt faglige sammenslutninger, og 330 enkeltmedlemmer.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Slesvig den 29.-30. august 1957

Årsmødet begyndte torsdag aften den 29. august kl. 20 på Gottorp slot. På grund af sygdom havde overinspektør *Kai Uldall* desværre måttet sende afbud, og i stedet for holdt museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg, et foredrag om »Danske historiske portrætter på slotte og herregårde i Sydslesvig«, medens museumsinspektør *Sigurd Schoubye*, Tønder, senere talte om »Gammel fajance fra slesvigske og holstenske fabrikker«. Begge foredrag var ledsaget af lysbilleder og gav et levende indtryk af de stærke kulturelle forbindelser, der gennem tiderne har været mellem hertugdømmerne og kongeriget. Efter foredragene var der lejlighed til at se en for tilfældet arrangeret udstilling af billeder, møbler, fajance og glas i Landesmuseet.

Til repræsentantskabsmødet, som den følgende dag begyndte kl. 9 på Gottorp slot, var følgende museer repræsenteret: Nationalmuseets 1., 2. og 3. afd., Kunstmuseum, Rosenborg, Tøjhusmuseet, Dansk Landbrugsmuseum, Handels- og Søfartsmuseet, Helsingør Bymuseum, Frederiksborg, Frederiksværk, Gilleleje, Tikøb, Roskilde, Køge, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Vordingborg, Maribo, Odense, Fåborg, Hjørring, Skagen, Frederikshavn, Nykøbing M., Ålborg, Randers, Grenå, Den gamle By, Forhistorisk Museum, Horsens, Silkeborg, Odder, Vejle, Kolding, Ringkøbing, Herning, Lemvig, Esbjerg, Haderslev, Tønder og Sønderborg.

Efter at have budt gæster og repræsentanter velkommen til årsmødet udtalte *formanden*, museumsdirektør *Svend Larsen*, Odense, følgende: »Siden sidste årsmøde har danske museer mistet tre mennesker, der var knyttet til vort arbejde. Den 27. januar 1957 døde redaktør Anker Kirkeby. Siden 1907 havde han været knyttet til »Politiken«, hvor han var en højt værdsat medarbejder. På mange områder var han en pioner. Han var en af de første, der så den betydning, filmen kunne få, brugt til historisk dokumentation, og så tidligt som i 1914 syslede han med tanken om oprettelsen af et »Film- og Stemmekarkiv«. Han var også initiativtageren for oprettelsen af et dansk pressemuseum; i sine sidste år virkede han rastløst for en løsning af denne opgave, og på det grundlag fik han også kontakt med Dansk kulturhistorisk Museumsforening. Dansk Pressemuseum og Arkiv blev optaget som medlem, og vi havde den glæde at se Anker Kirkeby i vor kreds og havde glædet os til et samarbejde med ham.

I Struer arbejdede afdøde forfatter Johs. Buchholtz for oprettelsen af et museum. Han testamenterede sine samlinger til byen, og efter Buchholtz's død blev hans enke leder af museet. Olga Buchholtz var som sin mand meget interesseret i dette arbejde. Også hun er i årets løb afgået ved døden.

For dansk historisk forskning og for museerne i særdeleshed var det et smerteligt tab, da folketingsmand Svend Jørgensen, Toreby på Lolland, den 28. oktober 1956 afgik ved døden. Med levende interesse deltog han i det lokalhistoriske arbejde. Fra 1928—54 var han medlem af bestyrelsen og kasserer for

Lolland-Falsters historiske Samfund, ligesom han var medlem af bestyrelsen for Danmarks Folkeminder og for Lolland-Falsters Stiftsmuseum. I denne egen-skab så vi ham ofte som deltager i vores møder, måske mere som den lyttende og iagttagende end som deltager i diskussionerne. Men vi vidste, at han med levende interesse fulgte diskussionen af vores problemer. I folketingset talte han vor sag og var vor gode støtte.

Vi vil bevare mindet om disse i taknemmelighed og ære deres minde.«

Efter at landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, Viborg, var valgt til dirigent, aflagde *formanden* beretning om foreningens arbejde i året 1956—57 og udtalte herunder bl. a.:

»Siden sidste årsmøde er følgende museer optaget som medlemmer af foreningen: Dansk Fiskerimuseum, Skjern, Dragør, Øregaard og Ærø Museum. Dermed er foreningens medlemstal 100. Vi byder de nye medlemmer velkommen i vor kreds.

Uanset museernes meget forskellige forhold både i økonomisk og administrativ henseende er grundlaget for vort arbejde fælles, og kun ved sammenhold kan vi gøre os håb om at vinde frem. Siden krigsårene har forholdene ikke været vanskeligere, end de har været i det forløbne år. Det begyndte med alvorlige økonomiske vanskeligheder for landet som helhed, det fulgtes op af de voldsomme udenrigspolitiske begivenheder, som et øjeblik truede verden med en ny omfattende krig, og endelig kom valget med et resultat, som man næppe havde ventet.

Nogen fornøjelse har det ikke været at arbejde med museernes opgaver under sådanne forhold. I det store spil virker de små og ubetydelige, og kun troen på, at vort arbejde på længere sigt er af betydning for bevarelseren af vor kulturelle arv, kan holde modet oppe.

Ikke desto mindre har det været muligt at fastholde linien for foreningens almindelige virksomhed.

Vi har afholdt to *studiekredsmøder*, et i Kalundborg og et i Ålborg. Medens man tidligere ved disse møder har ladet dem forme sig således, at deltagerne fra deres samlinger har medbragt genstande, der har kunnet give anledning til diskussion, har vi i år prøvet at samle diskussionen om visse hovedemner. I Kalundborg var det spørgsmålet om behandling og udstilling af tekstiler, i Ålborg konserveringsproblemer. Begge møder havde meget stor tilslutning, og jeg tror, at deltagerne havde et godt udbytte. Jeg takker de to museer for den udmærkede tilrettelægning af møderne.

Umiddelbart før sidste årsmøde forelå det første bind af »*Arv og Eje*«, og abonnenterne har for et par dage siden modtaget årgang 1957. I mange henseender har vi haft stor glæde af denne publikation. Den blev straks modtaget med interesse af pressen, og medens »*Danske Museer*« ikke havde mere end godt 400 abonnenter, har »*Arv og Eje*« fået ca. 700 abonnenter. Af oplaget på 1000 eksemplarer er der kun et par hundrede tilbage, af årgang 1956 endog kun ca. 100.

Vi måtte dog forudse, at det i økonomisk henseende kunne blive svært at holde årbogen igang. De mange klicheer og det smukke udstyr bidrager væsentligt til det betydelige salg, men det er også kostbart, og på den anden side er der grænser for, hvor meget man kan forlange for en bog af denne art. Da vi i november havde en oversigt over årbogens økonomi, var forholdet det, at udgifterne androg ca. 10.600 kr., medens indtægterne var ca. 7.700 kr., altså et underskud på ca. 2.900 kr. Igennem en årrække har vi fra undervisningsministeriet modtaget et tilskud på 1.000 kr. årligt, og da det forlød, at der kunne være mulighed for en forhøjelse af dette tilskud, sendte vi i november et andragende

til ministeriet, i hvilket vi gjorde rede for årbogen og dens økonomi, og vi pegede på, at man til nedbringelse af underskudet nok havde den mulighed at forhøje medlemskontingentet til foreningen, men at man ikke turde gå den vej i betragtning af, at museernes økonomi i forvejen er meget hårdt belastet. Ansøgningen kom til behandling netop i den i økonomisk henseende mest kritiske periode, og vi måtte nøjes med de sædvanlige 1.000 kr. Til gengæld havde vi den tilfredsstillelse, at Departementet for Told- og Forbrugsafgifter efter ansøgning fritog os for papirafgiften, dog først for de kommende bind. Hertil kommer fra trykkeriet en påen bonus, der dog først udbetales ved udsendelsen af den følgende årgang. For den nu foreliggende årbogs vedkommende gælder det, at vi har kunnet forøge antallet af annoncer, som giver os 400 kr. pr. side, og selv om »Arv og Eje« stadig må slås med pengemangel, tror jeg, at årbogen er ved at komme ind i et fast leje, så foreningen uden økonomiske betænkeligheder kan forsvare dens fortsatte udgivelse, alt under forudsætning af, at medlemmerne hver især vil gøre et effektivt arbejde for at skaffe nye abonnenter.

Efter studiekredsmødet i Ålborg blev der fremsat ønsker om, at de *meddelelser* om konserveringsresultater, der ved den lejlighed blev fremført, måtte blive publicerede. Spørgsmålet har været drøftet i bestyrelsen. Vi er enige om, at det vil kunne være værdifuldt, om vi lejlighedsvis kunne udsende museumstekniske meddelelser, men på den anden side betyder det også en merudgift, som vi ikke vil påføre foreningen uden godkendelse her på årsmødet.

Som omtalt på sidste årsmøde, har den nye lov om told- og forbrugsafgifter medført, at museernes tidligere adgang til *fritagelse for sølvskat m. v.* er bortfaldet. På initiativ af museumsdirektør Erik Zahle havde vi en samtale med finansministeren om dette spørgsmål. Herunder fik vi oplyst, at eftersom loven nu engang er vedtaget, vil den tidligere fritagelsesmulighed desværre ikke kunne generhverves, før en eventuel kommende revision af loven finder sted.

Som bekendt er der på finansloven afsat følgende *tilskud til museerne*:

- 1) Det direkte statstilskud, der for finansåret 1957—58 er på 70.200 kr.
- 2) Dispositionsbevillingen på 10.300 kr., der tager sigte på at forhøje museernes effektivitet gennem tilskud til nødvendige omordninger, anskaffelse af montrer, indlægning af varme og elektrisk lys m. v.
- 3) Yderligere dispositionsbeløb på 20.000 kr. til anskaffelse af særligt værdifulde museumsgenstande.

Det direkte tilskud til museerne fordeles på grundlag af de indsendte regnskaber. Med hensyn til fordelingen af de to andre bevillinger har forholdet tidligere været det, at nævnet har medvirket ved fordelingen af dispositionsbevillingen til forhøjelse af museernes effektivitet, medens tilsynet har medvirket ved fordelingen af bevillinger til indkøb af særligt værdifulde museumsgenstande. Det forhold, at to forskellige organer hver for sig arbejdede med disse fordelinger, var uheldigt, og for første gang har man i år praktiseret at holde et fællesmøde mellem museumsnævnet og de tilsynsførende, hvor man har diskuteret de indkomne ansøgninger.

Som så ofte før viste det sig, at de ansøgte beløb langt overskred de midler, der var til rådighed. Man besluttede derfor, at man hellere ville give nogle store beløb til løsning af større opgaver end klatte beløbene ud til småopgaver. Nogle museer har derfor fået relativt store beløb, andre har måttet renoncere i første omgang. Der vil senere under mødet blive gjort rede for disse middlers fordeling.

Desværre gælder det som en almindelig regel, at ansøgningerne ikke er tilstrækkeligt motiverede. Når det gælder ansøgninger om bidrag til museernes omordning, bør der foreligge en klar planlægning af de opgaver, som man vil

søge løst. Det er utilstrækkeligt blot at søge om penge til en montre, dens plads i helheden må angives. På samme måde bør der ved en ansøgning om beløb til indkøb af museumsgenstande medfølge fotografi og beskrivelse af de pågældende stykker. Man kan ikke vurdere en ansøgning, hvor der f. eks. kun nævnes »en samling oldsager«.

Forøvrigt vil jeg gerne pege på de muligheder, som vi har for at udnytte *beskæftigelseslovene* i museernes arbejde. Det gælder navnlig foranstaltninger for erhvervshæmmede. Flere museer har i de sidste år til stor glæde for begge parter benyttet sig af den adgang, som loven giver, til at knytte erhvervshæmmede til et museum, hvad enten det drejer sig om konserverings- eller kontorarbejder. Det kræver naturligvis, at der er et vist tilsyn og finder en tilrettelægning af arbejdet sted, men den udbetalte arbejdsløn dækkes med 100 %, og ved forhandling med de stedlige anvisningskontorer vil man kunne få den arbejdskraft, der skønnes bedst egnet til formålet.

Nævnet har i det forløbne år afholdt en række møder, hvor man til stadighed har fulgt de muligheder, der måtte være for at få *museernes lovforslag* ført frem. Da den politiske situation ved årsskiftet tegnede sig meget mørk, havde vi en drøftelse med undervisningsministeren, der påny gav udtryk for sin positive indstilling, men tilrådede at se situationen an til efter valget. Meget betydningsfuldt er det, at flere kommuner har forhøjet deres bidrag til de lokale museer. Dette er det absolute grundlag for en forbedring af museernes forhold. Det er den lokale støtte, der skal begrunde en øget støtte fra staten. Dette er det enkle og grundlæggende princip, som vi ønsker lovfæstet.

På foranledning af undervisningsministeren blev der i februar afholdt et møde mellem repræsentanter for skoler og museer, idet der var fremkommet et forslag om oprettelse af et *museumssektorat* med henblik på tilrettelægning af museernes udnyttelse i skolernes undervisning. De rent principielle retningslinier blev drøftet, og der blev lejlighed til at understrege de interesser, som lokalmuseerne har i disse overvejelser. Allerede nu er der nogle steder i landet en nøjere kontakt mellem skolevæsen og museum, idet det kommunale skolevæsen overdrager en lærer at være kontaktmand til museet og i samråd med dette tilrettelægger skolernes museumsbesøg.

På et tidligere møde har spørgsmålet om *museernes opvarmning* ved elektricitet været rejst, og på given anledning har vi forelagt spørgsmålet dels for Nationalmuseets teknikere, dels for Norske Museers Landsforbund. I Norge har man flere steder gjort brug af opvarmning med elektricitet, og man har gode erfaringer, men forudsætningen er, at bygningerne er omhyggeligt isolerede, og helst fra begyndelsen indrettet til denne opvarmningsform. Dernæst kræves det, at opvarmningen finder sted til stadighed, altså også udenfor åbningstiden. I realiteten er det opfattelsen, at selv om man får strømmen på meget billige vilkår, vil denne opvarmning ikke kunne anvendes med fordel i danske museer, og da slet ikke, når det drejer sig om museer i bindingsværksbygninger.

På foranledning af bibliotekskonsulent Mogens Iversen er der blevet nedsat et særligt »udvalg til registrering af manuskripter og arkivalier«. Udvalget består af landsarkivar Johan Hvidtfeldt, cand. pharm. Hans Brandt, bibliotekskonsulent Mogens Iversen, bibliotekar Anker Olsen og museumskonsulent Halkjær Kristensen. Formålet er at få udarbejdet en fortægnelse over de institutioner, hvor der foreligger manuskripter og arkivalier, der kan tænkes at have værdi for den historiske forskning. Udvalget har afholdt fem møder, og man er nået til enighed om formen for et spørgeskema, der vil blive tilstillet de pågældende institutioner.

Landsudvalget for Turistvarer har anmodet os om at støtte udvalget i dets

arbejde for at fremstille bedre turistvarer. Udvalgets arbejde har i det forløbne år utvivlsomt haft betydning, og for de museer, der i større udstrækning har turistvaresalg, kan jeg kun henlede opmærksomheden på udvalget og anbefale samarbejde med det.

Endelig skal jeg nævne, at *Nationalmuseet* d. 15. maj fejrede sit 150-års jubilæum ved en storstilet festlighed, hvor jeg på foreningens vegne havde lejlighed til at bringe vor hilsen og lykønskning.

Til slut bringer jeg en tak til de mange, der på den ene eller anden måde har vist foreningen interesse og har støttet bestyrelsen i dens arbejde. Jeg takker undervisningsministeriet for den velvilje, som ministeriets embedsmænd har vist vore forskellige problemer, og jeg takker mine kolleger i museumsnævnet for det gode samarbejde, vi har haft, og som har været en opmuntring i en trang tid. Ligeledes retter jeg en varm tak til de mange museer, der på den ene eller anden måde har vist foreningen interesse og har støttet bestyrelsen i dens arbejde. Takken gælder også Dansk historisk Fællesforening; det nære samarbejde med moderforeningen har ofte været en inspiration i arbejdet. Og sidst, men ikke mindst, gælder takken mine kolleger i bestyrelsen for godt og loyalt samarbejde; i denne forbindelse takker jeg også museumsinspektør Holger Rasmussen for den præcision og omhu, hvormed han har forestået redaktionen af »Arv og Eje«.

Den efterfølgende diskussion drejede sig hovedsagelig om årbogen og udsendelsen af museumsmeddelelser.

Holger Rasmussen gjorde kort rede for de retningslinier, hvorefter årbogen redigeres. Det er meningen, at »Arv og Eje« skal være det sted, hvor museer, som ikke selv udgiver en årbog, skal have mulighed for publicering. Den skal bringe artikler om enkelte interessante ting i museerne, men også oversigter, som nogenlunde udtømmende behandler bestemte emner. Desuden vil vi også gerne bringe oversigter over den nyeste museumslitteratur.

Sigvard Skov, Kolding, ønskede oplyst, i hvor høj grad »Arv og Eje« belastede foreningens økonomi.

Jørgen Paulsen, Frederiksborg, opfordrede bestyrelsen til at finde et grundlag for udgivelsen, hvor årbogen kan udkomme uden at belaste foreningens budget.

Kassereren oplyste, at »Arv og Eje« 1956 havde belastet foreningens budget med godt 2.000 kr.; salget af restoplaget kan nedbringe underskudet noget, og for årg. 1957 tegner udsigterne sig noget lysere. Vi har flere annoncer, abonnenttallet er stigende, og vi nærer også forventning om, at statstilskudet må blive forøget.

Glob syntes, at en forening med 100 medlemmer let måtte kunne bære årbogen. Han foreslog, at der i årbogen kom nogle artikler om konservering.

Riismøller gik varmt ind for en fortsat udgivelse af årbogen, der er det naturlige --- og næsten eneste sted, hvor lokalmuseernes folk kan publicere deres fund og undersøgelser fra historisk tid. Han ville gerne vide, om de ældre årgange stadig kunne købes.

Andre repræsentanter udtalte sig ligeledes for en fortsat udgivelse af årbogen, som man anså for at være af den allerstørste betydning for museernes arbejde, ligesom den havde stor interesse langt ud over museumsfolkenes kreds. Adskilige repræsentanter tegnede sig for et yderligere antal abonnementer.

Sekretæren oplyste, at der endnu kunne skaffes eksemplarer af hele årbogen, men der fandtes kun et meget lille restoplag af »Danske Museer« II og III.

Formanden takkede for de fremsatte udtalser, der måtte tages som udtryk for, at forsamlingen ønskede arbejdet med årbogen fortsat. Han var imod en

forhøjelse af kontingenget for at klare årbogen og udtalte håbet om, at det skulle lykkes i det kommende år at rette årbogens økonomi op uden en sådan.

Calov, Kalundborg, anbefalede at fortsætte med studiekredsmøderne efter den linie, der var fulgt i det forløbne år, men han ville dog henstille, at man ikke helt droppede diskussionen om de enkelte museumsgenstande.

Frits, Hjørring, var modstander af at lade konserveringsopskrifter og andre ting af rent museumsteknisk art trykke i »Arv og Eje«. Han ville foreslå, at den slags fremkom hektograferet på løsblade, som kunne indsættes og opbevares i springbind.

Flere tilsluttede sig dette forslag, og bestyrelsen lovede at arbejde videre med dette og en fortsat udgivelse af »Museumsmeddelelser«.

Tidemand-Dal, Næstved, foreslog bestyrelsen at lade nedsætte et udvalg af museumsfolk og teknikere, som kunne finde en løsning på museernes belysnings- og varmeproblemer.

Formanden takkede for de stillede forslag og udtalte, at bestyrelsen gerne ville gå med til at søge disse fremmet.

Forsamlingen godkendte derefter formandens beretning.

Regnskabet. Kassereren, museumsdirektør *Knud Klem* forelagde derefter årsregnskabet, der balancederede med 17.996,33 kr. Årbogen havde givet et underskud på 2.506,37 kr., til brug for tekstilkonservering henstår 1.856 kr., og til foreningens almindelige drift er der 70,39 kr. Kassereren omtalte påny nødvendigheden af at forbedre årbogens økonomi gennem øget salg og tilgang af annoncer og mente, at der var gode muligheder på begge områder, dog ville det være af megen betydning, om et beløb kunne opnås som støtte i den første vanskelige tid. Regnskabet var revideret af de to revisorer *Jørgen Paulsen* og *Ove Marcussen*, der intet havde haft at bemærke til det. Regnskabet godkendtes.

Efter bestyrelsens forslag vedtoges det at lade årskontingenget forblive uændret.

Dispositionsbevillingerne. Sekretæren, museumskonsulent *P. Halkjær Kristensen*, forelagde sidste års fordeling af disse bevillinger. Ved tilskud fra tips-tjenestens overskud var bevillingen til anskaffelse af montrer m. v. forhøjet til 18.000 kr. Der var indkommen 18 ansøgninger om i alt 58.626 kr. Fordelingen blev følgende: Ringkjøbing Museum 500 kr. til montre, Esbjerg Museum 900 kr. til montre, Hørsholm Egns Museum 300 kr. til montre, Odder Museum 1.500 kr. til installationer, Randers Museum 800 kr. til indretning af købmandsbod, Vendsyssels hist. Museum 2.000 kr. til montrer, Tønder Museum 2.500 kr. til oliefyr og magasin, Falsters Minder 1.000 kr. til montrer, Vestfyns Hjemstavnsgård 400 kr. til ændring af elektr. installation, Morslands hist. Museum 2.000 kr. til montrer, Haderslev Amts Museum 3.000 kr. til reoler, Ålborg hist. Museum 2.000 kr. til kontor- og arbejdslokaler, Køge Museum 1.100 kr. til brandslukkere og støvsuger.

Bevillingen på 20.000 kr. til indkøb og konservering havde 21 ansøgninger om i alt 36.307 kr., og fordelingen blev: Museet på Sønderborg Slot 1.200 kr. til indkøb, Haderslev Amts Museum 3.000 kr. til indkøb og konservering, Tønder Museum 1.100 kr. til indkøb, Frederiksværk Museum 928 kr. til indkøb, Lolland-Falsters Stiftsmuseum 722 kr. til indkøb, Næstved Museum 450 kr. til indkøb, Vendsyssels hist. Museum 1.500 kr. til indkøb og konservering, Ålborg hist. Museum 1.200 kr. til indkøb, Kalundborg Museum 3.500 kr. til indkøb og konservering, Åbenrå Museum 2.000 kr. til indkøb, Den gamle By 850 kr. til indkøb, Kerteminde Museum 150 kr. til indkøb, Hobro Museum 900 kr. til registrerings- og konserveringsarbejde, Nordsjællandsk Folkemuseum 800 kr. til registrerings- og konserveringsarbejde, Falsters Minder 500 kr. til konservering, desuden har

museumstilsynet for 1.200 kr. indkøbt en samling Blåtårnsfliser til fordeling blandt enkelte lokalmuseer.

Sekretæren redegjorde derefter ganske kort for det af ham i årets løb udførte *konsulentarbejde*. Protokollering og nyopstillinger er foretaget i en lang række museer, og for museerne i Odder, Grenå og Stege er der sket det glædelige, at de har kunnet flytte samlingerne til andre og bedre museumsbygninger, og Lemvig Museum har rejst en større tilbygning, hvorved der bliver plads til maleri- og specialsamlinger. Adskillige steder er man godt i gang med at rense de egnsfremmede genstande ud af samlingerne, hvorved museernes egnsspræg træder tydeligere frem. Det er også glædeligt at mærke den stigende interesse, der overalt er for at få træ- og jernsager konserveret, et område hvor der i høj grad trænges til et energisk arbejde, hvis ikke mange af vore museumsgenstande skal gå til grunde.

Til *bestyrelsen* genvalgtes Gudmund Boesen, Aage I. Davidsen og Holger Friis. Svend Larsen genvalgtes til formand, Jørgen Paulsen og Ove Marcussen genvalgtes til revisorer.

Under punktet *eventuelt* spurgte *Tidemand-Dal*, om nogen kunne fortælle ham, hvor et sværd fra en udgravnning i Næstved i 1862 var blevet af; det er formodentligt havnet i en privatsamling. Han ville også henstille, at man tænkte på indretning af hvilepladser i museerne, mange ældre besøgende ville være glade herfor.

Helge Søgaard og *Arne Meyling* omtalte museernes opgave i den almindelige skoleundervisning. Søgaard meddelte, at »Den gamle By« havde fået indrettet en skolestue til undervisningsbrug, og en lærer fra Århus kommunale skolevæsen havde fået til opgave at tilrettelægge skolernes museumsbesøg og undervisningsarbejdet i forbindelse hermed.

Langballe, Køge, anbefalede museerne gennem bytning og deponering at få de egnsfremmede genstande udskilt af samlingerne. Desværre kan det ofte være vanskeligt at finde frem til de rigtige bytteforbindelser.

Formanden takkede for de forskellige indlæg; han ville foreslå at lade meddelelser om bytteønsker gå til museumskonsulenten, som så kunne søge at finde den rette løsning på spørgsmålet.

Om eftermiddagen drøftede forsamlingen spørgsmålet om »*Konservering og restaurering af træsager*«. Indledende foredrag blev holdt af konservator *B. Brorson-Christensen*, der talte om konservering af mosefundet træ (foredraget vil delvis blive trykt i »Aarb. f. nord. Oldk. og historie« 1956), og museums-konsulent *P. Halkjær Kristensen*, hvis indlæg omhandlede konservering og restaurering af de ikke jordfundne trægenstande, idet han hovedsagelig holdt sig til indholdet af et par artikler af konservator *Axel Christensen*: »*Konservering af museumsgenstande*« (Svenska Museer 1956) og »*Lidt om restaurering og konservering af stole*« (Budstikken 1957).

Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Slesvig den 30. august - 1. september 1957

De historiske samfunds sektionsmøde

afholdtes på Hotel Skandia fredag den 30. september kl. 15,00.

Som 1. punkt på dagsordenen behandledes spørgsmålet om den fortsatte udsendelse af amtsudgaverne af Danmarks Riges Breve. Sprog- og litteraturskabets administrator, dr. phil. Alb. Fabritius, gav en redegørelse for arbejdet med udsendelsen af amtsudgaverne, der havde taget sin begyndelse i 30'erne. De økonomiske forhold havde siden da ændret sig meget væsentligt; trykkepriserne var steget meget, og amtssamfundenes bidrag til trykningen af amtshæfterne udgjorde nu kun en forsvindende del af fremstillingsomkostningerne. Såremt amtssamfundene ikke var villige til at yde et beløb af en størrelsesorden på 15—20.000 kr. pr. hæfte, altså 4—5 gange så meget som hidtil, så bestyrelsen for selskabet sig nødsaget til at standse udgivelsen af amtshæfterne. Man var nået frem til år 1332, og dr. Fabritius fandt, at man lige så godt kunne standse her som ved 1340. Under den følgende drøftelse viste det sig, at enkelte af samfundene, Ribe amt og Sønderjylland, var interesseret i, at udsendelsen bliver fortsat. Dr. Fabritius ville undersøge, hvad prisen bliver, både når alle amter er med, og når kun enkelte ønsker at fortsætte. Sprog- og Litteraturskabet er villig til at betale, hvad det koster at lade satserne stå, indtil der er truffet en afgørelse. Dr. Fabritius oplyste, at bd. 12 forelå i 2. korrektur. For 1. rækkes vedkommende må der ses helt bort fra udsendelse af amtshæfter, og for 3. rækkes vedkommende kan der kun leveres amtshæfter til fremstillingspris.

Punkt 2 vedrørte spørgsmålet om beskyttelse og fredning af de historiske minder. Emnet var ønsket drøftet af førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, der i sin forelæggelse nævnte, at ejerne af marker, hvor der findes oldtidsminder, ofte ikke ved, at disse er fredede og ej heller om fredningen er tinglyst. Den maskinelle udvikling inden for landbruget havde medført betydelige skadefirknninger på mindesmærker. Efter fredningsloven skal dommerne hvert tredie år inspicere de fredede minder, men tilsynet var ikke effektivt nok, og de idømte straffe for overtrædelse af loven var alt for lemfældige. H. K. Kristensen henstillede, at DHF undersøgte muligheden for at få fredningsloven ændret, så det bliver Nationalmuseet, der overtager tilsynet. Formanden mente, at denne sag var meget ømfindtlig, og at den vel nærmest hørte hjemme under museumsforeningen, men så dog gerne, at den drøftedes her. Han nævnte, at det for mange vist var et spørgsmål, om tilsynet ikke burde henlægges til de lokale museer. Forfatteren Tobiassen Kragelund mente, at en del af skaderne på højene kunne undgås, såremt ejerne med mellemrum skriftligt blev gjort opmærksom på, at de havde fredede mindesmærker på deres marker. Førstelærer Strange Nielsen pegede på de kommunale fredningsudvalg, som årligt burde indsende beretninger om højenes tilstand. Direktør Kaaber holdt på, at dommerne burde beholde tilsynet, de var mest uhildede. Formanden afsluttede drøftelsen af dette

punkt med at sige, at han ikke troede, der var mange praktiske muligheder for at få en nyordning gennemført nu. Han ville gerne forelægge sagen for foreningens bestyrelse, og spørgsmålet kunne derefter tages op igen på næste årsmøde. Det rette forum for drøftelsen måtte dog efter hans mening være museumsforeningen.

Som *punkt 3* på dagsordenen behandledes spørgsmålet om udsendelse af litteraturlister eller oprettelse af et historisk forlag. *Formanden* indledede drøftelsen med at nævne, at forlagsspørgsmålet tidligere havde været fremme på årsmøderne og inden for styrelsen, men man turde ikke rigtig binde an med at oprette et forlag. Dette burde bygges op på andelsbasis, men den fornødne sagkyndige medhjælp ville medføre forholdsvis store udgifter. Der betales i dag 40—45 % til forlagene, hvorfaf størstedelen vel kunne spares ved direkte salg til interesserende. Man har derfor tænkt sig muligheden af, at der i *Fortid og Nutid* skulle bringes fortegnelser over nyudkommet historisk litteratur med oplysninger om, hvor bøgerne kan købes. Endvidere har man overvejet at udarbejde et centralkartotek over historisk interesserende personer i Danmark, og dette skulle gratis stilles til rådighed for samfund, museer m. m. samt enkeltpersoner, og der var næppe tvivl om, at udsendelse af bestillingskort efter dette kartotek ville kunne give gode resultater. Arkivar *Iversen* nævnte, at man fra Historisk samfund for Sønderjyllands side havde været interesseret i at få forlagsspørgsmålet fremdraget på mødet, da man i Sønderjylland stod overfor en nyordning. Han havde ikke tænkt sig, at der skulle oprettes et nyt forlag, men at DHF bemyndigedes til på samtlige amtssamfunds vegne at forhandle med et forlag om en rimelig salgsordning. Dr. *Fabritius* anså ikke Iversens forslag for farbart, da der ikke kan rokkes ved boghandleravancen, og forlagenes kommissionsfortjeneste er så ringe, at der her ikke vil kunne opnås noget af betydning. Det oplystes, at Ribe og Holbæk amter har Haase som kommissionær. Sønderjylland sælger gennem boghandlernes kommissionsanstalt, men i Nord-slesvig tillige direkte gennem boghandlerne. *Formanden* konkluderede drøftelsen derhen, at foreningerne i så vid udstrækning som muligt bør arbejde henimod at sælge deres publikationer direkte, altså uden om forlag og boghandel. Han er på den anden side villig til at tage spørgsmålet om en gunstigere aftale med et forlag op til drøftelse inden for bestyrelsen. De enkelte foreninger bør dog vist spørges forinden.

Punkt 4 behandlede et ønske fra Randers amt om en drøftelse af spørgsmålet om bytteksemplarers anbringelse i centralbiblioteker. Adskillige samfund overlader deres bytteksemplarer til bibliotekerne med det resultat, at adskilige af disse udmelder sig som medlemmer af de foreninger, hvis årbøger de modtager. Arkitekt *Tidemand-Dal* mente, at det kunne være en fordel for samfundene, at bibliotekerne modtog bytteksemplarerne, da de kommunale tilskud derved kunne presses i vejret. *Formanden* bemærkede, at der må skelnes mellem udenlandske og danske bytteksemplarer. Man kan ikke forbyde samfundene at aflevere bytteksemplarerne til bibliotekerne, men man vil ved brev henstille til foreningerne, at man ikke sender bytteksemplarer til bibliotekerne.

Som *punkt 5* behandledes et forslag fra arkivar *Iversen* om at udskrive en prisopgave i stedet for at præmiere årbogsartikler. Arkivar *Iversen* fremhævede vanskeligheden for mange samfund ved at få egnet stof til deres årbøger. Dette kunne blandt andet skyldes de alt for lave honorarer, samfundene er i stand til at give. Da intet samfund har råd til den fordobling af honorarerne, der måske kunne virke som en spore for både lokal- og faghistorikere, foreslog han, at DHF udskrev en prisopgave hver andet år over et emne, der kunne besvares

af alle lokalhistorikere. Som mulige emner anførtes skolens historie inden for et herred eller amt, den kirkelige udvikling inden for et stift eller et gods' historie gennem nogle århundreder. Emnerne måtte i hvert fald være sådan, at alle lokalhistorikere havde muligheder for at gå i lag med dem. Prisen skulle være betydelig, f. eks. 1500 kr. i førstepræmie og 2 trøstpræmier à 500 kr. Dette ville medføre en udgift på i alt 2500 kr. hvert andet år, og da disse penge næppe kunne skaffes fra fonds, måtte de historiske samfund i fællesskab kunne magte denne opgave. Ved at udskrive et ekstrakontingent på 10 øre pr. medlem om året skulle man være i stand til at få pengene ind, når dertil kom de penge, DHF ellers brugte til præmiering og institutionsbidrag. *Formanden* stillede sig tvivlende overfor Iversens forslag, men fremhævede tillige det rigshistoriske syn, der også lå som baggrund for tanken. Det opløste lokalhistoriske institut havde været inde på noget lignende. Direktør *Kaaber* og landsarkivar *Lindberg Nielsen* anførte, at man der havde mere end stof nok til årbøgerne, og stationsforstander *Kaster* frarådede bestemt udskrivning af ekstrakontingent. *Formanden* konkluderede derhen, at der ikke var stemning for forslaget om udskrivning af prisopgaver.

Årsmødet

Årsmødet indledtes fredag den 30. august om aftenen ved et fællesmøde med Dansk kulturhistorisk Museumsforening på Gottorp slot. Deltagerne blev budt velkommen af museumsdirektør, dr. *Ernst Schlee*, der gav en ganske kort orientering om museets opståen og indretning, hvorefter man deltes i forskellige hold, der under ledelse af dr. *Schlee* og professor *Kersten* beså museets forskellige afdelinger. Kl. 22 samledes alle i Schloss-Keller, hvor Historisk samfund for Sønderjylland var vært ved en grog.

Repræsentantskabsmødet holdtes lørdag den 31. august på Gottorp slot. Her var følgende foreninger og institutioner repræsenterede: De historiske samfund for Ålborg, Frederiksborg og Holbæk amter, Horsens og omegn, Københavns amt, Lolland-Falster, Præstø, Randers, Ribe og Ringkøbing amter, Sønderjylland, Vejle og Viborg amter samt Østjysk hjemstavnforening; endvidere Ringkøbing amtsråd, Dansk Sprog- og Litteraturselskab, Dansk Folkemindesamling, Rigsarkivet, landsarkiverne for Sjælland, Fyn, Nørrejylland og Sønderjylland, Københavns og Frederiksbergs stadsarkiver, de byhistoriske arkiver i Esbjerg, Fåborg, Haderslev og Odder samt 36 museer blandt dem, der dagen i forvejen havde været repræsenteret ved Museumsforeningens årsmøde. Mødet overværedes endvidere af repræsentanter fra Undervisningsministeriet.

Formanden, landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, Viborg, bød alle velkommen og rettede en tak til Gottorp slot for den udviste gæstfrihed. Han mindedes derefter postmester *C. Klitgaard* og folketingsmand *Svend Jørgensen*, der var afgået ved døden siden sidste årsmøde. Begge havde på hver sin måde haft stor betydning for foreningens arbejde og ville blive savnet stærkt i fremtiden. Forsamlingen rejste sig i mindet om de to afdøde.

Formanden foreslog derefter arkivar *Peter Kr. Iversen*, Åbenrå, valgt til dirigent. Denne blev valgt uden modkandidater.

Dirigenten gav straks ordet til formanden for at aflægge

Beretning for året 1956/57.

Mens foreningens medlemstal i de sidste par år har været nogenlunde det samme, har der været en ikke ringe fremgang i det forløbne år. Det udgør nu 185, nemlig 28 historiske amtssamfund og foreninger, 98 museer, 26 arkiver,

7 biblioteker og 26 by- og amtsråd. De nye medlemmer, som jeg byder hjertelig velkommen, er: Østjysk Hjemstavnsforening, Historisk-arkæologisk Forening for Køge og Omegn, Dansk Fiskerimuseum,, Dragør Museum, Skjern Museum, Årø Museum, Øregård Museum, Statens Arkiv for historiske Stemmer og Film.

Statstilskudet til amtssamfundene. Som det vil erindres, blev der sidste år givet en udførlig redegørelse for dette spørgsmål. Jeg gav da udtryk for håbet om, at det skulle blive muligt at få tilskudet førtaget. Desværre blev der ikke i år tale om væsentlige ændringer, men jeg har forstået på Undervisningsministeriet, at man regner med ved de kommende uddelinger til tidsskrifter at få et noget større beløb til rådighed.

Det var sidste år styrelsens tanke, at man ville prøve at få tilskudet differentialer, således at de kommunale tilskud skulle blive bestemmende for stats-tilskudets størrelse. Der blev ført en indgående drøftelse af dette problem på årsmødet, og vi opfattede de faldne udtalelser således, at man anså det for rigtigere at lade medlemstallet være bestemmende for tilskudet. Vi indhentede derefter nye oplysninger fra de enkelte samfund, og efter at spørgsmålet havde været drøftet på et styrelsesmøde, sendte vi d. 21. december 1956 en udførlig ansøgning til Undervisningsministeriet, idet vi i en vedlagt fortegnelse gav en oversigt over samfundenes medlemstal, bygget på de indkomne oplysninger. I ansøgningen anmodede vi om, at det samlede tilskudsbeløb til samfundene måtte blive forhøjet »med et beløb efter ministeriets skøn og de forhåndenværende muligheder«, og at det for fremtiden bliver fordelt således, at alle samfundene får det samme grundbeløb, 850 kr., mens fordelingen af den øvrige del af tilskudet sker under hensyntagen til medlemstallet. Samtidig redegjorde vi for, på hvilken måde en fordeling efter medlemstal kan ske, idet vi samtidig tilbød at indhente nødvendige oplysninger og foretage de forskellige beregninger.

Der er som sagt udsigt til, at den forventede forhøjelse vil kunne blive effektiv i det finansår, vi nu er inde i. Jeg har forstået på ministeriet, at man ikke har noget at indvende imod en delvis fordeling efter medlemstal, således som foreslået af DHF.

Konsulentvirksomhed. Som De vil erindre, har vi gennem flere år arbejdet for at få stillet penge til rådighed for en konsulentvirksomhed til gavn for det lokalhistoriske arbejde rundt om. Vi fik afslag sidste år, men har den 12. juli i år haft den store glæde at få en treårig bevilling af tipsmidlerne på i alt 6000 kr. til dette formål. I ansøgningen var opgaven formulert således:

1. At skabe interesse for lokalhistorisk arbejde, bl. a. ved afholdelse af kursus rundt om i landet.
2. At hjælpe forfattere eller historiske udvalg med tilrettelæggelsen af arbejdet, udarbejdelse af arbejdsplan etc.
3. Støtte forfattere eller redaktioner under arbejdet, ikke mindst ved at klare enkelte konkrete spørgsmål, samt at hjælpe med til at finde frem til det rette kildemateriale i arkiver, museer eller biblioteker.
4. Gennemgang af de udarbejdede manuskripter, først og fremmest med henblik på dispositionen og det saglige indhold.

Det er vort håb, at denne bevilling vil gøre det muligt for os at yde en indsats til gavn for det lokalhistoriske arbejde her i landet, og jeg bringer Undervisningsministeriet en hjertelig tak for den givne bevilling. Lige efter årsmødet afholder DHF et styrelsesmøde, hvor vi vil træffe bestemmelse om den praktiske udformning af vort rådgivende arbejde. Der vil herefter blive udsendt meddelelse til de enkelte medlemmer af DHF. Det er vort håb, at De vil gøre, hvad

De kan, for at interesserede kan blive klar over, at der er mulighed for at få praktisk hjælp i det lokalhistoriske arbejde. Vi går også ud fra, at de enkelte samfund selv vil drage nytte heraf i den udstrækning, det er muligt.

Tilskud til trykning af lokalhistorisk litteratur. Vi ved alle, at udgivelsen af lokalhistorisk litteratur er meget vanskelig. Det er umuligt at få tilskud fra de store videnskabelige fonds, som regel er det også svært at få hjælp fra lokal side, ligesom det ofte vil knibe med at skaffe så mange subskribenter, at værkets økonomi kan hvile i sig selv. Det vil sige, at en lokalhistorisk forfatter tit vil komme til at bære en betydelig økonomisk risiko. Der kan ikke være tvivl om, at mange flere ville vove sig i lag med aktiv lokalhistorisk skribentvirksomhed, hvis de på forhånd vidste, at der var en vis mulighed for at få hjælp til trykningen. DHF har derfor arbejdet med tanken om at få en dispositionsbevilling, hvoraf der kunne ydes tilskud til trykningen af sådanne historiske værker, som ikke vil kunne få understøttelse fra de store fonds. Vi har haft kontakt med Undervisningsministeriet om dette spørgsmål, og vi vil nu indsende en ansøgning om tilskud hertil fra tipsmidlerne. Hvis vor ansøgning bliver bevilget, vil der selvfølgelig blive nedsat et sagkyndigt udvalg, som skal tage stilling til de enkelte ansøgninger om tilskud.

Håndbog for danske lokalhistorikere. Siden det sidste årsmøde er der sket det glædelige, at håndbogen er ved at være udsolgt. Vi foretog en henvendelse til en række historisk interesserende i Danmark og fik gennem det norske tidsskrift »Heimen« samt de lokalhistoriske tidsskrifter i Skåne, Halland og Blekinge udsendt en lille tryksag ang. håndbogen. Resultatet har, som man vil forstå, været over al forventning.

På det sidste årsmøde blev der af arkivar Dybdahl stillet forslag om i fortsættelse af håndbogen at udgive en slags historisk tidsskrift-leksikon. Vi har i styrelsen drøftet tanken og er enig om, at forslaget er interessant og værdifuldt. Vi har dog besluttet, at vi vil se tiden lidt an, inden vi tager nærmere stilling til, hvad der eventuelt bør gøres. Også andre muligheder kan jo komme i betragtning.

Fortid og Nutid. Vi har i år kunnet virkeligøre det længe nærede ønske om at udsende Fortid og Nutid i to hefter. Det medfører en vis fordyrelse, som dog ikke er overvældende. Og vi håber, hvis vi kan få en ligelig fordeling på de to hefter, at kunne spare på portoudgiften. Vi er også i øjeblikket inde i forskellige overvejelser og undersøgelser med henblik på at formindske udgifterne til ekspedition.

Samtidig med, at DHF ansøgte Undervisningsministeriet om forhøjede tilskud til samfundene, bad vi i skrivelse af 11. december 1956 om en betydelig forøgelse af vort eget tilskud. Vi vil søge påny i år og håber på, at vor ansøgning vil kunne efterkommes. Når vi mener, at det er af stor vigtighed for os at få bevillingen sat i vejret, er det ikke mindst, fordi vi anser det for nødvendigt at udvide omfanget af Fortid og Nutid. Vi ønsker at bringe flere artikler af almindeligt indhold, og vi håber at kunne virkeligøre et gammelt ønske om at give en mere omfattende oversigt over den kultur- og lokalhistoriske litteratur, både i Danmark og i vores naboland mod syd og mod nord. Det er svært for historikeren at følge med i, hvad der kommer, og det må være en selvfølgelig opgave for Fortid og Nutid at bringe systematiske oversigter indenfor de områder af historien, som plejer at blive behandlet i tidsskriftet. En sådan »nyhedsstjeneste« kan vi kun yde, hvis vi får mere plads til vor rådighed.

Præstegårdshistorien. Som jeg nævnte sidste år, har styrelsen vedtaget at overlade det indsamlede materiale til Nationalmuseet. Dette har med tak taget imod dette tilbud, og når vort arbejde med dette spørgsmål er helt afsluttet,

vil de ret omfattende samlinger på Nationalmuseet blive tilgængelige for den historiske forskning. Det er så vort håb, at museet selv vil arbejde videre med denne opgave og forhåbentlig føre den frem til en tilfredsstillende løsning.

Iøvrigt har styrelsen vedtaget, at de beløb, der er tilbage af de oprindelige — ret beskedne — bevillinger skal anvendes til opmåling og beskrivelse af Uddy præstegård. Det bliver arkitekt fra *Tove Bojesen* og cand. mag. *Bregengård*, der udfører dette arbejde. Vi har fået tilladelse fra Uddy menighedsråd til at foretage de nødvendige undersøgelser, og selve opmålingen forventes at være afsluttet omkring 1. september. Hvornår publicering af materialet kan ske, er det ikke muligt at sige i øjeblikket.

Nyudgivelse af Bauers kalender. DHF anser det for en af sine naturlige opgaver at udgive værker, der kan være historikeren til hjælp i deres arbejde. Vi har derfor efter forslag udefra arbejdet med muligheden af en nyudgave af Bauers evighedskalender, der skulle komme i en fototeknisk gengivelse. Vi ville gerne have udgivet denne i samarbejde med Samfundet for danske Genealogi og Personalhistorie. Jeg har haft en forhandling med dettes formand, overarkivar, dr. theolog. *Bjørn Kornérup*. Selvom Samfundet af økonomiske grunde ikke turde binde an med opgaven, har dr. Kornérup medgivet forslaget sin bedste anbefaling. Vi har indhentet en række tilbud, hvorefter det skulle være muligt at genoptrykke værket for 3600 kr. Selvom vi kan regne med en stor interesse for denne værdifulde håndbog, vil salget dog ikke kunne dække udgifterne, og vi vil derfor søge om tilskud til udgivelsen fra tipsmidlerne.

Heraldisk nøgle til Nyt dansk Adelslexikon. Den unge historiker *Knud Prange* har udarbejdet en heraldisk nøgle til Nyt dansk Adelslexikon, hvorigennem det vil være muligt at bestemme de forskellige adelsvåbner. En sådan nøgle vil være af stor praktisk værdi for den arbejdende historiker, og DHF vil derfor gerne — formodentlig sammen med en anden forening — udgive dette værk, som er udarbejdet med stor omhyggelighed. Hr. Prange er i øjeblikket ved at foretage visse ændringer i og tilføjelser til værket, og det er vor hensigt at søge om tilskud til trykningen fra videnskabsfondet.

Udvalget til registrering af arkivalier og manuskripter. Jeg nævnte sidste år, at der ville blive nedsat et udvalg, som skulle indsamle oplysninger om, hvad der findes af arkivalier og manuskripter m.m. i danske museer, biblioteker m.m., idet det var tanken på grundlag af de indhente oplysninger at udgive en oversigt over dette materiale. Udvalget er kommet til at bestå af: Biblioteks-konsulent *Mogens Iversen* fra Bibliotekstilsynet, cand. pharm. *Brandt* for Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver, museumskonsulent *Halkjær Kristensen* for Museumsforeningen og undertegnede for DHF. Udvalgets formand er sidstnævnte, og bibliotekar *Anker Olsen*, Køge, er udvalgets sekretær. Det første møde blev holdt 28. november og siden da har der været en række møder, hvori man har udarbejdet de spørgeskemaer, som skal udsendes til de forskellige institutioner. Det har vist sig at være en ikke helt let opgave, men vi er nu så langt fremme, at vi regner med at kunne henvende os til de enkelte museer, biblioteker, arkiver m.m. først på efteråret. Arbejdet er lagt ret bredt an, idet vi anser det for at være af vigtighed, at oversigten bliver så fuldstændig som mulig. Dens betydning vil næsten helt og holdent komme til at afhænge af besvarelserne, og jeg beder Dem derfor alle modtage vor henvendelse med venlighed og interesse og at give os udførlige og præcise besvarelser.

Jeg kan i denne forbindelse nævne, at DHF også har planer om at udarbejde en oversigt over det topografiske indberetningsmateriale, som nu findes spredt rundt om i arkiver og biblioteker, tit således at det, der oprindelig var en helhed, nu opbevares flere forskellige steder. Planen er endnu kun på over-

vejelsernes stadium, men det står os klart, at skal den virkeliggøres, må det ske i samarbejde med de institutioner i ind- og udland, hvor materialet findes.

Lokalhistoriske kursus. DHF har gang på gang understreget værdien af lokalhistoriske kursus rundt om i landet og har tilbudt vor hjælp ved tilrettelæggelsen. På initiativ af DHF blev der afholdt et kursus for Vejle amt i dagene 17.—18. maj 1957, arrangeret af Vejle museum, Historisk samfund for Vejle amt og DHF. Fra amt og byer fik vi så store tilskud, at de sammen med et lille kursusgebyr var tilstrækkelig til at dække udgifterne. Kursus var ualmindelig velbesøgt. Vi har planer om et tilsvarende kursus på Fyn i ret nær fremtid. Men iovrigt vil jeg endnu engang understrege, at vi meget gerne vil medvirke til afholdelse af kursus andre steder i landet. Vi håber på et initiativ fra samfund og museer.

Aftenhøjskolen. Aftenhøjskoleloven giver god mulighed for at fremme arbejdet med hjemstavnshistorien rundt om i landet. I erkendelse af, at museer og samfund her har en mulighed for at udvide deres virkeområde, har DHF nedsat et lille udvalg til at arbejde med disse spørgsmål. Det består af statskonsulent, dr. *Roar Skovmand*, førstelærer *Strange Nielsen*, formanden og sekretæren. Der har været afholdt en del møder, hvorunder vi har udarbejdet en skrivelse til samfund og museer om dette spørgsmål. Der er heri redegjort for, hvorledes man i praksis skal gøre opgaven an, og hvilke krav der stilles. Forhåbentlig vil skrivelsen blive vel modtaget, så at man rundt om i by og på land vil gå i gang med oprettelse af aftenhøjskoler med hjemstavnshistorie eller andre historiske emner på programmet. Der er ingen tvivl om, at en indsats her vil kunne blive af stor værdi, både for den enkelte og for vore historiske institutioner.

Under drøftelsen af disse problemer kom vi, efter tilskyndelse fra dr. Skovmand, ind på tanken om at arrangere et kursus for de lærere i aftenhøjskolerne, som arbejder med hjemstavnshistorie. Da loven åbner gode muligheder for ret betydelige tilskud til kursus af denne art, blev vi hurtigt enige om at søge et sådant afholdt. Vi fik det ønskede tilskud fra Undervisningsministeriet, som jeg gerne vil bringe vor bedste tak herfor. Det lykkedes også at få de nødvendige lærere, og i dagene 8.—11. august kunne kursus afholdes på Bygholm Landbrugsskole ved Horsens. Det var besøgt af i alt 37 lærere i aftenhøjskolen. Det er mit indtryk, at man var glade ved den belæring, man her fik, og jeg kunne tænke mig, at DHF under en eller anden form vil fortsætte dette arbejde i de kommende år.

Fritagelse for papirafgift. Som mange vil huske, arbejdede DHF for nogle år siden for at få de historiske tidsskrifter fritaget for papirafgiften. Vi fik her en værdifuld støtte fra nu afdøde folketingsmand *Svend Jørgensen*, og det lykkedes at få loven ændret, så vores tidsskrifter kunne slippe for afgiften. Jeg har imidlertid bragt i erfaring, at der er forskellige foreninger, der ikke har benyttet sig af muligheden for at få afgiften refundert. Vi har derfor nu sendt en ny skrivelse til samfundene om denne sag, efter at vi fra Inspektoratet for Omsætningsaftgifter har indhentet helt ajourførte oplysninger om den praktiske fremgangsmåde. Jeg henstiller til alle, at man altid sørger for at få tilbagebetalingen af afgiften bragt i orden.

De historiske samfunds sektionsmøde. I henhold til den drøftelse, som fandt sted på årsmødet i Hjørring, afholdtes der i år et særligt møde for de historiske samfund (se s. 127), og formanden gav i sin beretning en oversigt over de der førtte drøftelser.

Efter beretningen udspandt der sig en livlig diskussion, der især drejede sig om en eventuel oversigt over samfundenes virksomhed i Fortid og Nutid og afholdelse af kurser i hjemstavnslære. I denne drøftelse deltog arkivar *P. Kr. Iversen*, baron *Rud. Bertouch-Lehn*, stiftamtmand, greve *F. Reventlow*, førstelærer *H. K. Kristensen* og museumsdirektørerne *Jørgen Paulsen* og *Knud Klem*. Arkitekt *J. Tidemand-Dal* rejste endvidere spørgsmålet om DHF's medhjælp ved udarbejdelsen af nye love for samfundene, og museumskonsulent *P. Halkjær Kristensen* foreslog, at foreningen lod udarbejde nogle normallove. Direktør *Arthur Fang* ønskede at give udtryk for sin utilfredshed med, at man ønskede tilskudene fra staten gradueret efter medlemstal; han fandt, de lokale tilskud var et mere retfærdigt grundlag. Museumsinspektør *Peter Riismøller* rettede et kraftig angreb på redaktionen af Fortid og Nutid for rubrikkens »Vore videnskabelige institutioners arbejde«. Ville man uden videre erklære alle de institutioner, der ikke var medtaget, for uvidenskabelige?

Formanden takkede diskussionsdeltagerne for indlægene. Han henviste direktør Arthur Fang til referatet af sidste årsmøde.

Formandens beretning blev derefter godkendt.

Dernæst aflagde kassereren, museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, det reviderede regnskab (se s. 136). Han understregede, at regnskabet kun så gunstigt ud på grund af det overskud, man havde opnået ved salget af håndbogen, og fremhævede nødvendigheden af, at foreningens økonomi kom til at hvile på et sundere grundlag. Regnskabet godkendtes uden bemærkninger.

Til formand genvalgtes landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*. Til styrelsen genvalgtes *Kristian Hald*, *Rasmus Mortensen*, *Jørgen Paulsen* og *Ole Karup Pedersen*, efter at de to sidstnævnte havde givet udtryk for deres ønske om til næste år at træde ud af styrelsen. De to revisorer, *Georg Galster* og *Knud Klem*, genvalgtes.

Under eventuelt blev nødvendigheden af en kontingentforhøjelse for samfundene kraftigt fremhævet af kassereren og formanden. Flere af repræsentanterne gav tilslutning til tanken. Formanden foreslog mødestedet for næste årsmøde et eller andet sted i Skåne, Halland eller Blekinge, hvilket blev mødt med almindelig tilfredshed. Til slut meddelte formanden, at kontingenget fortsat var 2 % af medlemskontingentet til samfundene.

Inden mødet hævedes, blev dirigenterne takket for den udmærkede ledelse.

Efter middag samledes deltagerne igen på Gottorp slot, hvor der blev holdt 3 foredrag. Professor *Kristian Hald* talte om Slesvigs stednavne, landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* om Slesvigs befolkning og overinspektør, dr. phil. *Axel Steensberg* om Slesvigs bygninger. Efter foredragene deltes deltagerne i to hold, hvoraf det ene tog til Dannevirke under ledelse af professor *Kersten*, medens det andet gik på byvandring under ledelse af bibliotekar *P. Kürstein*.

Festmiddagen holdtes på Ruhekrug få kilometer nord for Slesvig. Her talte landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* om Slesvigs betydning som grænseland, dets afgørende betydning for dansk historie og dets særlige opgave både som front og bro.

Søndag den 1. september startede man i busser mod Egernførde. Man beså kirken og kirkegården i Sieseby og gjorde en afstikker ud til det lille fiskerleje Maasholm. Efter frokosten i Kappel kørte man videre nordpå over Sandbæk og Ørsberg til Rundhof, hvor ejeren *H. H. von Rumohr* fortalte om gårdens historie. Midt på eftermiddagen nåede man frem til Lyksborg, hvor alle deltagerne blev vist rundt, og museumsinspektør *Hans Neumann* kort fortalte om slottets historie.

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

afholdt i tilslutning til Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Slesvig et møde fredag den 30. august 1957. I mødet deltog 21 repræsentanter.

Formanden, cand. pharm. *Hans Brandt*, Fåborg, bød velkommen og takkede direktør, professor dr. Hoffmann, der velvilligst havde stillet Landesarchivs læsesal til rådighed for mødet.

Dr. Hoffmann fortalte derefter om Landesarchivs organisation og dets tilværelse under krigen, da det havde været evakueret fra Kiel til et bjergværk. Evakueringen havde lykkeligvis bevaret arkivet, således at så godt som intet var gået tabt. Efter krigen kom det til Gottorp slot, hvor det havde fået ganske gode lokaler i slottets øverste etage.

Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* valgtes derefter til dirigent og gav ordet til formanden, der i sin beretning oplyste, at det forløbne år havde været et roligt arbejdsår. Arbejdet med oprettelsen af nye arkiver var af økonomiske grunde gået langsomt, men der var dog kommet et nyt byhistorisk arkiv til i Varde. Af tipsmidlerne var der over to år bevilget sammenslutningen 1500 kr., hvilken bevilling ville gøre det muligt at udbygge arbejdet.

Prøver på standardmateriale var udsendt til medlemmerne, men da det havde vist sig, at en ordning med bibliografisk kontor ville blive for dyr, var der truffet aftale med bogtrykker Petersen i Fåborg om at påtage sig arbejdet med trykningen m. v. til en meget rimelig pris.

Drøftelserne om et samarbejde med Arbejderbevægelsens Arkiv var fortsat, ligesom formanden havde deltaget i en række møder angående den planlagte oversigt over arkivalsk materiale i museer, biblioteker og arkiver.

Kassereren, fuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev, fremlagde det reviderede regnskab, der balancede med 932,43 kr. og udviste en kassebeholdning på 271,38 kr.

Til styrelsen genvalgtes stationsforstander *E. Kaster*, Odder.

I den efterfølgende drøftelse oplyste *Hans Brandt*, at der i Fåborg i forbindelse med en byfest var arrangeret en billedudstilling, der senere skulle til København i forbindelse med et arrangement tilrettelagt af hjemstavnsvoreningen, og *E. Kaster* meddelte, at arkivet i Odder nu havde fået lokaler i museets nyerhvervede bygning. *Olav Christensen* oplyste, at man i Haderslev var i gang med en registrering af Sønderjyllands ældste avis »Dannevirke«, medens lektor *Tengnagel Jørgensen*, Esbjerg, kunne berette, at man der var gået i gang med at affotografere de lokale aviser. Lektor *N. A. Christiansen*, Roskilde, oplyste, at man foreløbig samlede materiale med dannelsen af et egentligt arkiv for øje, medens lektor *F. Michelsen*, Næstved, meddelte, at man der var ved at indrette arkivet på museet, og endelig oplyste *H. K. Kristensen*, at det nyoprettede arkiv i Varde havde fået lokaler på museet.

Efter mødets afslutning var der lejlighed til at bese Landesarchivs magasiner, der blev forevist af dr. Hoffmann, som endvidere havde foranstaltet en mindre udstilling af en række af arkivets ældste og mest sjældne dokumenter.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING'S REGNSKAB 1956—57

DRIFTSREGNSKAB 1. APRIL 1956 — 31. MARTS 1957

INDTÆGT

Kontingent og bidrag:

Foreninger	2.057,24
Museer	1.470,00
Arkiver, biblioteker o.l.	615,00
By- og amtsråd	500,00

4.642,24

Tilskud:

Staten	2.200,00
Dansk historisk Fællesfond	795,00

2.995,00

Renter	113,42
Tidsskriftet »Fortid og Nutid«	4.132,97
Salg af skrifter	3.591,87
Forskelligt	44,20

Foreningsregnskabets indtægt: 15.519,70

Håndbog for lokalhistorikere	25.155,29
Præstegårdsværket	0,00
Kulturhistorien	0,00

Ialt indtægt: 40.674,99

UDGIFT

Styrelsesudgifter	1.283,79
Sekretærhonorar	600,00
Tryksager, porto, telefon, kontorartikler	1.288,48
Årsmødet i Hjørring 1956	1.120,00
Forfatterpræmie	500,00

Tidsskriftet »Fortid og Nutid«

Trykning	6.644,25
Forfatterhonorarer	1.696,20
Redaktørhonorar	600,00
Ekspedition m. v.	691,06

Forskelligt

Foreningsregnskabets udgift: 14.826,35

Håndbog for lokalhistorikere	24.077,71
Præstegårdsværket	0,00
Kulturhistorien	0,00

Ialt udgift: 38.904,06

Merindtægt 1.770,93

Balance: 40.674,99

STATUS PR. 31. MARTS 1957

Foreningens egne midler:

Beholdning pr. 1/4 1956	2.397,22
Merindtægt i 1956/57	693,35

Overført til Håndbogs-kontoen:

Beholdning pr. 1/4 1956..	3,72
Merindtægt i 1956/57	1.077,58

1.081,30 4.171,87

Præstegårdsværket	3.117,76
Kulturhistorien	903,97

8.193,60

Beholdning:

Indstændende på sparekassebog A 9193	5.232,03
» » postkonto 3516	1.998,50
» » » 86264	691,22

Kontant beholdning

271,85

8.193,60

Viborg og Hillerød, den 25. april 1957.

J O H A N H V I D T F E L D T,
formand.

Ovenstående regnskab er revideret og fundet i overensstemmelse med bilagene.
Georg Galster. *JØRGEN PAULSEN,*
kasserer.
Knud Klem.

INDHOLD